

„Feheruaru rea meneh hodu utu rea”
Magyar történelmi szöveggyűjtemény

Kárpátaljai Magyar Könyvek
183.

Készült a Szülőföld Alap támogatásával

© Intermix Kiadó, 2008

INTERMIX KIADÓ

Felelős kiadó: Dupka György
Felelős szerkesztő: Doma István

Készült a Borneo Kft.-ben
ISBN 978-963-9814-20-2
ISSN 1022-0283

„Feheruuaru rea meneh hodu utu rea”

Magyar történelmi szöveggyűjtemény

A magyar történelem forrásai
a honfoglalástól az Árpád-ház kihalásáig
(1301)

Összeállította és a jegyzeteket írta:
Zubánics László

INTERMIX KIADÓ
Ungvár – Budapest
2008

I. A MAGYAROK ELŐDEIRŐL ÉS A HONFOGLALÁSRÓL

ARAB ÉS PERZSA FORRÁSOK

Magyar szempontból az egyik legjelentősebb forrás az arab al-Dzsajháni (IX. század első fele), akinek munkáiból számos későbbi krónikás is merített. Al -Dzsajháni a magyarokat, mint önálló politikai hatalmat írja le. Nála olvassuk: „A magyarok a türkök egy fajtája... A magyarok országa bővelkedik fákban és vizekben. Talaja nedves. Sok szántóföldjük van. Sátraik vannak, és együtt vonulnak a sarjadó füvel és a zöld vegetációval. ... Mikor eljönnek a téli hónapok, mindegyikük ahhoz a folyóhoz húzódik, amelyikhez éppen közelebb van. Itt marad télire és halászik.”

Őt követi a sorban Ibn Ruszta összefoglaló munkája, amelyet 903-920 között írt. Öseinkről, mint a törökök egy csoportjáról emlékezik meg:

„A magyar pedig a türkök egyik fajtája.

Főnökük 20 000 lovassal vonul (lovagol) ki. Főnökük neve K.nde (Künde vagy Kende).

Ez azonban csak névleges címe királyuknak, minthogy azt az embert, aki királyként uralkodik fölöttük, Dzs.la-nak (Dzsila vagy Dzsula, Gyula) hívják. Minden magyar a Dzsila nevű főnökük parancsait követi a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben.

Sátraik (boltos jurtaik) vannak, és együtt vonulnak a sarjadó füvel és a zöld vegetációval. Bárhova is mennek, együtt utaznak egész rakományukkal és rak-tárukkal, (az uralkodó) kísérőivel és a trónussal, a sátrakkal és az állatokkal.

Országuk kiterjedt (hossza és szélessége száz-száz farszakh). Egyik határuk a Rúm- (Bizánci-, vagyis Fekete-) tengert éri, amelybe két folyó ömlik. Ezek közül egyik nagyobb, mint a Dzsajhún. Lakhelyeik e két folyó között vannak. Amikor eljönnek a téli napok, mindegyikőjük ahhoz a folyóhoz húzódik, amelyikhez éppen közelebb van. Ott marad télire és halászik. A téli tartózkodás ott alkalmasabb számukra.

Gardézi (Gardizi) a magyarokról, mint “előkelő török népekről” ír, akik “bátrak, szép külsejűek és jó megjelenésűek. Ruházatuk színes selyem szövetből készült, fegyverzetük ezüsttel bevont, pompát kedvelők. Gyakran rontanak a sz-lávokra.” Maszúdi (+956) szerint is “a magyarok a türkök közé tartoznak... négy türk néppel közös ősrre vezetik vissza családfájukat... a türkök e négy csoportja Keletről elköltözött...” Makdiszi (966) szerint a “magyarok a türkök egy lovas különítménye”, Hayyan (+1076) szerint “a magyar félelmetes nép... hét vezér alá

tartoznak...” Hudúd al-Álamnál pedig ezt olvassuk: “A madzsarik nagyon gazdag emberek... szemrevalók és félelmetesek. Az összes körülöttük lakó pogányokkal háborúskodnak, és a magyarok szoktak győzni...”

Al-Bakri szerint “a magyar olyan nép, melynek jurtáik vannak... sok lovuk, lábasjóságuk és jó szántóföldjeik vannak...” Marvazi (1120) őseinkről ezt írja: “A magyarok a türkök egy törzse... szemrevaló és szép külsejű emberek és nagy testűek. Vagyonosak és szembetűnően gazdagok, amit elsősorban kereskedelmüknek köszönhetnek...”

Biruni perzsa történétíró szerint a “madzsarok határa a Fekete-tengerig terjedt”. Egy ismeretlen perzsa szerzőnél pedig ezt olvassuk: “A madzsarik igen vagyonos emberek, jóképűek és impozáns külsejűek... a törökök egyik csoportja...”

TÖRÖK FORRÁSOK

TARIH-I ÜNGÜRÜSZ (A MAGYAROK TÖRTÉNETE)¹

„Az évszázadok hírnökei és a hírek elmondói ilyenképpen adták elő. A régi időkben e Madzsar törzs nemzetsége Nemród gyermekeitől származott. Nemródnak volt egy Ankiszta nevű felesége, s ettől a feleségtől két fia született. Az egyiket Magornak, a másikat Hunornak hívták. Ők voltak Nemród első fiai, és állandóan atyjuk palotájában tartózkodtak. Egy nap Nemród vadászatra ment, és magával vitte a fiait is. Vadászat közben Nemród egy elejtendő vadra bukkant. Azonnal nyomába eredt, és üldözni kezdte. Fiai is mindenfelé vadat kémleltek, s egyszer csak egy csodálatos vad tűnt fel előttük, amely csodálatos színekben pompázott. Önkéntelenül is a vad után fordultak lovaikkal vágatában. A vad azonban elmenekült, és Adzsem [tartomány] határán a hegyek közé érve eltűnt.

A két királyfi, bármily soká kereste a vadat, nem találta meg. Sem a nevét, sem a fajtáját nem ismerték. A két királyfi gyorsan elfáradt, a szomorúság és a bánat tengerébe merült. Azután azon tanácskoztak, hogy mitevők legyenek. Majd visszatértek atyjukhoz, és arra kérték, hogy Adzsem határán, azon a hegyes vidéken egy

¹ Mahmud Terdzsümán 1505 körül Bécsben született gazdag zsidó családban (eredeti neve Sebold von Pibrach). Török nevét 1529 után kapta, amikor is török fogságba került, majd a szultán bizalmi embereként diplomáciai szolgálatokat teljesített. Kegyeszettsége idején - 1543 után - írta Tarih-i Üngürüş (A magyarok története) című munkáját. A munka számos latin és magyar nyelven írt krónika török átdolgozása a magyarok őstörténetének “kezdetétől” 1526-ig. A kéziratot Vámbéry Ármin fedezte fel Isztambulban és a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta; magyarra Blaskovics József fordította le.

monostort építtessen számukra, amelyben lemondva a világról lakhatnak, és a világ népétől visszavonulva saját gondjukkal foglalkozhatnak. Nemród kérésüket meghallgatta, és parancsot adott, hogy azon a helyen egy monostort építsenek. Miután a monostor felépült és elkészült, a két királyfi beleköltözött, hogy saját hitvallásuk szerinti imádságokkal foglalkozva jó ideig ott töltsék életüket. Ők azután azon a helyen sok hónapon és éven keresztül laktak. A világi néppel nem érintkeztek, imádsággal és alázatossággal, [elmélkedéssel] foglalkoztak, s a világ örömeiről lemondtak,

Ily módon öt évig laktak a monostorban, és ott nyugodtan éltek. A hatodik év kezdetén azonban a két legény elméjét megragadta a világ [örömeinek az] íze. Szívük rejtekében felébredt a hatalom utáni vágy.

Mikor ezek ilyen [lelki]állapotban voltak, egy nap egy titokzatos személy érkezett hozzájuk. Elmagyarázta nekik a világi hatalom [lényegét] és az uralkodás utáni vágyat, s [ezzel] őket megrendítette. A két legény ennek a személynek megtévesztő [elbeszélése következtében] elhatározta, hogy a monostort elhagyja, mert [elméjük] a hatalom utáni vággyal volt elfoglalva.

Abban az időben Adzsem országának közelében egy bégnek két csodaszép lánya volt. Magor és Hunor ezt e két lányt feleségül vette.

Miután ez így történt, a hírmondó szavai azt bizonyítják, hogy Üngürüsz népe Hunor nemzetségéből származott. Mivel Hunor neve később Hüngürüszre változott. Nemród halála után Hunor egész népével apósához, a tatár kánhoz⁽²²⁾ folyamodott, és önála telepedett le. A kán is megtisztelte őt, és Adzsem szomszédságában egy egész ország fejedelemségét adományozta neki.“

MADZSAR TÁRIHI² (A MAGYAROK TÖRTÉNETE)

„(Attól az időtől kezdve), amióta a madzsarok (először) elhagyták a Sztjeppet, (Íszá próféta) születésének a 744. évéig 370 év (!) telt el. Ennyi idő eltelte után az említett évig, vagyis Íszá próféta születésének 744. évéig, amely (Mohamed) próféta – akire töméntelen áldás szálljon! – Hidzsrája után körülbelül a 157. évvel egyezik meg (!), a 200 ezer főnyi madzsar nép másodszor felkerekedett a Nagy Szteppről, és a régebbi hazájába, Madzsarisztánba költözött, melynek megszállása után ott letelepedett.

² A Madzsar Tarihi (A magyarok története) szerzőjének nevét nem ismerjük; feltehetően magyar anyanyelvű, erdélyi származású, protestáns vallású személy lehetett, de nincs kizárva, hogy egy elveszett magyar krónika törökre való fordítása. A mű a magyarok történetét 371-től 1740-ig dolgozza fel; magyarra Blaskovics József fordította. A szerző e munkában a magyarokat a hunokkal azonosítja.

Újonnan megkezdtek az ország építését, városokat, várakat és falvakat kezdtek alapítani. Árpád, Gjula, Kend, Szabolcs, Ürs, Lejl és Bulcs nevű hét fejedelmük volt. Árpádot nevezték ki valamennyiük királyává. Az egész Madzsarisztánt hét kerületre osztották, és mindegyik kerületet egy-egy személy uralma alá helyezték, akinek fejedelmi méltóságot adtak.

Több, mint száz évig így folyt az életük, amikor is (Íszá próféta) születésének 803. évében királyuk, Árpád meghalt. Helyébe Zoltán nevű fia lépett mindnyájuk beleegyezésével.

890-ben azonban ő is meghalt, és helyébe Taksos nevű fia lépett főségnek. Ilyen módon 154 éven keresztül Madzsarisztán uralkodóit királyi méltósággal ruházták fel.”

GÖRÖG FORRÁSOK

Bölcs Leó (VI. Leó császár, 912-ig uralkodott) a magyar honfoglalás kortársa, „Taktika” című művében a magyarok harcmódoráról részletes, jó tájékoztatást kapunk. Munkájában a magyarokat türköknek nevezi.

„... a türkök népe ... a fáradalmakat és a nehézségeket derekasan tűri, dacol a hőséggel és a faggyal és a szükségesekben való egyéb nélkülözéssel, lévén nomád nép. ... fürkészők és szándékaikat rejtegetők, barátságtalanok és megbízhatatlanok, és mivel telhetetlen kincsszomj rabjai, semmibe veszik az esküt, sem szerződéseket nem tartanak meg, sem ajándékokkal nem elégszenek meg...

... népük állhatatlan természetű, és nagy haszonlesők és sok törzsből tevődnek össze, és hogy éppen ezért nincsenek tekintettel rokonokra és az egymásközi egyetértésre.” „Fegyverzetük kard, bőrpáncél, íj és kopja, s így a harcokban legtöbbjük kétféle fegyvert visel, vállukon kopját hordanak, kezükben íjat tartanak, és mint a szükség megkívánja, hol az egyiket, hol a másikat használják. Üldözés közben azonban inkább ijukkal vannak fölényben. (...) Követi őket nagy csapat lo ... , részint táplálékul és tejivás végett, részint pedig a sokaság látszatának keltése végett. (...) harcban nem mint a rómaiak, három hadosztályban állnak csatarendbe, hanem különböző ezredekben, tömören ... hogy egyetlen csatasornak látszódnak. A főszeregen kívül van tartalékerejük, melyet kiküldenek törbe csalni azokat, akik elővigyázatlanul állnak fel velük szemben, vagy pedig a szorongatott csapatrészt megsegítésére tartogatnak. (...) Jobbára a távolharcban, a lesben állásban, az ellenség bekerítésében, a színlelt meghátrálásban és visszafordulásban és a szétszóródó harci alakulatokban lelik a kedvüket.”

Bölcs Leó fia, Bíborbanszületett Konsztantin császár³ „A Birodalom kormányzásáról” című munkájában igen sokat foglalkozik a magyarokkal (türkökkel), akikhez a három kabar csoport csatlakozott. Levedjáról ezt olvassuk:

„A türkök népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet, azon a helyen, melyet első vajdájuk nevéből Levedjának neveznek, amely vajdát tulajdonnevének Levedinek, méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többit is, vajdának hívtak. Ezen a helyen, az imént említett Levedjában folyik a Chidmas folyó, melyet Chingilusnak is neveznek. De abban az időben nem türköknek mondták őket, hanem valamilyen okból sabartoi asphaloi-nak nevezték. A türkök hét törzsből állottak, de sem saját, sem idegen fejedelem felettük soha nem volt, hanem valamiféle vajdák voltak közöttük, akik közül az első vajda volt az előbb említett Levedi. Együtt laktak a kazárokkal három esztendeig, s minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal. Kazária fejedelme, a kagan vitézségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, akit Levedinek neveztek, vitézségének nagy híre és nemzetsége fénye miatt, hogy tőle gyermeket szüljön, de a sors úgy akarta, hogy az a Levedi nem nemzett azzal a kazár nővel gyermeket. A besenyők pedig, akiket korábban kangarnak neveztek (ugyanis a kangar név náluk a nemes származás és vitézség értelmében volt használatos), ezek hát a kazárok ellen háborút indítván és legyőzve, kénytelenek voltak saját földjüket elhagyni, és a türkökére letelepedni. Amikor a türkök és az akkor kangarnak nevezett besenyők közt háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig sabartoi asphaloi-nak hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezérükkel, Levedivel nyugatra ment lakni, az Etelközü nevezetű helyekre, amely helyeken mostanában a besenyők népe lakik. Kevés idő múltával az a kagan, Kazária fejedelme üzenetet küldött a türköknek, hogy küldjék el hozzá első vajdájukat, Levedit. Levedi tehát megérkezvén Kazária kaganjához, tudakolta, hogy mi okból hívatta őt magához. A kagan azt mondta neki, hogy „azért hívatunk, hogy mivel nemes származású, értelmes és vitéz vagy és a türkök közt az első, nemzeted fejedelmévé emeljünk,

³ Bíborbanszületett Konstantin (912-959) bizánci császár több kiemelkedő jelentőségű művet hagyott az utókorra. A tudományok és a művészetek iránti érdeklődését apjától, Bölcs Leótól örökölte. Tehetsége mellett ideje is volt bőven, mivel igen sokáig nem gyakorolhatta hatalmát. Már apja életében társascsászárrá koronázták, de előbb a régenstanács, majd apósa, a 920-944 között uralkodott Romanosz Lekapénosz távol tartotta a hatalomtól. Így ténylegesen csak másfél évtizedig uralkodott. Mellőzöttségének éveiben kezdte tudósai segítségével a régi történeti munkák kivonatolását, újraszerkesztését. Ezt a tevékenységét folytatta legszívesebben tényleges uralkodása alatt is. A Konstantinnak tulajdonított fontosabb művek: Vita Basilii, De thematibus, De ceremoniis aulae Byzantinae, De administrando imperio

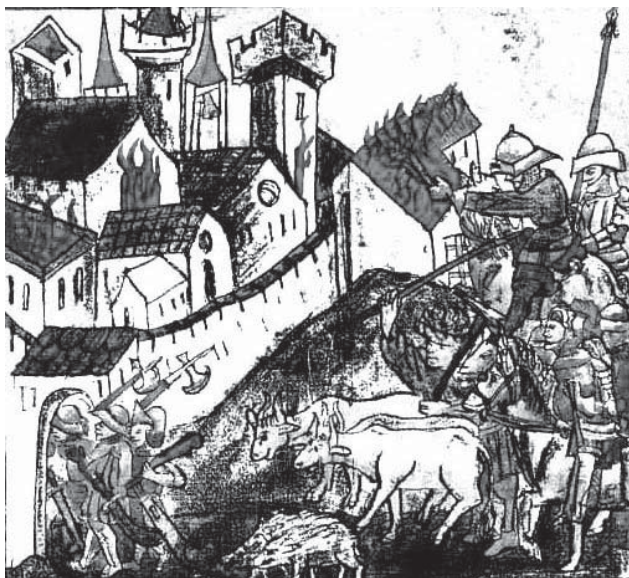
és engedelmeskedj a mi szavunknak és parancsunknak.”. Ő pedig válaszolva a kagannak azt mondta, hogy: “nagyra értékelem irántam való hajlandóságodat és jóindulatodat, és illő köszönetemet nyilvánítom neked, mint hogy azonban nincs elég erőm ehhez a tisztségedhez, nem fogadhatok szót neked, azonban van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak neveznek, akinek fia is van, név szerint Árpád; ezek közül akár az Álmos, akár a fia, Árpád legyen inkább fejedelem, aki rendelkezésekre áll.”. Meg tetszett annak a kagannak ez a beszéd, és embereit vele adván, a türkökhöz küldte őket, és ezek megbeszélték ezt a türkökkel. A türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos, minthogy tekintélyesebb volt, s egyaránt nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért és vitézségéért, és rá termett volt erre a tisztségre, és így a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették. Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt, s ettől fogva mindmáig ennek a nemzetségéből lesz Turkia fejedelme. Néhány év múlva a besenyők rátörték a türkökre, és fejedelmükkel, Árpáddal együtt elűzték őket. A türkök tehát megfutamodván, földet kerestek, ahol megtelepedhetnének, s odaérkezvén elűzték Nagy Moravia lakóit, s megszállták azok földjét, amelyen a türkök most is mindmáig laknak. És attól fogva a türkök nem vették fel a harcot a besenyőkkel. A türköknek amaz előbb említett népéhez, amely kelet felé Perzsia vidékén telepedett le, ezek a nyugati vidéken lakó, előbb említett türkök mostanáig küldenek ügynököket, és meg látogatják őket, és gyakran hoznak választ tőlük ezeknek. A besenyők helyét, amelyen abban az időben a türkök laktak, az ott levő folyók neve szerint hívják. A folyók a következők: első folyó az úgynevezett Baruch, második folyó az úgynevezett Bug, harmadik folyó az úgynevezett Trullos, negyedik folyó az úgynevezett Prut, ötödik folyó az úgy nevezett Szeret.”

LATIN NYELVŰ FORRÁSOK

Regino (+915) prümi apát krónikája a magyarokat a szkítáktól származtatja. Munkájában sok írott forrást használ fel. *”...a magyarok féltelen és minden fenevadnál féltelenebb népe... nem törekszenek arany és ezüst után, mint a többi halandó...idegen hatalomtól örökké bántatlanul vagy legyőzetlenül maradtak... természetük döllyfős, lázadó... Mindig hajlamosak idegen elleni vagy otthoni felkelésre, természetüknél fogva hallgatók, készebbek a cselekvésre, mint a beszédre...fáradalmakban és harcokban kemények, testi erejük roppant nagy... haditaktikájuk annál veszélyesebb, minél szokatlanabb más népek számára...karddal csak keveseket, de sok ezreket ölnek meg nyilaikkal, melyeket olyan ügyesen lőnek ki szaru-íjaikról, hogy lövéseik ellen védekezni alig lehet.”*

EKKEHARD: SANKT GALLEN-I TÖRTÉNETEK

Abban az időben volt a mieink között egy együgyű és félkegyelmű barát, név szerint Heribald, akinek mondásain és tettein gyakran nevettek a többiek. Ez, amikor a barátok első ízben futottak az erődítménybe, és egyesek fenyegetve felszólították, hogy ő is fusson velük, “igazán - felelte nekik - hát fusson, aki akar, én bizony nem futok, mivel a kolostor gazdája nem adta ki még ez évre a sarura való bőrt”. Midőn pedig a barátok a végső veszélyben erőszakkal akarták kényszeríteni, hogy velük meneküljön, ő a végsőig ellenszegült, és megesküdtött, hogy addig nem megy velük, amíg nem adják ki neki kezébe az arra az évre járó bőrt. És így várta félelem nélkül a magyarok betörését. A barátok végre majdnem

elkésve menekültek a többi hitetlenkedőkkel együtt, megrémülve a rettenetes kiáltozástól, hogy “az ellenség tüstént betör”. Ő azonban rettenthetetlenül megmaradt elhatározása mellett, és nyugodtan sétálgatott.

Végre azok berontanak tegzesen, megrakodva fenyegető hajtódárdákkal és nyilakkal. Minden helyiséget gondosan átkutatnak, s bizonyos, hogy nem kegyelmeznek sem a nemnek, sem a kornak. Őt egyedül találják csak ott a középben rendületlenül állva. Csodálkoznak rajta, mit akarhat, miért nem menekült el. A tisztek eközben megparancsolják gyilkolásra kész embereiknek, hogy ne

használják fegyvereiket, és tolmácsok segítségével kifaggatják őt. Amikor észreveszik, hogy félkegyelmű szörnyszülöttel van dolguk, mindnyájan nevetnek rajta és megkímélik életét.

Szent Gál költárához hozzá sem nyúlnak, mivel előbb már gyakran csalódtak az ilyesmiben, mert csontokon és hamvakon kívül semmit sem találtak bennük. Végre megkérdezik bolondjukat, hová rejtették el a helység kincstárát. Midőn ez serényen a kincseskamra rejtekajtájához vezette őket, feltörik azt, de mivel itt csak gyertyatartókat és aranyozott koronákat találtak, amelyeket a sietős menekülés közben otthagytak, pofonokkal fenyegetik meg őt, mivel rászedte őket.

Kettő közülük felmászik a haranglábba abban a hitben, hogy a csúcán levő kakas aranyból van, és nem lehetne az ily nevű helység istene, csak úgy, ha nemesfémből van öntve. Miközben az egyik erősebben kihajlik, hogy a lándzsájával lefeszítse, a magasból lezuhan az udvarba és szörnnyelhal. A másik ezalatt Isten szentélyének a meggyalázására a keleti homlokzat tetejére mászott, és miközben hozzákészülődött, hogy a hasát ott kiürítse, hátra zuhant és teljesen összetörte magát. Amint később Heribald elbeszélte, amikor e kettőt ajtószárnyak között égették, és a lángot okádó máglya már hevesen nyaldosta a szemöldökfát és a berakott mennyezetet, bár dorongokkal többen versengve élesztették a tüzet, mégsem tudták felgyújtani Gallus templomát, miként Magnusét sem.

A barátok közös pincéjében pedig volt két színültig tele boroshordó, amely ott maradt, mivel abban a veszélyes helyzetben senki merte befogni és hajtani az ökröket. Nem tudom, milyen szerencse folytán, ezeket az ellenség közül senki sem nyitotta fel, mivel a szekereiken már bőviben voltak az ilyen zsákmánynak. Mert amidőn az egyik közülük meglóbálva bárdját átvágott egy abroncsot, Heribald, aki már egészen otthonosan forgolódott közöttük, így szólt: "Hagyd el, jó ember, hát mi mit igyunk, ha ti elmentek?" Ez, tolmács útján megértve a dolgot, nevetve kérte a társait, ne bántsák az ő bolondjának a hordóit. És így ezek megmaradtak az apát megjelenéséig, amikor már a magyarok elhagyták a helységet.

A magyarok pedig egymás után küldik ki kémeiket, hogy az erdőket és minden egyes rejtekhelyet a legnagyobb gonddal átkutassanak; és várakoznak rájuk, vajon hoznak-e valami hírt. Végre, miután már Wiborada kiszenvedett, elszélednek bőséges étkezésre az udvaron és a mezőn. Szent Otmár ezüsttel bevont cibóriumát is lefektik, amelyet a hirtelen támadás következtében elmenekülő barátok nem tudtak magukkal vinni.

A kolostor udvarát tisztak veszik birtokukba és bőségesen lakomáznak. Heribald is velük együtt úgy belakott, hogy mint utóbb maga mondogatta, soha jobban. S minthogy azok, szokásuk szerint, székek nélkül a zöld fűre ültek az étkezéshez, Heribald magának és egy foglyul ejtett klerikusnak székeket hozott. Azok pedig, miután az áldozati barmok lapockáit és a többi részeit félig nyersen, kések nélkül, csupán fogaikkal marcangolva lerágták, a lerágott csontokat tréfából egymáshoz

hajigálták. Bort, amelyet tele csöbrökben a középbe helyeztek, annyit ivott mindenki, különbség nélkül, amennyi jól esett. Miután pedig a bortól nekihevültek, mindnyájan elkezdtek rettenetesen kiáltozni isteneikhez, a klérikust pedig és a bolondjukat arra kényszerítették, hogy ugyanezt tegyék. A klerikus pedig, mint-hogy jól tudta a nyelvüket, s ezért is tartották meg életben, velük kiabált, ahogy csak tudott. Amikor pedig már eleget esztelenkedett az ő nyelvükön, elkezdte könnyezve a szent keresztről szóló, “Szentelj meg minket” kezdetű antifonát - másnap volt a kereszt feltalálásának ünnepe -, amelyet maga Haribald is vele énekelt, bár rekedt volt a hangja. A foglyoknak szokatlan énekére mindnyájan, akik ott voltak, összecsődülnek, és vidámságukat szabadjára engedve, táncolnak és birkóznak a főemberek előtt. Némelyek fegyverrel is összecsapva bemutatták, mennyire járatosak a hadi tudományban.

Eközben a klérikus alkalmasnak gondolván az időt ily vigasság mellett arra, hogy szabadon bocsátásáért könyörögjön, a szent kereszt segítségét kérve, könnyek között a főemberek lábaihoz borul a szerencsétlen. De ezek szerfelett vad indulattal sziszegve, és mintegy borzalmas rőfögéssel közlik csatlósaikkal a kívánságát, és azok dühösen odarohannak, egy szempillantás alatt megragadják az embert, előrántják késeiket, hogy mielőtt még fejét veszik, csúfot üzzenek hajkoronájával, amit a németek picchinnek neveznek.

MAGYAR KRÓNIKÁK

Anonymus, III. Béla királyunk jegyzője 1196 táján írta a prológon kívül 57 fejezetre tagozódó Gesta Hunga(ro)rumát - a magyarok történetét. Anonymus ismereteinek nagy részét nem az ősgesztából, hanem Regino prümi apát évkönyvéből, de főleg az emberek emlékezetében még élő genealogikus szájhagyományból merítette; a honfoglalás leírásánál a XII. századi viszonyokat vetíti vissza a honfoglalás idejére.

Kézai Simon Gesta hunnorum et Hungarorum című munkáját 1282-1285 között írta feltehetően az elveszett őskrónika alapján, de azt a hunok történetével egészítette ki.

A CSODASZARVAS-MONDA

A magyarok terjeszkedésének kezdete Scythia keleti részén.

Történt egy napon, hogy vadászni indultak, és a pusztában egy szarvasünő bukkant fel előttük; az menekült előlük, ők pedig a meotisi mocsarak közé is követték. Ott azután teljesen eltűnt előlük, és bár sokáig keresték, sehogyan sem akadtak a nyomára. Bejárták a már említett mocsarakat és állataik legeltetésére alkalmasnak találták. Miután apjukhoz visszatérve megkapták tőle az engedélyt, minden holmijukkal a meotisi mocsarak közé mentek, hogy állataikat legeltetve ott lakjanak. A Meotis vidéke Perzsia földjével szomszédos; egyetlen gázlót kivéve mindenfelől tenger fogja körül, folyói nincsenek, de bővelkedik füves területekben, erdőkben, halakban, madarakban és vadakban; a be- és kijárás azonban nehézkes. A meotisi mocsarak közé mentek tehát, és öt évig el nem mozdultak onnan. Mikor a hatodik esztendőben kijöttek, a pusztaságban véletlenül a Bereka-fiak feleségeire és gyermekeire bukkantak, akik a férfiak nélkül sátoroztak, s éppen a kürt ünnepét ülték és zeneszóra táncot jártak. Jóságaikkal együtt gyorsan elragadták őket a Meotis ingoványaiba. A vízözön után ez volt az első zsákmány. Történt pedig, hogy abban a küzdelemben ama gyermekek között az alán fejedelemnek, Dulának két leányát is elfogták, egyiküket Hunor, a másikat Magor vette feleségül. Ezekről az asszonyoktól származtak azután az összes hunok, illetve magyarok. Történt pedig, hogy miután sokáig laktak a meotisi mocsarak között, kezdtek hatalmas néppé növekedni, s ez a vidék már sem befogadni, sem táplálni nem volt képes őket.

Forrás: Képes Krónika

(*Bellus Ibolya fordítása*).

ANONYMUS: GESTA HUNGARORUM

(Fordította: Pais Dezső)

ÁLMOS, AZ ELSŐ VEZÉR

Az Úr megtestesülésének nyolcszáz-tizenkilencedik esztendejében Ügyek, amint fentebb mondtuk, nagyon sok idő múltán Mágóg király nemzetségéből való igen nemes vezére volt Szcítiának, aki feleségül vette Dentü-Mogyerban Önedbelia vezérnek Emes nevű leányát. Ettől fia született, aki az Álmos nevet kapta. Azonban isteni, csodás eset következtében nevezték el Álmosnak, mert teherben levő anyjának álmában isteni látomás jelent meg turulmadár képében, és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszersmind úgy tetszett

neki, hogy méhéből forrás fakad, és ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el. Mivel tehát az alvás közben feltűnő képet magyar nyelven álomnak mondják, és az ő születését álom jelezte előre, azért hívták őt szintén Álmosnak. Vagy azért hívták Álmosnak - ami latinul annyi, mint szent -, mivel az ő ivadékából szent királyok és vezérek voltak születendők. De erről ne többet!

ÁLMOS VEZÉR

Álmos vezér pedig, miután világra született, nagy öröme szolgált Ügyeknek és rokonainak, továbbá Szcítia majdnem összes előkelőinek, merthogy az apja, Ügyek, Mágóg király nemzetségéből eredt. Maga Álmos meg szép, de barna orcájú volt; a szeme fekete, de nagy; a termete magas és karcsú; a keze nagy, az ujjai vaskosak. Álmos egyszersmind kegyes, jóakarátú, bőkezű, bölcs, derék katona volt; vidám adakozó mindazok részére, akik Szcítia országában abban az időben katonák voltak. Midőn pedig Álmos az érett kort elérte, mintegy a Szentlélek ajándéka jutott neki, s így pogány létére mégis hatalmasabb volt és bölcsőbb Szcítia összes vezéreinél. És az országnak minden dolgát abban az időben az ő tanácsai szerint vagy az ő segítségével intézték. Mikor érett ifjúvá serdült, Álmos vezér akkor feleségül vette

azon a földön egy igen nemes vezérnek a leányát. Ettől született Árpád nevű fia, akit magával vitt Pannóniába, amint majd a következőkben előadjuk.

ÁLMOSS VEZÉR MEGVÁLASZTÁSA

A hungárusoknak igen vitéz és a hadi viszonytárságokban felette hatalmas nemzete, mint fentebb mondtuk, eredetét a szittyá nemzetről vette, amelyet saját nyelvén dentü-mogyernak neveznek. És az a föld túlszélről megtelt az ott született népek sokaságával, annyira, hogy övéit már sem táplálni, sem befogadni nem tudta, mint fentebb mondtuk. Ezért akkor a hét fejedelmi személy, akit mind a mai napig hétmagyarnak hívnak, a helyszükét tovább nem tűrhették, tanácsot tartott, és késedelem nélkül fegyverrel, haddal igyekezett módját ejteni, hogy szülőföldjét elhagyja, s olyan földet foglaljon el magának, amelyen laknia lehet. Akkor a választásuk arra esett, hogy majd Pannónia földjét keressék fel. Erről ugyanis a szállongó hírből azt hallották, hogy az Attila király földje, akinek az ivadékból Álmos vezér, Árpád apja származott. Ámde a hét fejedelmi személy közös és igaz értelemmel belátta, hogy a megkezdett útnak végére nem járhat, hacsak vezér és parancsoló nem lesz felette. Tehát a hét férfiú szabad akarattal és egyetértéssel vezérül és parancsolóul választotta magának, sőt fiait is a végső nemzedékig Álmost, Ügyek fiát, és azokat, akik az ő nemzetségéből származnak, mivel Álmos vezér, Ügyek fia, továbbá azok, akik az ő nemzetségéből származtak, jelesebbek voltak nem dolgában, meg hadban is hatalmasabbak. Tudniillik az a hét fejedelmi személy nem dolgában előkelő, hadban hatalmas, hűségben állhatatos férfiú volt. Akkor közakarattal Álmos vezérnek ezt mondták: “A mai naptól kezdve téged vezérünk és parancsolónk választunk, s ahova a szerencséd visz, oda követünk téged.” Majd a fent említett férfiak mindegyike Álmos vezérért – pogány szokás szerint – saját vérét egy edénybe csorgatta, s esküjét ezzel szentesítette. És noha pogányok voltak, mégis azt a hitet, melyet akkor egymás közt esküjükre tettek, mindhalálukig megtartották úgy, amint ez az eskü itt következik.

HUNG VÁRA

Akkor Álmos vezér és főemberei ezek hallatára módfelett felvidultak, és Hung várához lovagoltak, hogy elfoglalják azt. Miközben tábort ütöttek a fal körül, a várnak Laborc nevű ispánja - az ispánt az ottlakók nyelvén dukának mondták - futóra fogta a dolgot, és Zemplén vára felé sietett. A vezér katonái üzőbe véve őt, egy folyó mellett elfogták, és mindjárt azon a helyen felakasztották. Attól a naptól kezdve ezt a folyót az ő nevére Laborcnek hívták. Aztán Álmos vezér és övéi bevonulva Hung várába, a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat mutattak be, és

négy napig tartó lakomát csaptak. A negyedik napon pedig Álmos vezér tanácsot tartván és övéit mind megesketvén, még életében vezérre és parancsolóvá tette fiát, Árpádot. Ezért hívták Árpádot Hungvária vezérének, összes vitézeit pedig Hungról hungvárusoknak nevezték el az idegenek nyelvén, és ez az elnevezés mostanáig él az egész világon.

A FEHÉRLŐ-MONDA

Ama királyok közül Árpád volt a leggazdagabb és leghatalmasabb, Almus fia, aki Eleud fia, ő meg Ugeg fia volt. Apját, Almust még az erdelwi hazában megölték, nem mehetett be ugyanis Pannoniába. Erdelwben tehát megpihentek és barmaikat is új erőre kapatták. Mikor pedig a lakosoktól hallották, milyen termékeny a föld, meg hogy a Duna a legjobb folyó és a világon nincs jobb föld ama részeknél, közös tanácskozás eredményeként elküldték követüket Kundnak Kusid nevű fiát, hogy menjen, szemlélje meg a földet és ismerkedjék meg a föld lakosaival. Mikor tehát Kusid Ungaria középső vidékére érkezett és leereszkedett a Duna vidékére, látta, hogy a táj szép, körös-körül a föld jó és termékeny, jó a folyóvíz és füves a partja, megtetszett neki. Azután a tartomány fejedelméhez ment, a Zuatapolug nevűhöz, aki Attila után uralkodott, üdvözölte őt népe nevében és elmondta, miért jött. Zuatapolug nagy örömmel örvendezett ezek hallatára, azt gondolta, parasztok ők, akik azért jöttek, hogy a földjét megműveljék; ezért kegyelemben bocsátotta el a követet. Kusid pedig, miután Duna-vízzel megtöltött egy palackot, tarsolyába perjefüvet tett és vett a fekete rögű földből, visszatért övéihez. Amikor mindent elmesélt, amit hallott és látott, nagyon tetszett nekik; azután megmutatta nekik a palack vizet, a földet és a füvet is. Megízlelvén ezeket meggyőződtek arról, hogy a föld kitűnő, édes a víz, a rét füve olyan, amilyenek a követ elbeszélte nekik. Árpád pedig övéi jelenlétében megtöltötte kürtjét Duna-vízzel, és az összes magyarok előtt ama kürtre a mindenható Isten kegyelmét kérte: engedje át nekik az Úr ezt a földet mindörökre. Szavait végezvén, az összes magyarok így kiáltottak háromszor: „Isten, Isten, Isten!” Ebből azután szokás lett, amelyet a magyarok máig is őriznek. Majd közös elhatározás alapján ugyanazt a követet visszaküldték a már említett fejedelemhez, s földjéért egy nagy lovat küldtek neki arabiai arannyal bearanyozott nyereggel és aranyozott kantárral. Ezt látván még jobban örült a fejedelem, mert azt gondolta, hogy mint vendégtelepesek küldték neki a földjéért. A követ tehát földet, füvet és vizet kért ott a fejedelemtől. A fejedelem pedig mosolyogva így szólt: ez ajándék fejében legyen az övék, amennyit akarnak. Így azután a követ visszatért övéihez. Árpád közben a hét vezérrel bejött Pannoniába, de nem mint vendégek, hanem mint akik örökség jogán birtokolják a földet. Ekkor egy másik követet küldtek a fejedelemhez, és ezt az üzenetet bízták rá: „Árpád és népe azt üzeni neked, hogy

azon a földön, amelyet megvettek tőled, ne maradj tovább semmiképp sem, mert földedet megvették egy lóért, a fűvet a kantárért, a vizet a nyeregért. Te pedig örökhaszonbérletbe, vagyis mert inséges és fősvény voltál, átengeded nekik a földet, fűvet és a vizet.” Amikor a fejedelemnek elmondták az üzenetet, mosolyogva így szólt: „Üssék le taglóval azt a lovat, a kantárt hajítsák ki a mezőre, az aranyozott nyerget vessék a Dunába.” Erre a követ így válaszolt: „És mi kárunk lesz ebből, uram? Ha a lovat megölöd, kutyáinknak adsz eleséget, ha a kantárt a fű közé dobátod, az ő szénakaszlóiok találják meg az aranykantárt, ha pedig a nyerget a Dunába veted, az ő halászaik húzzák ki az aranynyerget a partra és haza is viszik. Ha tehát a föld, a fű és a víz az övék, minden az övék.” Ezek hallatára a fejedelem gyorsan összegyűjtötte seregét, félvén a magyaroktól, segítséget kért barátaitól, és velük egyesülve elölük ment. Amazok közben a Duna közelébe értek, és egy gyönyörű mezőn hajnalhasadtakor csatát kezdtek. Az Úr segítsége a magyarokkal volt, futásnak eredt előlük a sokat emlegetett fejedelem. A magyarok a Dunáig üldözték, ő pedig félelmében a Dunába vetette magát, és megfulladt a sodró vízben. Visszaadta hát az Úr a magyaroknak Pannoniát, miként Mózes idejében Izrael fiainak adta örökségül „az amoreusok királyának, Seonnak” a földjét és „Chanaan összes országát.” Minthogy Árpád kapitány különleges méltóságot viselt Scythiában, és ezt az ő nemzetsége törvényes és elfogadott scytha jogszokás alapján birtokolta, hogy a hadba indulók előtt egyedül kellett mennie, visszatéréskor pedig hátul vonulnia: állítólag ezért előzte meg ő a Pannoniába bevonuló többi kapitányt. És ezért mikor Árpád a többi magyarral együtt – mint fentebb elmondtuk – legyőzte és megölte Zuatapolugot, Noe hegyén, Alba közelében ütött tábornak. Ezt a helyet választotta Árpád először Pannoniában, és Szent István király, aki tőle származott, ezért alapította később ennek közelében Alba városát.

Forrás: Képes Krónika. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986, 43-46.

(*Bellus Ibolya fordítása*)

II. AZ ÁRPÁD-HÁZ URALKODÁSA MAGYARORSZÁGON

SZENT ISTVÁN KIRÁLY KIS LEGENDÁJA

Ha felismerjük, hogy a szentek érdemei fel vannak jegyezve az élet könyvében, és így az állandó emlékeztető lesz az Úr előtt, bizony felette üdvösnek nyilvánítjuk, hogy valamit a jók életéről és tetteiről példának az utódok nemzedéke számára írásba foglaljunk. Ezek Krisztusért hűségesen harcoltak, s harcukért szerencsésen megkoszorúztattak; ha mi munkálkodásuk utánzására törekszünk, miként Pál mondja: "Istennek örökösei, Krisztusnak társörökösei leszünk." A vértanúk viadala az anyaszentegyházat nap mint nap megkoszorúzza, a hitvallók hív nyeresége megújítja, s ennyi fényességgel felcifrázva, csillog a föld forgandó tengelye körül. Sok olyan dicsőséges harcukat látta egykor a világ melyet elzárt az idők vénsége, a hívők emlékezete pedig nem őrizte, mert sose zengte meg égi dalnok. De hallgassunk a régiekről, melyeket már számba venni se lehet – tudjuk úgyis, Isten előtt az örökkévalóságban dicsőségük soha el nem évül –, térjünk azokra, amikből előadásunk szövődik.

A felette szent István hitvallónak, vagyis Pannónia híres királyának életét és cselekedeteit, miként az akkori idők tanúinak hiteles és igazmondó elbeszéléséből meghallottuk, úgy érezzük, az utókorra hagyományozni méltó és tisztelendő feladat. Sem a grammatikusok tudós összemesterkedett rendjét, sem a filozófusok magyarázatait vagy tudáلكos szörszálhasogatásait nem utánozzuk, mert balgaság a nyílt tengerre szállni, ha nem tudsz a révhez sem beállni. Ezt csak olyanok helyeselhetik, akik a költői mesék szerint Pegazus-ütötte forrásból ittak, és azzal dicsekszenek, hogy a Parnasszus szent hegyén álmodoztak. Ezeknek bölcsessége hiúságból hiúságba hiúsult, s mivel belőle saját épülésükre semmi hasznot nem meríthettek, oktalanná váltak. Ti tehát, megértve, ami az író szájából hangzik, törődjeteK bele csekélységébe, mert azt mondja el, amit szavahihető emberektől hallomás útján tudott meg. Bizonynal úgy ítéli, hogy a terhet erejével fel nem éri, mert távolról sincs meg benne a ragyogó ékesszólás s a jó felfogóképesseg. Kiváltképpen fél az irigykedők mardosásaitól, akik a magukét hanyagul rakják össze, a mások írásait viszont ízekre szedik. Így hát, bár forgathatjátok ugyanezen tárgy hiteles első szövegét, olvassátok mégis ezt a rövidebbet, s ha netán szabálytalanságot, ha netán kevésbé ékes előadást találtok benne, nézzétek el parasztságát.

Nos, midőn a magyaroknak barbár nemzete a hitetlenségben már régóta tévelygett, s a pogányok szokása szerint hiú és szentségtörő babonákat követett,

úgy tetszett az Üdvözítő irtalmának, hogy bűneiknek véget vessen, s ha az ördögi csalatás eloszlik, e nemzetnek legalább maradéka üdvözüljön. Mert mint fénysugarat a sötétségből, a boldogságos királyt, Istvánt úgy élesztette; s a katolikus hit igazsága szerint kiművelve a nép megnyerésére alkalmassá tette. István Esztergom városában született, s már gyermekkorában teljességgel átítatta a grammatika tudománya. Apja ugyan király volt, de eleinte pogány. Később megvilágosítva a Szentlélek kegyelmétől, felismerte az út és az élet világosságát, s követve az evangéliumi tanítást, az igazság nyomába szegődött. Közben pedig Isten színe előtt igen dicséretessé tette magát azzal, hogy katonaságának vezéreit az igaz Isten tiszteletére térítette. Akiket pedig rajtakapott azon, hogy más utat követnek, fenyegetéssel és rémítgetéssel törte igába. Mikor már megöregedett, s érezte, hogy testét felbomlás fenyegeti, az ország élére emelendő fiának a római császárok kiterjedt nemzetségéből származó felette nemes feleséget hozott.

Eközben költözött el a keresztény nevet kedvelő király, leróva a természetnek adóját, s mint hisszük, az Istenséget vallván elnyerte az örök boldogság dicsőségét. Halála után a még gyermek István a főemberek és a köznép kegyéből dicsőségesen az ország trónjára emeltetvén, lángoló lélekkel kezdte terjeszteni az igazságot, mert ámbár még gyermekéveinek virágjában állt, nem a száján volt a szíve, hanem szívében volt a szája. Nem feledve a Szentírást, melyért szerfölött hevült, a megfontoltságot és az igazságot tartotta szem előtt Salamon szavai szerint: "Ha bölcs hallgatja őket, gyarapítja tudását, az értelmes megtudja, hogyan kormányozzon." Igazságtalanságot elkövetők és az azzal egyetértők nem állhattak meg szeme előtt, hanem minden rendeletében Isten hű sáfárának mutatkozván azon kezdett elmélkedni, hogy ha a szent kereszttségben már újjászületett népéről leveszi a fegyelem gyeplőjét, utóbb könnyen visszatér az hiú tévelygésébe. Így az egyház tanai szerint oktatta, rárakta nyakára a fegyelem igáját és törvényeit, s a gonoszság minden mocskát a földig lerontotta.

Bizonyos nemesek pedig, kiknek szívében féktelenség s restség fészelt, látván, hogy kényszerből kell elhagyniuk a megszokottat, ördögi sugallatra elvetették a király meggyőződését, és a korábbi élvezetekre adva ismét lelküket, fegyvert ragadtak ellene. S már pusztították is városait, majorságait irtották, fosztogatták birtokait, szolganépét gyilkolták, s hogy a többről szót se ejtsék, már a királyt is bántalmazták. Mikor pedig nem akartak letérni eltévelyedett útjukról, s dühöngésük nem csillapult, a király bizakodván az örök erényben, seregének sokaságával elindult, hogy úrrá legyen az ellenség veszett dühén. Ezek e napokban éppen a köznyelven Veszprémnek mondott várost ostromolták, hogy ezt az ő gyalázatára fordítsák: ott tanyáztak le ugyanis, ahol a király szokott megszállni és tartózkodni, hogy könnyebben nyíljon út más erősségek elfoglalásához. Az isteni kegyelemtől vezérelt király rajtuk ütött; ezek hitükben, azok bizony csak

fegyverekben bizakodtak, s mindkét oldalról küzdöttek. Végül, hogy az ellenséget legyőzték, s részint leölték, részint foglyul ejtették és megkötözték, a győztes király híveivel hazavitte a győzelmi jeleket. Ezenfelül birtokaikról - mind a földekről, mind a falvakról - bölcsen rendelkezett, nem úgy, mint egykor Saul, aki legyőzvé Amaleket, az Úr tilalma ellenére a zsákmány javát válogatta ki magának. Mert mindenből semmit sem tartott meg a maga szükségére, hanem elmenvén, Szent Mártonnak szentelte, akinek tiszteletére bazilikát is épített. Őket pedig és utódaikat mind a mai napig az egyház szolgálivá tette. Később főembereinek közbenjárására elhatározta, hogy csak tizedet adjanak abból, amijük van, nehogy szorongattatásukban szétszóródjanak a földről.

Támadóinak tömegét leigázva, s királyi trónját békében megerősítve a szent vallásnak egyre inkább bajnoka lett, s minden Krisztusban jámborul élőt egyre inkább megszeretett. Okosságának híre az emberek fiainál igen nagy tiszteletben állott. Napról napra növekedett a hívők egyháza, és a világ külön-külön vidékeiről, hallván tudománya felől, sokan özönlöttek hozzája. Míg a szent Isten tisztelői széltében-hosszában sokasodtak, a király, hogy a jótettekben még szívósabban serénykedjék, eltöklélte: kibővíti a szentegyház csarnokait, mit is a legalázatosabban teljesített. Mert megújította a dicsőséges szent Szűz Máriáról elnevezett templomot Fehérváran - a város kivételes nemességéről kapta nevét -, s ide többek közt tarka drágakövekkel ékes, színaranyból kalapált ereklyetartókat helyezett el a tárház szükségére. Majd mindenféle javaiból részt ajánlott fel - mind földekben, mind szőlőkben -, és megszabta az ott majdan Istennek szolgáló papok kötelezettségeit. Észrevéve, hogy a híveknek milyen fáradságos, ha az ünnepi misére távol eső helyekről özönlenek, megparancsolta, hogy tíz falu népe egy templomot építsen, annak kerületébe tartozzon, nehogy a fáradságtól elgyötörve a vallás kötelezettségeivel kevésbé gondoljon. Élükre életük érdeme szerint püspököket és papokat állított, hogy a népet az apostoli hagyomány tekintélyével oktassák.

Nem sokkal utána másfelé fordult erő nyerve Istennek e szózatából: “a ti világosságotok is világítson az embereknek, hogy jótetteiteket látva dicsőítsék mennyei Atyákat”, és néhány kiválasztott emberét Rómába küldte, szerfölkött sok kincset bízva rájuk, hogy ott István első vértanú tiszteletére egyházat alapítsanak. Ez meg is történt. Azonkívül még mást is kiosztott, hogy azon vegyenek házakat, falvakat, birtokokat és egyéb hasonló dolgokat, melyek az egyház szolgálóinak kiadásait fedezik. És minden egyes évben, ameddig csak élt, tetézte az ajándékokat és a megajánlásokat, nehogy valamit is kívülről kérjenek, akik a tárház ügyeit igazgatják. A jeruzsálemi monostorban is, melyet épített, szerzetesi közösséget alapított, ennek minden szükségéről hasonló rendelkezéssel gondoskodott.

Ó, igazán boldog István, hogy lakása legyen a mennyekben felépítve örökkön, magát formálta az Úr hajlékává a földön!

Hogy Istennek szent egyházát békében megtelepítette s római jóváhagyással méltón megszervezte, a besenyőknek a hittől jócskán idegen és szinte vadállati balgaságú, értelem híján való népe rombolni tört országának határait. A király pedig a megelőző napokban távoli vidékeken vadászatot, hogy elnyűtt tagjai a sok szorongató gond után legalább valamennyire felfrissüljenek. Mikor tehát a déli órákban álomra hajtotta fejét, Isten akaratából, ki a jövőt szellemlátás útján nyilvánítja ki és tudatja híveivel, úgy tetszett neki, mintha szemtől szembe tárgyalna a haza elébe álló ellenségeivel, s hogy megrémítse őket, ilyen szavakat szólt: “Miért akarjátok hitvány seregetekkel letörni a szentegyház zárait? Miért jöttetek pusztítani a nagy pásztor nyáját és aklait? Távozzatok, távozzatok, mert parancsolómtól elnyertem védelmezőm és vezérem, vagyis Mártont, aki nem fogja tűrni, hogy harapásokat az igazak legelőit marcangolja.” Felébredvén friss kedvvel hivatott egy hírvivőt. Mikor az előállt, így szólt hozzá: “Te nem töltheted be követségem tisztét, jöjjön más, akit hívebbnek találok.” Ugyanezekkel a szavakkal küldte el az új jelentkezőt. Harmadikat is szólított, mondván: “Rajta, fel útra, siess hamarjába, vidd el a parancsodat, mondd meg a túlsó végeken mulató hadnagynak, hogy mindent ellásson, a csatára férfiakat válasszon, és a rám zúduló ellenség ékeit verje vissza.” Lóra kapott az tüstént, repült a mondott helyre, a parancsot jelentette, s azt serényen teljesítették is. Az ellenség már közeledett, városfalat már bekerített, mikor váratlan rajtaütéssel a hadnagy és serege rajtavert. Akkor mindkét részről viaskodni kezdtek. Ezekre Isten oltalmának ereje kötött kardot, amazok esztelenségük súlya alatt elejtik a kardot. Végül hátat fordítva menekültek, többen azonban elterültek, s többen fogságba kerültek. A vérontás végeztével aki a királytól jött, visszatért, hogy hírt vigyen. Hallván a háború kimenetelét, hálát adott a király a Mindenhatónak, hogy megadta híveinek ellenségei fölött a győzelmet. Úgy hisszük, kétségtelenül égi kegyelem látogatta meg őt: hogy az ellenség körül ne vegye, mennybéli szabadítót érdemelt vezéréül és oltalmazójául. Mert miként Isten az ő felkentjét, Dávidot egykor anygala pártfogásával szabadította meg a filiszteusoktól, őt is így ragadta ki üldözőinek kezéből, kivezetve és elvezetve az üdvözülésre.

Miután nevének híre eljutott az egész világ fülébe, és a szájából szóló ítéletek általános elismeréssel mindenütt híressé váltak, hatvan férfi a besenyők közül, akiket fentebb említettem, minden felszerelésével, nevezetesen rengeteg arannyal, ezüsttel és az ékességek sokféle fajtájával megrakott szekereken elhagyva a bolgárok vidékét, Pannónia határai felé közeledett. De sokan a szolgák közül, kiknek lelke hajlik a bűnre, akár a viasz, a fenekedés fáklyájától fellobbantva elébük mentek, karddal levágtak egyeseket, a többieknek elrabolták mindenüket,

és kifosztva, félholtan otthagyták őket. Ezek a király ítéletére tartogatva, ami történt és amit elszenvedtek, folytatták a megkezdett utat, egyenesen hozzá siettek, és lábai elé borultak. Láttukra így szólt: “Mi az oka bajotoknak?” “Uram – felelték –, mi, a te szolgálid semmi rosszat sem forralva, ítéleted tudományát jöttünk meghallgatni, és egyesek – bár okot nem adtunk rá – elragadták mindannyiunktól a magunkkal hozott vagyont. Ezenkívül akit elkaptak, lemészárolták, és mi épp hogy életben maradva eljöttünk, hogy ezt hírül adjuk.” A király, amilyen okos lelkű volt, sem tekintetével, sem szavával nem fenyegetőzött, hanem tartóztatva magát – ahogy írva van: “mégét a bölcs végül is lecsillapítja” –, tüstént elküldött azért a hadnagyért, aki alatt a vendégpusztítók katonáskodtak, s elrendelte, hogy meghatározott napon állítsák színe elé valamennyiüket. Úgy lett, ahogy parancsolta, és vallasni elébe vitték őket. Így szólt hozzájuk: “Miért hágtátok által az Istentől rendelt törvényt? Miért nem ismertetek irgalmat, és ártatlan embereket miért büntettetek? Mert nem azokat kell sújtani, akik a törvényt hallgatják, hanem akik áthágják. Ahogy ti cselekedtetek, úgy cselekszik ma az Úr is színem előtt veletek.” Miután ítéletüket elnyerték, valamennyit elvezették, és az ország minden táján az utak mentén kettesével felakasztva elvesztették. Ezzel akarta hát megértetni, hogy aki nem nyugszik meg az Úr által meghirdetett igazságos törvényében, így jár. Hallották a föld lakói az ítéletet, mellyel a király intézkedett, és megrettentek.

Nem sok idő múltán betegségbe esett, melytől utóbb testében megfogyatkozott, s mivel a nyavalya hosszan tartó gyöngeséggel nehezedett rá, már a lábára sem tudott állni. Láta pedig udvarának négy legfőbb nemese, hogy hosszan és súlyosan betegeskedik, s mivel szívük mélyén még mindig hitetlenségben tévelyegtek, csalárd tervet kovácsoltak, és megkísérelték leromlott állapotát halálra váltani. Már esteledett, mielőtt a házban meggyújtották volna a világot, egyikük a homály leple alatt vakmerően behatolt, és a gyilkos tethez egy csupasz kardot rejtett köpenye alá. Alig tette be a lábát oda, ahol a király pihent, csakis égi ösztönzésre a penge lehullt, és a földhöz ütődve megpendült. Nyomban felriadt a király, és kérdezte, mi az, bár már tudta, mi történt. Az az ember megtörve, szorongva bevallotta örült tervét, bánta, közel lépett, térdre esett, a király lábát átkarolta, beismerte, hogy bűnözött, és kegyelemért könyörgött. A bocsánatért esdeklőt el nem kergette, gonoszítottát gondtalanul elejtette, az pedig parancsára cinkosait az árulásban leleplezte. A következő napon a király rendeletére a felkutatott gyilkosokat elővezették, és ő fejükre ítéletet mondott. Hogy pedig az utódoknak okulására legyenek, és tanulják meg uraikat a legnagyobb tisztelettel tisztelni, látásuktól őket megfosztotta, ártó kezüket levágatta, s akik igaztalanul az igaz vér ellen fondorkodtak, igazságos ítélettel bajos életre jutottak.

Az Úr megtestesülésének 1038. évében, a VI. évkörben, Henrik római császár idejében, a maga uralkodásának pedig 38. esztendejében elhunyt, és Szűz Mária bazilikájában temették el, melyet pazar munkával hozott tető alá. Majd, hogy el-

szaladt sok esztendő, akár a népben megsokasodott gonoszság, akár az egyházban történt valamely meghasonlás miatt, e szerfölött gazdag kincs a földben lappangott, és a halandók tudomása elől elrejtve, egyedül az Úr szeme előtt mutatkozott. De mert az ő felfoghatatlan jósága fel akarta fedni, mennyit ér ő Isten előtt, csodák felcillantó sokaságával megdicsőítette az emberek szemében, és miként ő dicsérettel és énekkel szolgált az Úrnak a mennyekben, úgy őt is az Úr egyházának dicséretével és énekével méltó módon és emlékezetesen felékesítette a földön. Mert miként az új fényforrás sugara, úgy ragyogta be szentsége az összes környező vidéket, s mint az illatos kenőcs édessége, töltötte meg a hallgatók szívét. Özönlött minden különb-különbféle kórban senyvedő ember, jámborságának orvosszerétől érintésre meggyógyultak, s akik a rontás nyavalyájában majdnem elsovadtak, talpra állva tértek vissza. Mikor a jámbor emlékezetű László király ült a királyság trónján, a püspökök és az apátok, s kik a szentegyház élén álltak, szentségét tanújelekből megfigyelve, közös határozatban háromnapos böjti sanyargatást hirdettek, s maguk imádkozással töltve az időt, várták, hogy az égi kegyelem lelátogat a népre. Majd Istenhez emelve szívüket, himnuszok hangjaival zengték imába nevét, s így érkeztek arra a helyre, ahová a fenséges test volt zárva. Mikor ezt felbontva felnyitották, oly hatalmas illatár szállt fel, amilyen a körülállókat még sohasem lepte meg, s minden betegnek, aki odafutott, meggyógyultak a tagjai. A vakok visszakapták szemük világát, a sánták lábuk szilárdságát, a poklosok tiszta bőrüket, az inaszkodtak épségüket; bármiféle baj lakozott bárkiben, gyógyulást érdemelt. Felemelték a felbecsülhetetlen értékű terhet, hálát adtak a mindenható Istennek, elvitték, s ezüsttartóba zárván reá pecsétet ütöttek.

Forrás: Árpád-kori legendák és intelmek

(Kurcz Ágnes fordítása)

I. ISTVÁN I. TÖRVÉNYKÖNYVE (1001 KÖRÜL)

Részletek

18. A szabadosokról

Ha valaki könnyörületességtől vezéreltetve, saját rabszolgáit vagy szolgálóleányait tanúbizonyosság mellett szabadsággal ajándékozza meg, úgy határoztuk, hogy halála után azokat, irigységtől vezéreltetve, senki szolgaságba visszavetni ne merészelje. Ha pedig szabadságot ígért, de halála miatt ezt kinyilvánítani nem tudta, hátramaradt feleségének, illetőleg fiainak legyen joga ugyanezt a szabadságot kinyilatkoztatni, és a férj lelkiüdvéért szeretetlakomát rendezni, ahogyan akarják.

20. Arról, hogy a rabszolgák és rabszolganők vádaskodását vagy tanúskodását uraikkal vagy úrnőikkel szemben ne fogadják el

Hogy ennek az országnak a népe a rabszolgák és rabszolganők mindennemű támadásától és vádaskodásától mentes és nyugodt maradjon, a királyi tanács határozata szerint teljességgel megtiltottuk, hogy bármiféle bűnügyben valamely szolgaszemélynek urával vagy úrnőjével szemben vádaskodását vagy tanúbizonyosságát elfogadják.

21. Azokról, akik más rabszolgáinak szabadságot szereznek

Ha valaki meggondolatlanul másnak a rabszolgáját urának tudta nélkül a király vagy az ország vénei és főemberei elé vezeti, hogy levéve a szolgaság jármát, számára a szabadság könnyebbségét szerezze meg, tudja meg, hogy ha gazdag, ötven tinót fog fizetni, amiből negyvenet a királynak kell adni, tízet pedig a szolga urának. Ha pedig szegény és alacsony rendű, 12 tinót, amiből 10 a királynak jár, kettő pedig a szolga urának.

22. Azokról, akik szabadokat szolgaságba hajtanak

Mivel tehát Istenhez méltó, és az embereknek legjobb, hogy ki-kí életének futását a szabadság serénységével végezze, a királyi végzés szerint elhatároztuk, hogy ezután az ispánok vagy katonák közül senki se merészeljen szabad személyt szolgaságba hajtani. Ha ezt dölyfösségének vakmerőségétől ösztönözve megtenni merészelné, tudja meg, hogy ugyanannyi kártérítést fog fizetni a sajátjából, s ez a kártérítés a király és az ispánok között osztassék szét, mint a többi.

Hasonlóképpen ugyanarról

De ha valaki, akit idáig szolgaságban tartottak, szabadsága védelmére törvényes ítélethez folyamodván, szabaddá lesz, elégedjék meg szabadsága élvezésével, és az, aki őt szolgaságban tartotta, semmi kártérítést ne adjon.

28. Más szolgálóival fajtalankodókról

Hogy a szabadok mocsoktalanul megőrizték szabadságukat, miheztartást végett, szabályt akarunk nekik adni. Aki ezt áthágva, másnak a szolgálójával fajtalanodik, tudja meg, hogy bűnben vétkes, és ezért a bűnért első esetben korbácsolják meg, és nyírják le. Ha pedig másodszor is fajtalanodik ugyanazzal, ismét korbácsolják meg és nyírják le. Ha pedig harmadszor is, legyen rabszolga a szolgálóval együtt, vagy váltsa meg magát. Ha pedig a szolgáló teherbe esik tőle, és szülni nem tud, hanem szülésben meghal, kárpótolja őt másik szolgálóval.

A rabszolgák fajtalankodásáról

Ha valakinek a rabszolgája másnak szolgálójával fajtalanodik, őt is korbácsolják meg, és nyírják le. És ha a szolgáló tőle teherbe esik, és a szülésben meghal, a szolgáját adják el, és árának felét adják a szolgáló urának, másik fele pedig maradjon a szolga urának.

29. Azokról, akik rabszolganőt vesznek feleségül

Hogy senki azok közül, akiket szabad névvel becsülnek meg, valakinek valami jogtalanságot ne merjen okozni, tilalmat és szabályt állítottunk fel, amennyiben ezen a királyi gyűlésen elhatároztuk, hogyha valamely szabad ember a rabszolganő urának tudtával másnak a rabszolganőjét választja feleségül, elveszítvén saját szabadságának élvezését, örökös rabszolgaságra vettessék.

Forrás: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I. Szerkesztette: Bolla Ilona–Rottler Ferenc

SZENT ISTVÁN KIRÁLY INTELMEI IMRE HERCEGHEZ (részletek)

Mivel megértem s mélyen átérzem, hogy amit csak Isten akarata megteremtett s nyilvánvaló eleve elrendelése elrendezett mind a kiterjedt égboltozaton, mind az egybefüggő földi tájakon, azt törvény élteti s tartja fenn, s mivel látom, hogy mindazt, amit Isten kegyelme bőséggel adott az élet előnyére és méltóságára, tudniillik királyságokat, konzulságokat, hercegségeket, ispánságokat, főpapságokat s más méltóságokat, részben isteni parancsok és rendeletek, részben világiak, valamint a nemesek meg az élemedett korúak tanácsai és javaslatai kormányozzák, védik, osztják fel és egyesítik, s mivel bizonyosan tudom, hogy minden renden valók a föld bármely részén, bármilyen méltóságot viseljenek, nemcsak kíséretüknek, híveiknek, szolgálóiknak parancsolnak, tanácsolnak, javasolnak, hanem fiaiknak is, úgy hát én sem resteltem, szerelmetes fiam, hogy neked még életemben tanulságokat, parancsokat, tanácsokat, javaslatokat adjak, hogy velük mind a magad, mind alattvalóid életmódját ékesítsed, ha majd a legfőbb hatalom engedélyével utánam uralkodni fogsz. Illik pedig, hogy odaadó figyelemmel hallgatván eszedbe vésd apád parancsait, az isteni bölcsesség intelme szerint, mely Salamon szájából szól:

Hallgass, fiam, atyád intelmére, s ne vedd semmibe anyád tanítását!...

[Hallgasd hát meg, fiam, fogadd el szavaimat,] akkor nagy lesz száma élted éveinek.

Ebből a mondásból tehát észbe veheted, ha azt, amit atyai gyöngédséggel parancsolok, megvted – távol legyen! –, nem szívelnek többé sem Isten, sem az emberek. De halljad az engedetlen parancsszegők esetét és vesztét. Ádám ugyanis, kit az isteni alkotó, valamennyi létező teremtetője a maga hasonlatosságára formált, s minden méltóság örökösevé tett, széttörte a parancsok bilincset, s nyomban elvesztette a magas méltóságokat meg a paradicsombéli lakást. Isten régi, kiválasztott s kivált kedvelt népe is, amiért szétszaggatta a törvények Isten ujjával kötözött kötelékét, külön-különbféleképpen pusztult el: részben ugyanis a föld nyelte el, részben tűz emésztette el, részint egymást koncolta fel. Salamon fia is, félrevetve apja békéltető szavait, göggjében pöffeszkedve kardcsapásokkal fenyegette a népet apja ostorsuhintásai helyett, azért sok rosszat tűrt el országában, végül is kivetették onnan. Hogy ez véled ne történjék, fogadj szót, fiam; gyermek vagy, gazdagságban született kis cselédem, puha párnák lakója, minden gyönyörűségben dédelgetve és nevelve, nem tapasztaltad a hadjáratok fáradságait s a különféle népek támadásait, melyekben én szinte egész életemet lemorzsoltam. Itt az idő, hogy többé ne puha kásával étessenek, az téged csak puhánnyá

s finnyássá tehet, ez pedig a férfiaság elvesztegetése s a bűnök csiholója és a törvények megvetése; hanem itassanak meg olykor fanyar borral, mely értelmet tanításomra figyelmessé teszi. Ezeket előrebocsátván térjünk a tárgyra.

FEJEZETEKRE OSZTÁS

A katolikus hit megőrzéséről

Az egyházi rend becsben tartásáról

A főpapoknak járó tiszteletről

A főemberek és vitézek tiszteletéről

Az igaz ítélet és a türelem gyakorlásáról

A vendégek befogadásáról és gyámolításáról

A tanács súlyáról

A fiak kövessék az elődöket

Az imádság megtartásáról

A kegyességről és irgalmasságról, valamint a többi erényről

I. A KATOLIKUS HIT MEGŐRZÉSÉRŐL

Minthogy a királyi méltóság rangját csakis a hívők és a katolikus hitet valók nyerhetik el, ezért parancsainkban a szent hitet tesszük az első helyre. Ha a királyi koronát meg akarod becsülni, legelőször azt hagyom meg, tanácsolom, illetve javaslom és sugallom, kedves fiam, hogy a katolikus és apostoli hitet akkora buzgalommal és éberséggel őrizd, hogy minden Istentől rendelt alatalódnak példát mutass, s valamennyi egyházi személy méltán nevezzen igaz keresztény hitvallású férfinak; enélkül bizony, tudd meg, sem kereszténynek, sem az egyház fiának nem mondanak. Akik ugyanis hamisat hisznek, vagy a hitet jó cselekedetekkel teljessé nem teszik, fel nem ékesítik, minthogy a hit tettek híján meghal, sem itt nem uralkodnak tisztességgel, sem az örök uradalomban vagy koronában nem lesz részük. Ám ha a hit pajzsát tartod, rajtad az üdvösség sisakja is. Mert e lelki fegyverekben szabályszerűen harcolhatsz láthatatlan és látható ellenségeid ellen. Hiszen az apostol ezt mondja: „Csak az nyeri el a babérkoszorút, aki szabályszerűen küzd.” A hit tehát, melyről beszélek, a következő: higgy erősen a mindenható Atyaistenben, minden teremtmény teremtményében, és az ő egyszülött fiában, a mi Urunkban, Jézus Krisztusban, kit az angyal meghirdetett, ki Szűz Máriától született, az egész világ üdvösségeért a keresztfán szenvedett és a Szentlélekben, ki szólt a próféták s az apostolok, valamint az evangélisták szavával, mint egyetlen tökéletes oszthatatlan szeplőtelen istenségben, és kétely hozzád ne férjen. „Ez a katolikus hit, melyben – miként Atanáz mondja – ha akárki híven és erősen nem hisz, semmiképp sem üdvözlül.” Ha valamikor uralmad alatt

akadnának olyanok - távol legyen! -, kik az így egységbe fűzött Szentháromságot megosztani vagy kisebbiteni, vagy nagyobbítani próbálják, tudd meg: az eretnokség fejének szolgálói azok, és nem a szentegyház fiai. Az ilyeneket pedig ne gyámolítsd, ne védelmezd, hogy magad is ellenségnek és bosszulónak ne mutakozz. Mert az efféle emberek a szentegyház népét nyomorultul megrontják és szétszórják. Hogy ez ne történjék meg, különös gondod legyen.

VI. A VENDÉGEK BEFOGADÁSÁRÓL ÉS GYÁMOLÍTÁSÁRÓL

A vendégek s a jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a római birodalom, úgy magasztaltattak fel és lettek dicsőségessé a római királyok, hogy sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról. Róma bizony még ma is szolga volna, ha Aeneas sarjai nem teszik szabaddá. Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak. Ha pedig le akarnád rombolni, amit építettem, vagy szét szórni, amit összegyűjtöttem, kétségkívül igen nagy kárt szenvedne országod. Hogy ez ne legyen, naponta nagyobbítsd országodat, hogy koronádat az emberek nagyságosnak tartsák.

VIII. A FIAK KÖVESSÉK AZ ELŐDÖKET

Őseink követése foglalja el a királyi méltóságban a nyolcadik helyet. A legnagyobb királyi ékesség, az én tudásom szerint, a királyelődök után járni, a szülőket utánozni. Aki ugyanis megveti, amit megszabtak atyai elődei, az isteni törvényekre sem ügyel. Mert az atyák azért atyák, hogy fiaikat gyámolítsák, a fiak pedig azért fiak, hogy szüleiknek szót fogadjanak. Aki atyjával szemben áll, Isten ellenségének áll. Mert minden engedetlen Istennel áll szemben. És az engedetlenség szelletje a korona virágait szórja szerte. Az engedetlenség valójában pestis az egész királyságban. Ezért, kedves fiam, apád rendeletei, vagyis az én rendeleteim, mindig legyenek szemed előtt, hogy szerencsédet mindenütt királyi gyeplő igazgassa. Az én szokásaimat pedig, melyekről látod, hogy a királyi méltósággal összeférnek, a kétkedés minden béklyója nélkül kövessed. Mert nehéz lesz megtartani e tájon királyságodat, ha szokásban nem utáznál a korábban királykodó királyokat. Mely görög kormányozta a latinokat görög módra, avagy mely latin kormányozta a

görögöket latin módra? Semelyik. Ezért hát kövesd szokásaimat, a tied közt kimagasló így leszel, s az idegenek dicséretére szert így teszel.

X. A KEGYESSÉGRŐL ÉS AZ IRGALMASSÁGRÓL, VALAMINT A TÖBBI ERÉNYRŐL

Az erények mértéke teszi teljessé a királyok koronáját, és a parancsok közt a tizedik. Mert az erények ura a Királyok Királya, miként égi serege áll kereken tíz karból, úgy életed vitele kerekedjék ki tíz parancsból. Kell, hogy a királyt kegyesség s irgalmasság díszítse, de a többi erény is hassa át és ékesítse. Mert ha a királyt istentelenség és kegyetlenség szennyezi, hiába tart igényt a király névre, zsarnoknak kell nevezni. Ennek okából hát, szerelmes fiam, szívem édessége, sarjam jövő reménysége, kérlek, megparancsolom, hogy mindenütt és mindenekben a szeretetre támaszkodva ne csak atyafiságodhoz és a rokonságodhoz, vagy a főemberekhez, avagy a gazdagokhoz, a szomszédhoz és az itt lakóhoz légy kegyes, hanem még a külföldiekhez is, sőt mindenkihez, aki hozzád járul. Mert a szeretet gyakorlása vezet el a legfőbb boldogsághoz. Légy irgalmas minden erőszakot szenvedőhöz, őrizd szívedben mindig az isteni intést: „Irgalmasságot akarok, nem áldozatot.” Légy türelmes mindenekhez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem azokhoz, akik nem férnek a hatalomhoz. Azután légy erős, nehogy a szerencse túlságosan felvessen, vagy a balsors letaszítson. Légy alázatos is, hogy Isten felmagasztaljon most és a jövőben. Légy majd mértékletes, hogy mértéken túl senkit se büntess vagy kárhoytass. Légy szelíd, hogy sohase harcolj az igazság ellen. Légy becsületes, hogy szándékosan soha senkit gyalázattal ne illess. Légy szemérmes, hogy elkerüld a bujaság minden bűzét, valamint a halál ösztönzőjét.

Mindez, amit fentebb érintettünk, alkotja a királyi koronát, nélkülük sem itt nem tud senki uralkodni, sem az örök uradalomba bejutni. Ámen.

(Kuruc Ágnes fordítása)

SZENT IMRE HERCEG LEGENDÁJA

A nemes Imre herceg⁴ előkelő nemzetségből, mint a cédrus a Libanonról, Szent Istvántól, Magyarország első királyától származott, erényekkel nagyon feldíszítve ragyogóan tündökölt. Gyermekkorában gondos felügyelettel nevelték és először a grammatika egész tudománya itatta át. Szent István király aztán, akit az atyai szeretet lángja serkentett, fiának, Szent Imrének erkölcsstanító könyvet szerkesztett. Ebben őszintén, barátián figyelmeztette és bensőséges szavakkal szólt hozzá. Arra oktatta őt, hogy mindenekelőtt őrizze meg a katolikus hitet, erősítse az egyházi rendet, a főpapi méltóságnak rója le tiszteletét, kedvelje a főembereket s a vitézeket, hozzon igaz ítéletet, minden cselekedetében mutasson türelmet, a vendégeket jóságosan fogadja, s még jóságosabban gyámolítsa, a tanács nélkül semmit se tegyen, az elődök példája mindig szeme előtt legyen, sűrűn teljesítse az imádkozás kötelemét, s a kegyességet, irgalmasságot meg a többi erényeket előrehaladása érdekében éber gonddal megtartsa.

Így Szent Imre megelégedett kevés alvással. Minden éjjel, amikor a többiek már lefeküdtek, ő – mint királyi sarjhoz illik – maga előtt két gyertyával világított,

⁴ Szent Istvánnak, a magyarok első királyának és feleségének, Boldog Gizellának a hagyomány szerint több gyermeke volt. A gyermekek azonban nagyjából már kiskorukban meghaltak. Imre születésének idejét a legújabb történetírás az 1000 és 1007 közötti évekre teszi, helyét pedig Székesfehérvárra.

Imre herceg életével kapcsolatban legnagyobb részben a krónikák és legendák kevés adataira vagyunk utalva. Szüzessége miatt századokon át valami nőies, finom, nem e világból való alaknak rajzolták. „Pedig - írja joggal Sik Sándor – Szent Imre kétségtelenül erőteljes, férfias jelenség volt.” Első nevelői szülei voltak, hitre és hitben nevelték, mindennap imádkoztak érte. 1015-től egy bencés szerzetes, Gellért érkezett Pannónia területére, és a király kérésére Imre herceg nevelője lett. A herceg egy velencei krónika szerint „tudós és szent” volt, azaz a világi tudományokban is jeleskedett, valamint igyekezett az életszentség útján járni. A veszprémi Szent György templomban imádkozott, amikor szüzességi fogadalmat tett szívében. Ekkor még élhetett valamelyik bátyja, így nem is gondolt arra, hogy a királyi család utódairól neki kellene gondoskodnia.

Amikor tizenöt éves lett, édesapja személyesen folytatta a nevelését huszonhárom éves koráig. Ekkor születtek az „intelmek” is. Eztán feleséget kellett választania, akinek a kilétét pontosan nem tudjuk, azt viszont igen, hogy szűzi tisztaságban élték házasságukat. Föltehető, hogy Imre úgy gondolta, hogy Istennek tett szüzességi fogadalma többet jelent majd az ország javára is, mint az a veszteség, ami ezzel járt.

1031-ben István Székesfehérváron koronázásra készült. Egyetlen életben maradt fiát akarta megkoronáztatni, amikor meghozták a hírt: Imre herceget vadászat közben egy földühödött vadkan halálra sebezte, és sebeibe 1031. szeptember 2-án belehalt.

Szent László király Szent Imrét atyjával, Istvánnal, és nevelőjével, Gellért püspökkel 1083-ban az ország főpapjai és világi nagyjai jelenlétében szentté avatta. Azóta példaképe a magyarságnak, elsősorban a magyar ifjúságnak. Nevét szívesen viselik.

Istennek zsoltárokat énekelve virrasztott, és mindegyik zsoltár végén szíve töreldelmével kért bocsánatot. Ezt atyja óvatosan, sőt titokban a fal repedésén keresztül gyakran megfigyelte, de családjából senkinek se akarta tudomására hozni.

Mindezekkel kapcsolatban meg kell fontolnunk, milyen kegyesen, milyen irgalmasan gondoskodott Isten gyengeségünkről, mert az igaz élet szabályát nemcsak szóban oktatja nekünk, hanem követésre a szent férfiak életét is - mint egyenes utat - elénk tárja. Senkinek se legyen tehát terhes a szegénység, mivel az Úr választja ki a szegényeket, akiről azt mondja: "Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa". De a gazdagokat se akarja senki az Isten országából kizárni, azokat tudniillik, akik kapzsiság nélkül birtokolják a gazdagságot. Ezért az Úr dicséretére és dicsőségére oly félelmetesen erősnek írják le a szent egyházat, mint egy tábor jól rendezett csatasorát. Ez az egyház az erények igen nagy kiválóságával tündöklök, és a hívők igen nagy változatossága veszi körül, hiszen az isteni látogatás a barbár népeknél sem hiányzik, mivel az ígét, amelyet az Úr ezernyi nemzedékre adott, már az egész földkerekség befogadta. Pannónia pedig csaknem a mi időnkben tért meg a hitre. Addig a pogányság rút szertartásai szennyezték, de legkeresztényibb királyának, Istvánnak buzdítására és kiváló érdemei által a hit erényében és az istentisztelet növekedésében előre haladt.

Egyszer, amikor Szent István király fiával együtt imádkozni jött Szent Márton egyházába, amelyet Pannónia Szent Hegyén alapított és a szerzetesek kiváló közösségével ékesített, a király, ismerve gyermeke jeles érdemeit, azt a tiszteletet adta fiának, amely őt illette. Amikor ugyanis az említett testvérek körmenetet tartva kivonultak a király köszöntésére, tiszteletből fiát küldte előre a köszöntésre. A gyermek Imre pedig eltelve Szentlélekkel, ahogy az isteni kegyelem kinyilatkoztatása mindegyikük érdemeit megismertette vele, kinek-kinek egyenlőtlenül osztotta a csókokat. Az egyiknek ugyanis egyet, a másiknak hármat, egy harmadiknak pedig ötöt, végül egynek hét csókot adott egymás után. Ezt – bár a többiek is észrevették – Szent István király szótlanul megcsodálta, a mise végén azonban bizalmas beszélgetésben gondosan megtudakolta tőle, miért osztotta egyenlőtlenül a csókokat. Szent Imre akkor mindegyikük érdemeit felsorolta atyja előtt, tudniillik, hogy ki-ki mennyi idő óta tartott ki a megtartóztatás erényében. Azt mondta, hogy ő ezen megfontolás alapján adott egyeseknek többet, másoknak kevesebb csókot, és állította, hogy akit hétszeres csókkal halmozott el, az szűzi életet élt.

Ő, minden erényt felélesztő kegyelem, ki természetünk korlátait bőségesen meghaladod, s a mély titkokat kinyilatkoztatod a kicsinyeknek! Te voltál Szent Imre mestere, te adtál neki szabad bepillantást mások rejtett dolgaiba! S ennek a belső kinyilatkoztatásnak a megléte pedig így vált ismertté benne.

Szent István néhány nappal azután, hogy a Szent-hegyről eltávozott, csupán két kísérőt véve maga mellé, oda visszatért, s a testvérek virrasztását és imádságait titokban kikémlelte. Miután az éjszakai zsolozsmát befejezték, a többiek nyugovóra tértek, s csak azok maradtak a templomban, akiket Szent Imre elhalmozott csókjaival. Ezek szétoszlottak a templom rejtettebb szögleteibe, Isten színe előtt a zsoltárokkal virrasztottak. A szent király aztán odament külön-külön mindegyikhez, felfedte előttük arcát, és az áldás szavaival üdvözölte őket. A királyi felséget mindegyikük a csend megtörésével köszöntötte. Végül a király egy Mór nevű testvérhez ment, akit Szent Imre hétszeres csókkal tüntetett ki, de sem szelíd üdvözléssel, sem a királyi fenyegetés szavaival nem tudott belőle választ kicsikarni. Reggel aztán, amikor a testvérek összegyűltek, a király maga is jelen volt, és hogy Mór testvér lelkét az alázatosság erényében kipróbálja, a nyilvános bűnvallomáskor igen sok olyan dolgot vetett a szemére, mely a szerzetesi étellel ellenkezik. Vádaskodása ellen Mór egyáltalán nem védekezett, hanem alázatosan megállt, s reménykedve menekült Istenhez, aki az emberi lelket vizsgálja. Ekkor aztán megismerte Szent István, hogy fiának szavai megfontoltak voltak. Miután a történeteket rendben és a valóságnak megfelelően elmondta, Mórt dicséretekkel halmozta el, és hogy egy főpapi szék dísze legyen, kevésel ezután Pécssett a püspöki méltóságra emelte.

Ezek után pedig Szent Imre korban előre haladva az erények érdemei által folyton növelte dicsősége tanújeleit. Ámbár ezeket hiánytalanul ki nem fejthetjük nektek, hogy hanyagsággal ne vádoljanak minket, egynehányat mégis gondosan előadunk azok közül, amiket tetteiből hallottunk.

Megtörtént, hogy mikor egyik éjjel titokban, csupán egyetlen szolgát magához véve imádkozni ment abba az igen ősi és ódon templomba, amit Veszprém városában Krisztus drága vértanújának, Györgynek a tiszteletére építettek, hogy ott imádságba merülve magában azt fontolgassa, milyen még kedvesebb dolgot ajánlhat fel Istennek, hirtelen nagy ragyogással világosság árasztotta el az egész templomot. Isteni hang bent a magasban így szólt: "A legkiválóbb dolog a szüzesség! Lelked és tested szüzességét kívánom tőled. Ezt ajánld fel, ebben a szándékodban tarts ki!" Ő azonban magában nem bízott, hanem mint igaz gyógyszeréhez, a kegyelemhez menekülve mondta: "Uram, Istenem! Világmindenség gondviselője és az emberi gyengeség segítője, aki a fejedelmek lelkét összetöröd, aki rettenetesnek mutatkozik a föld uralkodói előtt, teljesítsd bennem akaratodat, és a káros szenvedélyeket, amik a lélek ellen küzdenek, irgalmasságod hatalmával oltsd ki". Így hát Szent Imre ebben az órában az isteni vigasztalás ígéjével megerősödött, s ezt a titkot magában megőrizte. Annak a szolgának pedig, aki ennél az isteni beszélgetésnél és máskor is legtöbbször egyedül volt jelen, könyörögve megparancsolta, hogy ezt a dolgot haláláig senkinek fel ne tárja. Ezek és erényeinek igen sok jele, amiket

lelkének titkos kamrájába zárt, Szent Imrében rejtve voltak, míg végül is eltört az edény, és a kenet illata szétáradt, s mindenki felfedezte.

Amikor atyai rendelkezésből nemes, mégpedig királyi nemzetségből származó szüzet jegyezték el Szent Imrével és hoztak hozzá, hogy a két királyi ágból királyi utódok származzanak a jövőre, ő a húsból való népséget - mivel az mulandó - a szüzesség lelki fogadalma mögé helyezte. Testét bőjtökkel sanyargatta, lelkét azonban Isten ígéjének kenyerével táplálta, nehogy a test incselkedése úrrá legyen rajta, és felesége szüzességét romlatlanul megőrizze.

Ó, milyen csodálatra méltó az ifjú magatartása, mely a könnyek patakjával fojtotta el a szerelem tüztét, és bár lángot hordozott keblében, nem égett meg annak tüzétől. Hiszen nagy és szinte a halandó természetet felülmúló dolog a test érzékiségét elaltatni, s a vágyat - amit az ifjúkor fáklyái gyújtottak lángra - a lélek erejével kioltani; az érzéki gyönyörök erejét a szellem fáradozásaival megfékezni; élni az emberi nem szokása ellenére; lenézni a hitvestársi vigasztalást; megvetni a gyermekekkel járó gyönyörűséget; és mindazt, ami a jelen életben érték lehet, semmibe venni a jövőre boldogság reményében. Nagy és - amint mondtam - csodálatos erény ez, és nem méltatlanul igen nagy a jutalom a fáradozás nagyságáért. Nagy ugyan a tisztaságért való küzdelem, de nagyobb a jutalma: ideig-tartó a megtartóztatás, de örökké tartó a visszafizetés. Ezekről mondta János a Jelenések könyvében: "Ezek követik a Bárányt, ahová csak megy." Azt gondolom, ez úgy értendő, hogy előttük a mennyi udvarban egyetlen hely sincs elzárva és számukra minden isteni hajlék és lakhely feltárul.

De hogy a szüzesség érdeme még fényesebben ragyogjon és még nyilvánvalóbban megérthessük, mennyire Istenhez méltó, fontoljuk meg azt, hogy Urunk és Üdvözítőnk, midőn az emberi nem üdvösségeért testet öltetni méltóztatott, nem mást, mint szüzi méhet választott, hogy megmutassa mily nagyon tetszik neki ez az erény, és hogy a tisztaság értékét mindkét nemmel megértesse. Szűz volt az anyja, s maga is szűz akart maradni: magában a férfiaknak, anyjának pedig a női nemnek nyújtotta a szüzesség példáját, hogy ezáltal kimutassa, az Isten boldog és sértetlen teljessége méltóztatott lakni mindkét nemből, hiszen egészen megvolt az anyjában az, ami a fiúban lakozott.

De mihelyt Szent Imre teste elenyészett még ifjú korában, és megkapta örökségét az élők országában, jegyese bizonyította szüzi életét, és az a bizalmas szolgálja sem titkolta tovább, amiket gyakran látott vagy hallott.

Forrás: Árpád-kori legendák és intelmek

(Csóka J. Gáspár fordítása)

SZENT GELLÉRT PÜSPÖK KIS LEGENDÁJA

Az örömök, melyeket a mai nap Krisztus részeseinek hozott, szent anyáknak, Krisztus vértanújának, Gellértnek⁵ érdemeiből fakadtak. Ő velencei szülők által kapta a napvilág fényét. Gyermekkorától kezdett Isten kegyelmének ösztönzésére Urunknak, Jézus Krisztusnak szolgálni, és az evangéliumi írásoknak mindenben szót fogadni. Hiszen gyermekkorában öltötte magára a szerzetesi élet ruháját, és az összülő balra vivő útját elkerülve az Istenhez hasonlóvá alkotott új ember ösvényén járt: az engedetlenség miatt elhagyott föld, azaz a paradicsom örömeit már serdülő korában törekedett megszeretni.

Hogy tehát őszinte lélekkel élje a szent életet, az Úr sírját kívánta meglátogatni: az értünk szegénnyé lett Krisztust szegényen és szűkölködve vágyott követni. Elhagyva hát rokonságát keletre igyekezett, ahol Ábrahám gazdag lett és sok népnek atyja, hogy fáradságos zarándoklása által ő is megkapja az Ábrahám sárjában, azaz Krisztusban adott áldást, mint hívő Ábrahám. Így jutott el Pannónia tájaira, amelynek kormányát akkor az igaz keresztény király, István tartotta. Az Isten embere alázattal és esdve járult eléje, s feltárva útjának célját, igen kedves, szerető fogadtatásban részesült. Mihelyt erényeiből és életmódja tanúságából azt tapasztalta a király, hogy Krisztus jó illatát hordozza, titokban elbocsátotta útítársait, őt magát pedig akarata ellenére visszatartotta és vigyáztatta. Miután az Úr szolgája fájó szívvel vette tudomásul, hogy egyedül maradt, a nép lármája elől menekülve ugyanazon a földön egy magányos helyre vonult vissza, melyet a nép nyelvén Bélnek hívnak. Itt hét évig élt – Mór szerzetest leszámítva – teljesen egyedül, böjtölve és imádkozva.

Közben az említett király, mint erős Józsue a nép gonoszságát megtörte, a pogányok kegyetlen erkölceit megfékezte, és sokaknak szívét a szent hit magjainak befogadására felkészítette. Látva pedig a király, hogy országa a béke nyugalomát élvezzi, az Úr szolgáját visszahívta a remeteségből, és püspöki süveggel felékesítve elküldte, hogy prédikáljon a népnek. Az égi jószág akkora kegyelmet

⁵ GELLÉRT 980 körül született velencei patrícius családból. Kolostori iskolában végezte tanulmányait; alaposan ismerte a Szentírást és az egyházatyákat. Bencés lett, és már fiatalon a közösség apátja. Szentföldi zarándokútra indult, amikor a dalmát partokon, Záránál (Zadar) hajótörést szenvedett. A pannonhalmi apát rábeszélésére Magyarországra indult, hogy egy ideig hirdesse az evangéliumot. Huzamosabb időt töltött István udvarában, a szent király bizalmi embere lett. Bakonybél rengetegében hét évig remetéskedett; csak István kérésére hagyta el szeretett magányát, és elfogadta a csanádi püspökséget. Ettől kezdve az evangélium hirdetésének élt. Az István halála után gazdátlanul maradt országban pogány lázadások törtek ki. Gellért Vatha csapatainak lett áldozata 1046. szeptember 24-én. A vértanú püspök testét 1083-ban László király emelte oltárra

adott neki, hogy őt annak a földnek minden lakója viszont szerette, atyjaként tisztelte, és Ábrahám pátriárkához hasonlóan sokak atyjának tartották. Amint pedig a hívők száma növekedett, az egyes városokban templomokat emelt Istennek; Szent Györgynek, Krisztus dicső vértanújának tiszteletére pedig székesegyházat építtetett a Maros folyó partján, s ezért székhelyét marosinak nevezte el. Szent István király ezt mindegy hozományul bőkezűen gazdagította ajándékokkal. E templomban Üdvözítőnk anyjának tiszteletére fényes oltárt állított, eléje ezüst tömjénezőt függesztett, s két haladottabb korú embert rendelt szolgálatára; ezek ügyeltek állandóan, hogy egy órára se hiányozzék a tömjén illata.

Ugyanitt szombatonként, miként az Úr anyjának mennybevitеле napján is kilenc olvasmánnyal és nagy magasztaló dicséretekkel róttá le ájtatossága adóját, s az irgalmasság cselekedeteit is bőkezűbben gyakorolta. A többi napokon pedig a hajnali és esti zsoltosma végeztével kétszer szokott körmenetben ide járulni. Ez a szokás még ma is megvan. Továbbá Isten szent szülője dicséretének oly mély alázat hódolatával szentelte magát, hogy ha bármily bűnös - a szent férfiú cselédei által titokban kioktatva - Krisztus anyjának nevében esedezett bocsánatért, az Irgalmasság Anyja nevének hallatára a szent atya rögtön könnyekre fakadt, és mintha ő maga volna bűnös, ő kért bocsánatot a vétkestől, és biztosította, hogy fiává is lesz, ha őszintén vallja őt Isten szülőjének. Az ő tanítása nyomán a magyar nemzet Krisztus anyjának nevét ki nem ejti, hanem csak Úrnőnek mondja, hisz Pannóniát is Szűz Mária családjának nevezte Szent István király.

Milyen dicséretes a bölcsessége azoknak a férfiaknak, akik a Tenger Csillagára figyelve irányították életük pályáját, hogy az ő példája nyomán evezve e világ hullámain az élvezetek örvénylő Szkülláját elkerülhessék, és az örök nyugalom révébe juthassanak.

Az egyházi szolgálatra nagy gondot fordított. Így nyári időben az Úr házába jéggel telt edényeket rakatott, s ezekben az Úr vérének átváltoztatásához palackokat őriztek a legjobb borral, amit csak találni lehetett. Mert azt mondta: "Amit hittel fogadunk belül, érezzük azt kellemesnek kívül."

Végül éjnek idején egy bélpoklost a maga ágyába fektetett; s fejszét véve egyedül ment ki az erdőbe, és testének sanyargatására a maga vállán hordta a nyalábfákat; ily módon nemegyszer könnyítette szegődött cselédeinek munkáját. Mikor pedig Isten embere egyik helyről a másikra igyekezett, nem valami fogatot, hanem egyszerű kordét használt, s ezen ülve olvasgatta azokat a könyveket, melyeket a szentlélek kegyelmével maga szerzett. Öltözetül is többnyire ciliciumot és gyapjas birkabőrt viselt.

Mint gyakran megesik szent emberekkel, megtörtént, hogy kocsisa hanyagsága vagy más jogtalanság miatt bosszankodva hirtelen haragra lobbant, és megparancsolta, hogy az ellene vétkező embert azonnal korbácsolják meg, és verjék

bilincsebe; a szolgák ugyan a parancsának engedelmeskedtek, de atyai szelídségéről meg nem feledkeztek, és az út mellett, amerre a szent atya menni szándékozott, a vétkes embert karóhoz kötötték, meztelen hátát pedig az ütések jeléül tyúk vagy más állat vérével befestették. Mikor azután az Úr embere odaért, és meglátta, eszébe jutott kegyetlensége: rögtön leugrott a szekérről, a megkötözöthöz sietett, a karót, a kezét, karját, a bilincseket, majd a lábát csókolgatta, s ajándékokat ígért, hátha kiérdemli, hogy a már eloldott embertől irgalmat és bocsánatot nyerjen.

Ha te, ember, akkor ott álltál volna ekkora alázatosság és egyszerűség láttán, azt mondtad volna, hogy Istennek ez az embere azzá a gyermekké változott, akit az Üdvözítő tanítványai előtt középre állított követendő példaul.

Jóllehet a püspöki tisztséget nagy gondossággal látta el, a remeteséghez mégsem lett hűtlen sohasem, hanem a városok közelében, ahová prédikálni ment, egy kis cellát épített magának az erdőség egy félreeső helyén. Emlegetik, hogy itt éjszakázott elvonulva, és hogy nagy szenvedéseket állott ki, amelyek egyedül Isten előtt ismereteseek. De kifelé a rábízott nyájra nagy gondot viselt, mert valahányszor a fiai közül, kiket ő szült Krisztusnak, egyiket-másikat István király az igazság vesszejével megfenyített, ő, az atya, a jólelkűség buzgalmával és az irgalom könnyeivel védelmezte őket, így az igazság a jósággal ötvöződve került Isten elé ítéletre.

Egy alkalommal, mikor az Isten embere valakinek a védelmére a királyhoz igyekezett, megszállott a vidéknek egy erdős részén, mely állatok legeltetésére szolgált. Itt éjféltajt egy szolgáló, miközben kezével a malmot hajtva búzát őrölt, kemény munkáját dalolással enyhítette. A szent atya erre felébredt, hívatta szolgáját, és kérdezte tőle: "Mi ez?" A szolga elmagyarázta a dolgot, ahogy volt. A jó atya rögtön könnyekre fakadt. "Boldog ember az - mondta -, aki bár mások hatalma alatt áll, köteles munkáját ilyen szépen, zúgolódás nélkül, vidáman végzi." És jócskán adatott neki pénz.

Miután Szent István király Krisztus igaz világosságára térítette, majd Isten szent és Mindenkor Szűz Szülőjének oltalmába ajánlotta egész Pannóniát, az Úr anyjának mennybevitale napján testi létezéséből kilépve örök nyugalomba jutott. Péter király lett az utóda. Noha Pannónia főemberei valamennyien esküvel fogadtak neki hűséget és szeretetet, mégis egy közülük a királytól jogtalanul elbitorolta a királyi trónt. A bitorló uralkodása alatt, mint a próféta mondja: "vérontás vérontást ért", bűn bűnre halmozódott. Lám, a nagybőjt szent napjaiban nem átalotta tanácsának legtisztesebb embereit mint tisztátalan állatokat karókkal és husángokkal agyonveretni. Ezután a Marosvárra, azaz a szent püspök lakóhelyére érkezett a húsvéti szent titkok megünneplésére. Az Úr feltámadásának napján azután a püspökök és főemberek, tisztos férfiak útján hivatják a hely püspökét, hogy jöjjön és tegye a király fejére a koronát. Mivel azonban ő vonakodik, a többi

főpap teszi fel a koronát, és a papság meg a nép nagy tömegének kíséretében vonul a felékesített király a templomba. De a szent püspök a Szentlélekkel eltelve, fehér stólát öltve fellép a szószékre, és a királyhoz a tolmács útján rettenthetetlenül e szavakat intézi: “A szent nagybőjt fegyelmét a bűnösöknek bűnbocsánatra, az igazaknak jutalmul rendelték. Te azonban, király, megfertőzted azt, mert karddal gyilkoltál. Tőlem is elvetted az atya nevet azzal, hogy nélkülöznöm kell legkedvesebb gyermekeimet. Ezért ma nem érdemelsz semmiféle kegyelmet. Minthogy pedig Krisztusomért kész vagyok akár ma is meghalni, megjósolom neked, mi vár rád: A harmadik évben bosszuló kard támad fel ellened, mely az esküszegés csalárdságával szerzett uralmat elveszi tőled, és életedet is.” Mivel pedig a királynak szabad tudományokban jártas barátai megkövülten elcsodálóztak ezen, a püspököt a király mérgétől és haragjától meg akarva óvni, intettek a tolmácsnak, hogy hallgasson; a tolmács félelmében engedett is nekik. De az igaz pásztor a szófogadatlan tolmácsot sürgetni, dorgálni kezdte: “Féld az Istent – mondta –, a királyt tiszteld, az atyai szavakat ismételd!” Végül is a tolmács kénytelen-kelletlen előadta a pásztor szavait, s ezek a királyban nem kis félelmet ébresztettek. Mikor azután mindaz beteljesült, Pannónia lakói valamennyien tapasztalhatták, hogy Isten szolgájában a prófétaság lelke lakozott. Mert azt is megjövendölte a nemzetnek, hogy nagy lázongás tör majd ki, és nem hallgatta el azt sem, hogy abban ő is vértanú koronát kap.

Te, akit a katolikus hit jele felékesített, ne tudakold tőlem emberi bölcsességgel, hogy e szent tett-e életében testi csodákat, – ezek a gonoszoknak is megadatnak – vagy a vakoknak visszaadta-e a látást, a süketeknek a hallást. Bár lélekben ezek sem álltak volna tőle távol. Isten nem ilyeneket vár tőled, hanem azon légy: a Szentlélek kegyelmével meglegyen benned ennek a férfinak alázata és jósága, s részed legyen az Atyának és Krisztusának országában.

Öt év telt el, és a rákövetkezőnek kezdetén kitört a megjövendölt lázadás. E lázadás idején az Úr embere Székesfehérvárra való visszatértében megszállt Szent Szabina szűz és vértanú egyházában. Itt ezt mondta étkezés közben a testvéreknek: “Testvéreim és barátaim, holnapra az Isten Bárányának asztalához vagyunk hivatalosak. Mentegetőzés nélkül siessünk, haljunk meg Krisztusért.” Másnap hajnalban a szent atya misét mondott, és a velük tartók sokaságát Krisztus asztalában részeltette, majd vidám lélekkel indult a vértanúságba. Amint a Duna folyóhoz érkezik, íme nagy tömeg istentelen nép özönli körül, és köveket hajigálnak a kocsiban ülő atyára, de ezek isteni oltalom folytán nem érték el őt. Az atya áldással és a szent kereszt jelével szállt velük szembe. Azonban végül is a lovak fejét elrántva a kocsit felfordítják, az atyát földre vetik, és dühös igyekezettel kövezni kezdik. Ekkor az első vértanú példájára Pannónia első vértanúja a földön térdre esett és hangosan felkiáltott: “Uram, Jézus Krisztus, ne ródd fel nekik

bűnül, mert nem tudják, mit tesznek.” És mikor ezt mondotta, mellét dárdával átütötték és elszenderült az Úrban.

Ugyanezen a napon nagy vérengzést vittek végbe a keresztények között; ugyanezen a napon megöltek két püspököt és sok szerzetest: számukat és nevüket csak Isten tudása őrizte meg. A szent testet pedig, míg az érdemszerzés helyén feküdt, semmi szenny nem érte, majd a rákövetkező napon katolikus férfiak Isten anyjának, a mindenkor Szűz Máriának templomában eltemették.

Isten emberének halála után egy istentelen - lakoma közben - erszényéből szőrszálakat vett elő, és a megboldogult férfit gúnyolva mondta asztaltársainak: “Ezek annak az embernek levágott szakállából való szálak, aki úgy gondolta, hogy minket ősi hagyományainkból ki tud forgatni.” Erre rögtön megszállta az ördög: saját fogaival marcangolta a húsát, és így lelte halálát.

Mikor pedig napok múltával lecsendesült a lázadás, a szent férfinak egy hűséges híve András király elé járult, hogy adja ki neki a vándor és jövevény atyának a holttestét; tüstént meg is kapta. Mikor a szent testhez odamentek, oly ragyogónak és fényesnek találták, mintha csak azon a napon szenvedett volna vértanúságot. Himnuszok és énekek közepette Marosvárra vitték, és nagy tisztelettel eltemették. Itt sok kegyelmet tapasztaltak a katolikus férfiak, de ezek László király és Lőrinc püspök idejéig, aki a szent ember után ötödiknek kapta meg a püspöki széket, nem kerültek nyilvánosságra. Végül is az említett király napjaiban a szent római egyház szinodusa úgy találta, hogy azoknak a testét, akik Pannóniát a hit hirdetésével megöntözték, a legnagyobb tiszteletben tartsák és méltó tisztelettel illessék. Mikor aztán megjött az apostoli szék követe is, és Pannónia nemesei gyűlést tartottak, a szent testet felemelték; a király és a hercegek vitték vállukon, és méltó helyre tették, ahol is az oly szent férfiú érdemeiért a mennyei kegyelem csodák felmutatásával gazdagon tündöklük. Ezt a mi Urunk, Jézus Krisztus műveli, aki az Atyával és Szentlélekkel él és uralkodik és megdicsőül, mint Isten mindörökkön örökké. Amen.

Forrás: Árpád-kori legendák és intelmek

(Szabó Flóris fordítása)

PÉTER KIRÁLY KEGYETLENKEDÉSÉRŐL

Péter⁶ pedig, miután király lett, a királyi felség kegyességét teljességgel levetkőzte, és német dühvel kegyetlenkedve semmibe vette Magyarország nemeseit, döllyösen és kielégíthetetlen szívvel habzsolta a föld javait a vadállatok vadságával ordítózó németjeivel és a fecskék szószátyárságával csivitelő olaszaival együtt. Maga Péter ugyanis rendkívül kicsapongó természetű volt, és abban az időben senki sem lehetett biztos felesége szeplőtlenségében, illetve leányának vagy nővérének a szüzességében a király kísérőinek zaklatásai miatt, akik büntetlenül bectelenítették meg őket.

Magyarország főemberei tehát, látva népük bajait, melyet Isten ellen való módon követtek el ellenük, közös elhatározással megkérték a királyt; parancsoljon rá az övéire, hogy hagyjanak föl kárhozatos üzemükkel. A király erre kevély döllyében fölfuvalkodva kiárasztotta magából a benne már korábban megfogant méreg döglötes bűzét, mondván: „Ha még valameddig egészséges leszek, minden bírát, a legfőbbeket és a tekintélyeseket éppúgy mint a falusiakat, továbbá a századosokat, sőt még a tizedeseket és a falunagyokat is, az összes főembert

⁶ I. Péter Velencében született 1011-ben, III. Orseolo Ottó Péter velencei dóze és Géza fejedelem leányának fiaként. Apja 1026-ban a lázadás elől Konstantinápolyba, ő maga pedig nagybátyjához, I. Istvánhoz menekült Magyarországra. Itt a 15 éves ifjút a király hamarosan a testőrség parancsnokává tette. Imre herceg 1031-ben történt halála után Péter is komolyan szóba jött, mint I. István örököse.

Eleinte folytatni kívánta I. István művét, a nyugati eszmék átültetését; de e munkájában nemzeti szellem őt nem vezette, hiszen teljes egészében az idegenekre támaszkodott. Minden főbb tisztségre lehetőleg olaszt vagy németet alkalmazott. Mialatt azonban, III. Henrikkel, a németek ellen harcolt, 1041-ben Aba Sámuel, I. István sógora vezetése alatt az udvart gyűlölő magyarok fölkeltek a király ellen.

Péter kevesedmagával Babenberg Adalbert osztrák herceghez menekült, s rajta keresztül kért segítséget III. Henrikől, de győztes felkelők eközben Aba Sámuel koronázták királlyá.

Ménfőnél 1044. július 5-én Aba váratlanul vereséget szenvedett, nemsokára pedig orgyilkosság áldozatul esett. Győr bevétele után maga III. Henrik vezette vissza Pétert Székesfehérvárra, ahol a Nagyboldogasszony templomában a királyi trónra ültette, s a magyaroknak ünnepélyesen megadta a bajor jogot, hogy kibékítse a két népet, mely egymásnak idáig annyit ártott. Péter felismerte, hogy Magyarországot kizárólag mint birodalmi hűbért tarthatja meg, ezért 1045. május 26-án Székesfehérvárott hűséget esküdött III. Henriknek.

Az elégedetlenkedők Vata vezérrel az élükön gyűlést tartottak, s Oroszországból visszahívták az Árpád-házi hercegeket, akiket Abaújvárnál 1046 szeptemberében nagy sereggel fogadtak. Mire Péter Komárom vidékéről ellenük indulhatott, már a Dunántúl is föllázadt, Péternek pedig menekülnie kellett, ám Endre herceg, a lázadók királyjelöltje rábeszélte a visszatérésre.

A föllázadt magyarok – attól tartva, hogy Péter újból német hűbértokká teszi Magyarországot – elfogták a királyt, majd szemét kiszúrták, később pedig Székesfehérvárra vitték, ahol hamarosan belehalt sebeibe.

és tisztségviselőt Magyarországon a németek közül nevezem ki, földjét elárasztom jövevényekkel, és teljes egészében a németek uralma alá hajtom.” S még hozzáfűzte: „Ez a szó, hogy Hungária a Nyomorúságból, angariából származik, ezért illő is, hogy nyomorban éljenek.”

Ez volt tehát az egyenetlenség melegágya Péter király és a magyarok között.

Forrás: Képes Krónika (1358)

(Bollók János fordítása)

A TIHANYI ALAPÍTÓLEVÉL 1055-BŐL

KRISZTUS. AZ OSZTHATATLAN SZENTHÁROMSÁG NEVÉBEN. ANDRÁS ISTEN SEGÍTŐ KEGYELMÉBŐL A MAGYAROK GYŐZHETETLEN KIRÁLYA. Minthogy némely halandók elméjükben többnyire elgyöngülve akár lustaság folytán akár vétkes hanyagságból, s igen gyakran a világi dolgoknak hamarosan múló gondjai miatt is tudatlanul, mert nem emlékeztek rá, könnyelműen a feledésnek adták át, amit láttak és hallottak, ezért a tudósok, bölcselők s atyáink igen sokan tanácskozással, okossággal és iparkodással rájöttek, hogy amit az emberi nem fiai helyesen elhatároztak, azt a mindig szorgalmas irnokok keze által betűk emlékezetére bízzák, nehogy annak avultsága folytán nyoma se maradjon a későbbi kor utódaiban. Minthogy tehát ezt ők hasznosnak és jónak látták, s hogy a jelenkori összes bölcsék is lássák ugyanazt még hasznosabbnak és kitűnőnek, ezért András a legkeresztényebb jogart viselő hatalmából folyó parancsából ezen ünnepélyes hártya tanúbizonyságába foglalni rendelte – amint azt jelen oklevél sorjában megmutatja – hogy miket adott Szűz Máriának és Szent Anyos püspöknek és hitvallónak a Balatin fölött a Tichon⁷ nevű helyen lévő egyházához a saját és felesége, fiai, leányai és valamennyi élő és megholt atyafia üdvéért megművelt vagy parlagon fekvő földekben, szőlőkben, vetésekben,

⁷ A szórványemlékek közül az egyik legjelentősebb a latin nyelvű Tihanyi Alapítólevél 1055-ből, mivel nemcsak tulajdonneveket, hanem közneveket, szószerveket és egy mondattöréket is tartalmaz magyarul: *“feheruuru rea meneh hodu utu rea”* (Fehérvárra menő hadi útra). Összesen 58 magyar község található az Alapítólevélben, amely az első eredeti formában fennmaradt magyarországi oklevél. A Szent Anyos és Szűz Mária tiszteletére bencés apátságot alapító I. András magyar király adta ki, és valószínűleg Miklós püspök fogalmazta. Tihanyban I. András bencés szerzeteseket telepített le, akiknek templomot és kolostort építtetett a félsziget legmagasabb pontján. Az alapítás tényét, az ingó és ingatlan javak átadását erősíti meg a hártýára írt oklevél, amelyet a Pannonhalmi Bencés Főapátságban őriznek a mai napig.

szolgákban, szolgálókban, lovakban, ökrökben, juhokban, disznókban, méhekben s ezeknek őrzőikben, valamint az illő egyházi felszerelésekben. Odaadta ugyanis a fent említett dicső király az előbb írt helyet ott a szigeten, ahol az egyház alapítatott, s ennek a határai így jegyeztetnek fel: egy tó van körülötte és egy töltés, amely a régiek keze munkájával készült; ezeken belül minden nádas és halászhely ide tartozik. Ugyanebben a tóban van egy Petra nevű hely, amely a többiekkel együtt ide tartozik. És tudja meg mindenki, hogy ami gyümölcsös, kaszáló és más egyéb – a szőlőkön kívül – a szigeten van, ide tartozik. A királyi rétek pedig, amelyek a szigethez legközelebb fekvő falu mellett terülnek el, ugyanezt az egyházat illetik. Van egy rév is ezen a tavon, s ez hasonlóképpen hozzá tartozik. Azon a Fuk nevű patakon ugyanis, amely a mondott tóból folyik ki, van egy hely, ahol a népek átjárnak, néha a hídon, gyakran pedig a gázlón át, s ez szintén ide tartozik. Másik hely az, aminek Huluooodi a neve, ez szintén a tónál kezdődik és egészen ide tartozik; hasonlóképpen mindaz, ami ettől a Huluoooditól a kis hegyig és ettől a Turku tóig fekszik, amelynek a fele a népé, fele pedig az egyházé. Ez a hely egészen a Zakadatig, innen a nagy útig, azután az Aruk szögletéig, majd a Segig és tovább Ursaig, innen pedig a nagy tóig terjed. Ezen kívül vanegy másik szénakaszálásra alkalmas és megfelelő hely a Zilu kut és a Kues kut között, amely ide tartozik. Hasonlóképpen ide tartozik egy másik jó szénatermő hely, a Kerthel. A fent mondott egyházhoz tartozik továbbá egy hely, amely ugyancsak a Bolatin tónál kezdődik s Koku zarma a neve, ez a Keuris tuere vezető nagy útig és innen megint a már gyakran említett tóig terjed. Mindaz pedig, amit

ezek a határok foglalnak magukba, legyen az sziget, szénatermő hely vagy rét, kétségenkívül ezé az egyházé. Rajtuk kívül ide tartoznak ennek az egyháznak a szolgálai a földjükkel és a halászóhelyeikkel, amelyeket előbb a többi néppel együtt bírtak. Azt a sok köröskörül fekvő cserjést pedig az említett király a tisztjei kezével jelöltette ki ugyanennek az egyháznak tulajdonául. Ugyanezé az egyházé lettek mindazok a halászóhelyek és nádasok, amelyek a Seku ueieze és a révhez vezető út között fekszenek. A fent megírtakkal együtt van egy másik hely is, ugyancsak a Bolatinban Putu uueieze és Knez között s ez is a szent egyházhoz tartozik halászóhelyeivel és nádasával együtt. A hasonlóképpen minden jövedelmükkel az itteni kaszálóhoz és rétekhez tartozókon kívül van egy Lupa nevű hely, ahol különböző fajtájú fák vannak, és ide tartozik három másik hely is, amelyek nagyon alkalmasak szénakaszálásra. Másutt van egy falu, amelyet Gamasnak hívnak; ebben a mondott egyháznak van földje és ezt két út határolja: az egyiknek neve Ziget zadu, a másik nagy út s ezek Szent Kelemennél végződnek. Az erdő pedig, amely itt a királyé volt s amelyet mezők és völgyek vesznek körül, az említett egyházat illeti, kivéve mindazt, amiről – mint láttuk – már fentebb említés történt. Egy másik helynek, amelynek Gisnav a neve, ezek a határai: a Fizeg menti Munorau kerekü, innen Uluues megaiahoz megy, azután a Monarau bukurea, innen Fizeg azaához, majd Fyzegen túl Brokina rea és innen a közútig s ezen vonul a Kurtuel faig, innen pedig a Hurhuig, azután egy másik útig, amely megint a Monarau kerekvhoz vezet. Mindaz pedig, ami ezeken a határokon belül terül el – a szőlőket kivéve – a már említett egyházhoz tartozik. Van még azután egy Mortis nevű hely, amelynek határa a Sar feunél kezdődik, innen az Eri iturea, innen Ohut cutarea megy, innen Holmodi rea, majd Gnir uuege holmodia rea és innen Mortis uasara kutarea s ezután Nogu azah fehe rea, innen Castelichoz és a **Feheruuaru rea meneh hodu utu rea**, azután Petre zenaia hel rea. Ezek mellett másutt van egy falu, amelynek Fotudi a neve s ebben ennek az egyháznak van szántóföldje, amelynek ezek a határai: a nagy út innen az Aruk tueig, amely völgy a Kangrez útig nyúlik, tovább a Lean syherig, innen Aruk feeig, majd Luazu holmaig, azután pedig a Kaztelicba vezető útig. Mindaz amit e határokszárnak körül hasonlóképpen az említett egyházé. Másutt van egy hely és szántóföld rétekkel, amelyet hasonlóképpen a király tisztjei jelöltek ott ki. Ennek a birtoknak a határában van egy erdő, amelynek határa az Ecli révnél kezdődik és Fidemsiiig megy, innen az Aruk tuehez vezető nagy útig, tovább pedig a köfejjig, azután Bagat mezeeg vonul, majd innen Asauuagihoz. Ebben az erdőben sok kis halastó van s ezek mind a fentírt egyházéi, három kivételével, amelyek közül kettő a királyé, a harmadik pedig Szent Mihályé, Opoudi és Lopdi a királyéi. Ha pedig vannak ugyanitt termő és nem termő fák, ugyanazt az egyházat illetik mindazzal együtt, amit előbb feljegyeztünk. Van egy lólegeltető

hely, amelynek határa keletről a Baluuananál kezdődik,innen Auihoz, azután az Eleuui humokhoz, majd a Harmu ferteuhoz, azután a Ruuoz licuhoz s innen a Harmu highez megy, innen a Iohtucouhoz, azután a Babu humcahoz ér el, innen az Oluphelrea, azután pedig a Cuestihez, innen a Culun vize közepén vonul, ettől a Fekete kumucig, innen pedig a Fuegnes humuchoz, azután a Cues humuchoz megy, majd a Gunusaraig, innen a Zakadatig és tovább a Serne holmaig, azután a Baluuanig vezető Arukig. Mindaz, ami e helyeken bozótosban, nádasban és rétekben található, ezen szent egyházhoz tartoznak. Mindazokkal együtt, amelyeket már fentebb megírtak, a kegyes király ennek a szent egyháznak adományozta Sumig vásárvámjának harmadát, hasonlóképp Thelena révének és vámjának harmadát. Odaadta továbbá Segisto tavát is. Az istentisztelet serény és fáradhatatlan végzésére,de a szentek dicsőítésére s tiszteletére is szerzetesek seregét gyűjtöttük oda, s királyi bőkezűséggel gondoskodtunk számukra mindenről, ami ételükhöz, italukhoz vagy ruházatukhoz szükséges, hogy Isten szolgálatában ne lanyhuljanak vagy ne legyen okuk az ebben való restségre. Hogy pedig idők folyamán azokra nézve, amiket Krisztus tiszteletére s az ott élők és a nekik szolgálók eltartására az előbb mondott egyháznak adtunk, semmiféle patvarkodástól ne szenvedjenek, a jelen hártýán a jegyző kezével minden egyenként fel van jegyezve. Van tehát húsz eke föld, hatvan háznéppel, húsz szőlőműves szőlővel, húsz lovas szolga, tíz halász, öt lovász, három gulyás, három juhász, két kanász, két méhészt, két szakács, két tímár, két kovács, egy aranyműves, két kádár, két molnár malmokkal, két esztegyalos, egy ruhamosó, egy szűcs, tíz szolgálo. Ezen kívül harmincnégy hirnök lovaikkal, száz tehén, hétszáz juh, száz sertés, ötven kas méh. Ezen kívül a szerzetesek szükségletére évenként ötven csikót adunk a királyi ménesből. Az egyház szolgálinaak száma összesen száznegyven háznép. Mindezeket szabad ajándékozással adtuk az előbb mondott monostornak. S nehogy valaki a következő idők folyamán bármit ezekből megkárosítani vagy visszavonni merészeljén, azt átkunkkal fenyegetjük. Ha pedig valaki rossz tanácstól félrevezetve ezen rendelet áthágója találna lenni, kitaszítva Isten örök büntetéssel sújtsa és kényszerítsék tizenkét font arany megfizetésére. S hogy ezen összeírás érvényes és sértetlen maradjon, pecsétünk rányomásával jelöltük meg, s átadtuk híveinknek megerősítésre.+ Benedek érsek jele. + Mór püspök jele. + Kelemen püspök jele. + Lázár apát jele. + Gilkó ispán jele. + Zacheus nádor jele. + Vojtek ispán jele. + Miklós püspök jele. András király. + Lajos ispán. + Ernye ispán jele. + Vid ispán jele. + Márton ispán jele. + Illés ispán jele. + András ispán jele. + Fancel ispán jele. + Nana lovász jele. + Koppány bíró jele. + Preca asztalnok jele. + Celu tiszttviselő jele. A hétszintes menny és az egész teremtés egy Istene üdvösséghezó megtstesülése ezerötvenötödik esztendejében, amikor az előlmondott győzelmes fejedelem királyságának kilencedik esztendejében szer-

encsésen uralkodott és vele a legnemesebb Béla herceg, állította össze ezt az ünnepélyes oklevelet a boldogságos Miklós főpap, aki ez idő szerint a királyi udvar jegyzőjeként tevékenykedett, s a király saját kezévonásával hitelesítette a már fentírt tanúk jelenlétében.

Forrás: A Tihanyi Alapítólevél.

Latin szöveg és utószó: Érszegi Géza.

Szómagyarázat: Eva Berta és Érszegi Géza.

Magyar fordítás: Holub József és Érszegi Géza.

A VÁRKONYI TALÁLKOZÓ⁸

Salamon megkoronázásáról, ami még apja, András király életében történt

91. ... De mert a testi szeretet és a vérrokonság érzése általában akadály a igazságnak, a fia iránti szeretet András királyban legyőzte az igazságosságot, és ígérte meg szegve - ami királyok esetében nem volna szabad, hogy előforduljon - uralkodásának tizenkettedik évében, az öregségtől megtörve fiát, az alig öt éves gyermek Salamont egész Magyarország királyává kenette és koronáztatta. Azt színelte, hogy az ország békéje érdekében teszi ezt, mert hogy a császár a leányát nem adta volna hozzá a fiához, ha meg nem koronázzák. Amikor azonban Salamon koronázása közben azt énekelték, hogy „légy ura testvéreidnek”, és tolmács révén Béla hercegnek tudomására jutott, hogy a gyermek Salamont az ő urává tették, igen megsértődött.

92. Mások azt mondják, hogy Salamont Béla hercegnek és fiainak, Gézának és Lászlónak, valamint az ország valamennyi főnemesének egyetértésével kenték királlyá, s csak később, a viszálykodás magvetőinek ösztökélésére támadt közöttük gyűlölség. A pusmogók ugyanis – akik korunkban oly nagy tetszést aratnak – állandóan azt duruzsolták a király fülébe, hogy Salamon csak akkor maradhat

⁸ A pogánylázadás következtében megüresedett trónt az István által megvakíttatott Vazul középső fia, András herceg foglalta el (bátyja, a pogány Levente háttérbe szorulásának okai nem ismertek). I. András király (1046-1060) elfojtotta a pogánylázadást, s az országot István példáját követve kormányozta. 1048 táján hazahívta Lengyelországból öccsét, Béla herceget: az akkor még gyermektelen András Bélát jelölte ki örököséül. A két fivér együttműködése sokáig zavartalan volt. Közösén verték vissza III. Henrik Péter halálának megbosszulására és a hűbéri függés visszaállítására indított támadását 1051-ben. András és Béla viszonya akkor romlott meg, amikor 1058-ban a király Béla mellőzésével saját fiát, Salamont tette örökösévé. Az ellentéteket a fivérek várkonyi találkozója sem oldotta fel, s rövidesen sereggel vonultak egymás ellen. András csatát veszített, s belehalt sérüléseibe.

uralmon, ha testvérét, Bélát megöli. Másrészt viszont Béla herceget arról próbálták meggyőzni, hogy az idő addig alkalmas a királyság megszerzésére, amíg Salamon gyermek, és az apja megtört öregember és beteges.

A király és a herceg tehát Várkonyba mentek. A király ugyanis tudatában volt annak, hogy fia az ő halála után a herceg akarata ellenére nem uralkodhat. A tanácskozára odarendelte két hű emberét, akikkel tanácskozni kezdett, mondván: „Próbára akarom tenni a herceget, és kettesben meg akarom kérdezni tőle, hogy a koronát akarja-e vagy a hercegséget.” A király odatétet-te a herceg számára maga elé egy vörös bársonypárnán a koronát és melléje a kardot. Ez utóbbi a hercegség jelképe.

„Ha a herceg azt akarja, hogy jó békességben a hercegség lengyen az övé, legyen az övé, ha azonban a koronát akarná, ti ketten főemberek azonnal ugorjatok föl, és ezzel a karddal fejezzétek le a herceget.” Azok meg is ígérték, hogy így tesznek.

Am miközben erről tanácskoztak, Miklós, a kikiáltók ispánja, aki a palota ajtaja előtt őrségben állt, mindezt végighallgatta, s amikor a herceget a királyhoz szólították, és az belépett az ajtón, a kikiáltók ispánja gyorsan ezt mondta a hercegnek: „Ha kedves az életed, a kardot válaszd!” - de többet már nem tudott mondani. Amikor a herceg belépett, látta, hogy a korona a karddal együtt ott fekszik a király előtt. Csodálkozott. Rögtön azután, hogy leült a király, aki addig feküdt, fölkelt, az ágyára ült és ezt mondta: „Herceg! Én megkoronáztattam a fiamat, de nem hatalomvágyból, hanem az ország békéje érdekében, mert ma harmadnapja erről tanácskoztam a császárral. De dönts szabadon: ha a királyságot akarod, vedd a koronát, ha a hercegséget, vedd a kardot! Közülük az egyiket engedd át a fiamnak; hanem a korona jog szerint a tiéd.” A herceg rögtön megértette Miklós ispán szavait, és így szólt: „Legyen a korona a fiadé, akit fölkentek, és add nekem a hercegséget!” Erre megfogta a kardot. Erre a király a lábai elé borult, ami ritkán szokott megtörténni. Azt hitte ugyanis, hogy ugyanolyan együgyűségből adta neki a koronát, ahogyan Levente adta önéki. Csakhogy a herceg félelemből tett így.

Végül a gonosz emberek átkozott áskálódásai következtében azután a király és a herceg meghasonlottak egymással.

Forrás: Képes Krónika

VII. GERGELY PÁPA LEVELEI SALAMONHOZ ÉS GÉZÁHOZ (1074. OKTÓBER 28.)

Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgája, Salamonnak, a magyarok királyának üdvözetlet és apostoli áldást.

Leveledet követed késlekedése miatt későn vettük kézbe. Kegyelmesebben fogadtuk volna azt, ha meggondolatlan eljárásoddal Szent Pétert annyira meg nem bántod. Országod véneitől tudhatnád, hogy Magyarország, melyet hajdan István király minden joggal és hatalommal Szent Péternek ajánlott fel és adott át, a római szentegyházé. A megboldogult Henrik császár pedig, mikor az országot Szent Péter tiszteletére meghódította, és a királyt legyőzte, lándzsát és koronát küldött Szent Péter sírjához, győzedelmének dicsőségére oda irányozván az ország jelvényeit, ahonnan méltósága ered. Ennek dacára Te, ki egyébként is a királyi erkölcsök és erények útjáról letértél, Szent Péter jogait, amennyiben Tőled függött, megrövidítetted és elidegenítetted, mivel az ő országát, mint halljuk, a németek királyától hűbérül fogadtad el. Ha ez csakugyan így történt, be kell látnod, hogy Szent Péter kegyére és a mi jó akaratunkra nem számíthatsz. Ezek által csak úgy uralkodhatsz, ha jóváteszed hibádat

s elismered, hogy az ország jogarát az apostoli s nem a királyi felség jóvoltából nyerted el. Minket ugyanis sem félelem, sem szeretet, sem más emberi tekintet nem tarthat vissza attól, hogy annak, akinek szolgái vagyunk, tekintélyét, amennyire Isten engedi, sértetlenül megőrizzük. Mindazonáltal, ha jóvátetted hibáidat, és Isten segítségével királyhoz méltó életet fogsz folytatni, a római egyház szeretetét, mint fiú az anyáét, és Krisztusban való barátságunkat teljes mértékben élvezheted. Kelt Rómában, október 28-án, a 13. indictióban.

VII. GERGELY PÁPA GÉZA HERCEGHEZ (1075. MÁRCIUS 23.)

Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgálja, Gézának, Magyarország hercegének üdvözlét és apostoli áldást.

Bár követeid által, akiket annak idején hozzánk küldöttél, továbbítottunk Neked levelet, de erről azt mondod, hogy sohasem kaptad meg, most mégis írunk, attól a gyöngéd szeretettől indítva, mellyel minden királyt és fejedelmet, mint fiainkat buzdítunk, kívánva Neked tisztességet és dicsőséget igazsággal. Sok jót hallottunk felőled, dicséretes tetteid híre eljutott hozzánk. Ezért szeretünk téged, és jó hírved gyarapodását kívánjuk. Úgy hisszük, jól tudod, hogy Magyarországnak, más nemes országok példájára, saját szabadsága állapotában kell megmaradnia, más országok királyának nem lehet alávetve, hanem csak a római egyetemes anyaszentegyháznak, mely alattvalóit nem szolgáknak tekinti, hanem gyermekei gyanánt öleli magához. Mivel pedig rokonod az országot bitorló módon a német királytól s nem pedig a pápától vette át, hisszük, hogy uralkodását isteni ítélet akasztotta meg. A hatalom most a Te kezeid közé jutván, intünk, hogy időközben az egyházakra gondod legyen⁹, a vallás érdekeit buzgón karoljad föl, és a római egyház követeinak, kik Hozzád fognak érkezni, engedelmeskedjél, hogy így Szent Péter közbenjárása által a földi és mennyei élet dicsőségében részed legyen. Kelt Rómában, március 23-án, a 13. indictióban.

⁹ Géza király nevéhez kapcsolódik a váci székesegyház építése is, amely helyét csodás esemény jelölte meg. A Képes Krónika erről így tudósít: „Midőn tehát ez a sereg a szembejövő Salamonra várakozott, egyik reggelen a hercegek lóháton tanácskoztak azon a helyen, ahol most Szent Péter apostol kőkápolnája áll; fontolgatták, miképpen harcoljanak. Hát amint itten álldogáltak, világos nappal mennyei látomás jelent meg Szent Lászlónak; mire szólott bátyjához, Géza herceghez:

– Láttál-e valamit?

Felelé az:

– Semmit.

Mondotta ekkor Szent László:

– Amidőn itt álltunk és tanácskoztunk, ime, az Úr angyala leszállott az égből, kezében aranykoronát hozott és azt a fejre illesztette; nyilvánvaló ebből, hogy minékünk adatik a győzelem, Salamon pedig legyőzve, számkivetve futamodik ki országból, a királyságot és a koronát pedig neked adja az Úr.

Mondotta erre Géza:

–Ha az Úristen velünk lesz és megoltalmaz ellenségeinkkel szemben, és beteljesül ez a te látomásod, egyházat építék ezen a helyen az ő szentséges szűz anyjának, Máriának.”

VII. GERGELY PÁPA LEVELE GÉZA HERCEGHEZ (1075. ÁPRILIS 14.)

Gergely püspök, Isten szolgáinak szolgálja, Gézának, Magyarország hercegének üdvözlétet és apostoli áldását.

Ha tisztünk szerint mindenkinek jogait meg kell védelmeznünk, békét kell szereznünk és az egyetértést kell megszilárdítanunk, akkor annál inkább megköveteli a józan ész és a hasznosság elve, hogy szeretetet plántáljunk el az előkelők között, akiktől a béke vagy a gyűlölködés sokakra kiárad. Ezért gondunk van arra, és szívünkön fekszik az a kegyes igyekezet, hogy közötted és rokonod, Salamon király között békét szerezzünk, ha tudunk úgy, hogy mindkét fél a maga jogait megőrizze és elégedjék meg a magáéval, ne lépje át az igazságosság határát, ne hágjon ki a jó szokás korlátaiból, s így békessége legyen a nemes Magyarországnak, mely eddig függetlenül élt, királya pedig ne legyen királyocsksa. De a király, megvetve, Szent Péternek, az apostolok fejedelmének nemes uralmát, mely alá, mint az hitünk szerint Bölcsesség előtt sincs rejtve, tartozott, alávetette magát a német királynak és királyocskává lett, ezért Isten, látva az ő fejedelme ellen elkövetett sérelmet, ítéletéből Neked adta át a hatalmat az országban. És így a királyságra formált korábbi jogától maga fosztotta meg magát mint bitorló és szentségtörő. Pétert ugyanis a szilárd köszikláról nevezik, mely megtöri a pokol kapuit és gyémántkeménységével szétzúzza, megsemmisíti az ellenállót. Ezért azt, amit kívánsz és a római egyháztól méltán remélsz, nyilvánítsd ki bizalommal és illőképpen mutasd meg az egyetemes anya iránti alázatodat, tettekkel bizonyítsd engedelmességedet és áhítatos tiszteletedet. Amiről pedig itt keveset írtunk, azt e sorok vivőire hagytuk elmondani, mivel eléggé megbízunk hűségükben. A mindenható Isten, aki mindennekfelett Szent Péternek adta a kötés és oldás hatalmát, az ő imáiért oldjon fel minden bűn alól és vezessen az örök életre Téged, Krisztusban hívő Tieddel együtt. Kelt Rómában április 14-én, a 13. indictióban.

Forrás: Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI-XIV. Század

A KERLÉSI CSATA A KUNOK FÖLDÜLJÁK MAGYARORSZÁGOT

102. Ezek után pedig a pogány kunok a Meszes kapu felső vidéke felől, áttörve a gyepeket, betörték Magyarországra, és a Nyírség egész területét egész Bihar városáig kegyetlenül kifosztották, majd férfiaknak és nőknek, valamint különböző állatoknak végtelen sokaságát hurcolva magukkal, gyanútlanul átkeltek a Lápos patakon és a Szamos folyón, s visszatérőben voltak. Így Salamon király és Géza herceg a fivérével, Lászlóval együtt seregüket összegyűjtve, roppant sietséggel siettek, s mielőtt még a kunok áthágtak volna a hegyeken, a Meszes kapun átkeltek Doboka városába. Ott csaknem egy egész héten át vártak a kunok érkezésére. Az egyik kém azután, név szerint Franciska, aki szamosújvári volt, pénteken értesítette a királyt és a herceget, hogy a kun sereg közeledik.

A király és a herceg erre seregükkel oda lovagoltak, mindvégig sietve, és azon az éjszakán a kunok közelében táboroztak le. Szombaton pedig kora hajnalban keltek, mindnyájan megerősítették magukat a szent ostya levélével, majd hadrendbe állítva csapataikat, megindultak a pogányok ellen, hogy megütközzenek. Amikor meglátta ezt a pogány hadsereg vezére, név szerint Osul, aki a kun fejedelemnek, Gyulának a kíséretéhez tartozott, minthogy gögijében roppant fölfuvalkodott volt, és túl sokat képzelt magukról, így szólt az övéihez: „Menjenek az ifjak a fegyverforgatáshoz nem értő magyarok ellen, és vívjanak játékháborút velük!” Azt hitte ugyanis, hogy senki sincs, aki velük harcba szállni merészelne. A pogányok pedig, megindulva a magyarok ellen, meglátták rettenetes csapataikat, és nagy sebtiben jelentették vezé-rüknek, Osulnak. Ez azután összegyűjtve a kunok egyesített seregét, gyorsan egy igen magas hegy peremére vette be magát, abban a hiszemben, hogy ez a legnagyobb oltalmául szolgál. Annak a hegynek a megmászása ugyanis - melyet az ott lakók Kerlésnek hívnak - igen nehéz. Ugyanennek a hegynek a lábánál gyűlt egybe az egész magyar hadsereg. Salamon király katonái mindnyájan egyformán selyemből készült zászlóikat vitték.

A pogányok pedig már elfoglalták állásaikat a hegytetőn, s közülük a vitézek és vakmerőbb nyilasok leereszkedtek a meredek hegy közepéig, hogy a magyarokat távol tartsák a hegy megmászásától. Így hát irgalmatlanul roppant sűrű nyílzápór zuhatagot zúdítottak a király és a herceg hadának csapataira. Bizonyos híres magyar vitézek azonban rárontottak ezekre a nyilasokra, és sokakat a hegy oldalán megöltek közülük, s csak nagyon kevesen maradtak, akik lovaikat íjikkal verve-ösztöklélve, épphogy föl tudtak kapaszkodni társaikhoz. Salamon király hév lelkesültségében vakmerően, fogcsikorgatva, csapatával együtt a legmeredekebb kapaszkodón úgyszólván kúszva kapaszkodott föl a pogányokhoz, akik roppant

sűrű nyílzáport zúdítottak rá. Géza herceg viszont, minthogy mindig elővigyázatos volt, egy enyhébb kapaszkodón kapaszkodott föl és nyilakkal tört rá a kunokra.

Fivére, László az első roham alkamával négyet megölt a legvitézebb pogányok közül, ám az ötödik, akit azután ott helyben megölt, nyíllal súlyosan megsebesítette. Később az isteni könyörületesség folytán hamarosan föl-gyógyult ebből a sebéből. A pogányok tehát, minthogy a magyarok igen ke-gyetlenül osztogatták közöttük a halált, megfogyatkozván, nyomorultul megfutamodtak. A magyarok gyorsan üldözőbe véve őket, igen éles és szomjas szablyáikat részegre itatták a kunok véréből. Bizony a kunoknak simára borotvált fejait, mint a még éretlen tököket, úgy vágták szét kardcsapásaikkal.

103. Végül Boldogságos László herceg meglátott egy pogányt, aki a lova hátán egy szép magyar lányt vitt. Mármint Szent László herceg azt hitte, hogy az a váradi püspök leánya, és bár súlyos sebesült volt, mégis nagy sebesen üldözőbe vette azon a lován, melyet Szögnek hívtott. Amikor pedig már majdnem elérte, hogy ledöfje lándzsájával, egyáltalán nem tudta, mert sem az ő lova nem futott gyorsabban, sem annak a lova nem maradt le egy csöppet sem, hanem mintegy karnyújtásnyi távolság volt a lándzsa és a kun háta között. Így hát Szent László herceg odakiáltott a lánynak, és mondta: „Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel, és vedd magad a földre!” Az így is tett. Ekkor Boldog László herceg távolról eltalálta lándzsájával, midőn már a földön feküdt, meg akarta ölni. A lány azonban erősen kérlelte, hogy ne ölje meg, hanem engedje el. Ebből is meglátszik, hogy az asszonyoknak nincs hitük, mivel valószínűleg bűnös szerelemből akarta őt kiszabadítani. Szent László herceg azonban sokáig viaskodott vele, s miután elvágta az inát, meggyilkolta. Hanem a lány nem a püspök leánya volt.

A király tehát és a dicső hercegek, miután csaknem az összes pogányt megölték, s az összes keresztényt kiszabadították a fogságból, az egész Ma-gyarországot a győzedelmes seregével, s győzelmi diadallal örvendezve tértek vissza. „Lett” tehát „nagy vígasság” egész Magyarországon s „himnuszokkal és imákkal áldották az Istent”, aki győzelmet adott nekik.

Forrás: Képes Krónika

A MOGYORÓDI CSATA

„...László herceg magas lovon ült serege előtt és ide-oda száguldozott, hogy buzdítsa, bátorítsa embereit; lándzsájával megzörrentett egy bozótot, csodálatosképpen egy fehér hölgymenyét ugrott lándzsájára, végigfutott rajta és a herceg kebelébe menekült.

Mikor azután megkezdődött a csata, a csehek első támadása nyomorúságosan letiporta Vid ispánt és a bácsiakat. László herceg pedig felcserélte zászlaját Géza herceg zászlajával abból a célból, hogy Salamon bátrabban támadjon erre a csapatra, ahol Géza zászlaját hordozzák, abban a hitben, hogy az Géza dandára, melyet a minap legyőzött. László herceg ugyanis oltalmazni akarta bátyját, Géza herceget Salamon támadásaitól, ezért inkább maga felé irányította a csata első rohamát. A király tehát László dandára elé érkezett, ráismert, megrémült és megparancsolta a zászlótartónak, fordítsák a csapatokat Géza herceg csapatai felé. Látván László herceg, hogy a király féltében elfordul tőle, ő rontott az élen a király dandárára; háta mögött vágattak támadóra az összes vitézek; másfelől azonban Géza herceg tört hevesen a maga népével; László vitézei Salamon ide-oda tekergő dandárát rémítő kardcsattogtatással adták kegyetlen halálra. Másfelől Géza vitézei itatták őket a keserves halál poharából. Elhullottak a németek, futottak az olaszok, de nem találtak helyet a menekülésre és elhullottak a magyarok előtt, mint ökrök a vágóhídon.

...Géza és László hercegek isteni módon diadalmas győzelemre magasztaltattak: a megöltek tetemei fölött háromszor harsogtatták isten dicséretét.

László herceg azonban mindig igen jámbor volt; látta a sok ezer elesettet és noha ellenségei voltak, akiket megöltek, mégis megindult a szíve rajtuk, siratta őket keservesen, nagy jajában arcát és haját tépve – miképpen anya sir fia halálán.

A tőlük nyert zsákmányból épült azután a mogyoródi egyház.

Forrás: Képes Krónika.

(Geréb László fordítása)

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY LEGENDÁJA (1192 UTÁN)

1. Boldog László király¹⁰ kiragyogva kimagaslott Magyarország királyainak fényes nemzetségéből. Kétségtelen édesatyja a nevezetes első Béla, a hírneves András király öccseura; alkotóereje szorgalmából azon években, midőn uralkodott, az állam, sőt az egész Pannónia annyira rendezetten s meggyarapodva virágzott, hogy boldog István király ideje óta törvények, szabadság és bőség tekintetében soha még ily csodálatosan nem csillogott. Minden korábbi állapotánál gazda-

¹⁰ Szent László (1077-1095.) I. Béla és lengyel felesége fia. László részt vett Salamon megkoronázásán, amihez apja és bátyja, Géza mellett ő is beleegyezését adta. Ezt követően András és Béla között kiéleződtek az ellentétek, s 1060-ban László is Lengyelországba menekült. Innen lengyel sereggel tértek vissza, s legyőzték Andrást. 1064-ben Salamon és Géza megosztották az országot. Géza a hercegség bihari részének ügyintézését Lászlóra bízta. 1071-ben gyökeres fordulat következett be Salamon és Géza viszonyában, s László ingadozás nélkül bátyja mellé állt. Salamon bukása után Gézáé lett a trón, László pedig hercegséget kapott.

1077 tavaszán, Géza halálát követően őt választják meg királynak. Királyságának első éveiben ellenkirálynak kell tekinteni, mivel törvényesen Salamon volt megkoronázva. Tárgyalni kezd vele, majd fegyveresen lép fel ellene. 1081-ben Salamon lemond a királyságról, s a koronát átadja Lászlónak. 1082-ben azonban újra szervezkedik ellene, s felkelést szervez. László elfogja Salamont, ki ekkor Visegrádon lesz fogoly. Innen a besenyők közé menekül és Bizánc ellen harcolva 1087-ben meghal. László 1083-ban szentté avatta István királyt, Imre herceget és Gellért püspököt. 1091 tavaszán elfoglalta Szlavóniát, Horvátországot és Boszniát. A birtokba vett területek élére királyként unokaöccsét, Álmost választotta. Közben az országot kun betörés érte, ezért kénytelen volt visszatérni. A horvát hódítások miatt László végleg elszakadt a pápától. Horvátország 1076 óta pápai hűbér volt, s ennek most a magyar foglalás vetett véget. A pápa elküldte követét Teuza bíboros személyében, s azt követelte, hogy Álmos, mint horvát király legyen a pápaság vazallusa. Miután ezt megtagadták a II. Orbán pápa nem ismerte el a horvátországi hódítás jogosságát, s teljes szakítást idézett elő Magyarország és a pápaság viszonyában. László válaszul a német császárhoz közeledett. IV. Henrik elismerte Horvátország új helyzetét, mivel László szövetségre lépett vele.

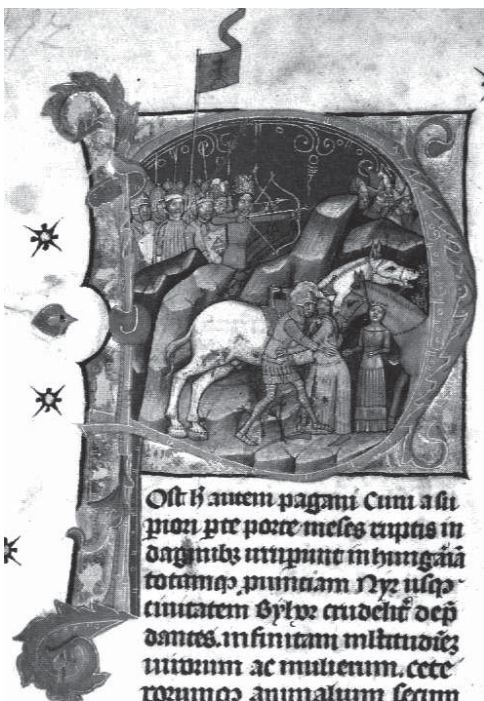
1090-ben László orosz földre vezetett büntető hadjáratot, melynek oka az volt, hogy bosszút álljon az egyik orosz fejedelmen azért, mert segítette a kunokat Magyarország ellen; majd lengyel belviszályokba avatkozott be. Élete utolsó éveiben arra készült, hogy rokona és egykori szövetségese, a cseh Ottó herceg fiainak nyújtson katonai segítséget, de erre már nem került sor, mert 1095-ben meghalt.

László királyként senkivel sem kívánt osztozni az uralmon, ezért ekkor a hercegség sem létezett. Feudális törvényei szigorúan védték a magántulajdont. Ha valakit egy tyúk értékén felüli lopásón értek, azt felakasztották, s vagyonát elkobozták. Részletesen szabályozta az egyházi ünnepeket, a templomba járást és a keresztény házasságot. Adományaival, alapításaival és a püspöki szervezet továbbfejlesztésével erősítette az egyházat. Főként neki köszönhető a középkori magyar egyház gazdagsága, anyagi jóléte. Szilárd államot hagyott utódjára, Kálmánra. Lászlót Váradon temették el.

gabban Magyarország azidétt kezdte szabadságának fejét a bőség telt szaruival az egekig emelni, s gazdagságában, rangban és dicsőségben szinte valamennyi vidéket legyőzni. Magnus, a dicsőséges király volt az ő vértestvére: ezt Gézának nevezte népe; vallásos és katolikus férfiú teljességre, kit tisztas erkölcsi és jeles cselekedetei olyannyira ékesítették, hogy ha közte és Salamon király között nem keletkezett volna testvérvizsaly, a szentség érdemével és dicsőségével kitüntetve már régóta nyilvánvalóan fényeskedne.

2. Így hát László király, a Boldog, akár a csillagok közül támadt új csillag, testi-lelki alkatával már születésekor Isten kegyelmének szándékát (Róm. 4,5) nyilvánította, s már csecsemőként megmutatta, milyen király lesz valaha. Kétségtelen gondviselése a Teremtőnek – kiről írják, hogy szebb az emberek fiainál (Zsolt. 44,3), és nincs határa bölcsességének (vö. Zsolt. 146, 5) –, hogy önnön hasonlatosságára műve jó reményű helytartójául állította, s eljövendő méltósága fundamentumát úgy alkotta, hogy mindjárt alkatában testi és szellemi szépségére kiválasztott fiúnak nyilvánítsa, ki azért jött e világra hogy e szerepet felnőttként is eljátszhassa. Imígyen a kegyelem emez első ajándékaival született, a neve pedig László lett, s úgy látszik, kiváltképpen az eljövendők előérzetében adták neki e nevet. Mert ha nevének etimológiájával enyelgünk, „Ladislaus” a népeknek istenadta dicsőségét jelenti. „Laosz”-t ugyanis „nép”-nek fordítják, „doszisz” pedig: „adó” vagy „adott”, illetve „adás”. Nevének első szótagja pedig szótag-toldással: „dicsőség”. Hiszen dicsőség adatott a népeknek, mert valóban dicsérendő a nép, és boldog a nemzet, melyből ilyen fejedelem támadt, és hírnévben sütkérezik, amiért ilyen Istentől rendelt irányító látogatta meg.

3. Megnőtt tehát a gyermek, a korát megelőzően osztályrészül kapott érdemekkel kiemelkedett, a gyarapodásban erényről erényre haladva – miután az erény első

fokára hágott –, az igaz Isten ismeretében a keresztény hit rendkívüli tisztelője lett, Krisztusnak szolgálni lelke tiszta vonzalmával igen buzgón törekedett. Megvilágosította ugyanis a Szentlélek kegyelme: a rámosolygó s hízolgó világi dicsőséget esendőnek és átmenetinek vélte, az igazságot szomjúhozta és éhezte (vö. Máté 5,6), hogy az örök hazában szerencsésen eljusson. Mert ámbár a világ virágjában ragyogott rá, mégis elhervadt az ő szívében; csak az a vágy vonta kínpadra: bár ő maga is Isten gyermekei közé jutna (vö. János 1,12). Ennek okáért halandó testében már nem is ő maga élt, hanem benne a helyes, igazi, katolikus hit, amely Krisztus Jézuson alapszik, a próféták és pátriárkák szívében gyökeredzik, az apostolok hirdetik, s ezt dédelgette hűségesen egész lelkében. S erre a kedves fundamentumra aranyból, ezüsből és drágakövekből építette (vö. 1Kor. 3,12) az apostol szerint a mindenható Isten hajlékát (vö. Ef. 2,22), s a Szentlélek szentélyét. Mert bőkezű volt az ínségben, nagy türelmű a tűrsben, derűs király a kegyességben, a kegyelem ajándékaival teljességben, az igazság gondozója, a szemérem pártfogója, meggyötörtek vigasza, elnyomottak támasza, árvák megkönyörölője, gyöngék gyöngéd gyámszülője, a nyomorultak s nincstelen szükségét bensőséges irgalommal gazdagon orvosolta. Természeti adottságaiban pedig az isteni irgalom különös kegyelme a kiválóság kiváltságával a közönséges emberi értékek fölé emelte. Mert erős volt a keze, tetszetős a külseje, s miként az oroszlánnak, hatalmas lába-keze, óriási a termete, a többi ember közül vállal kimagaslott: így árasztotta el az adományok teljessége, s ez már testileg is méltóvá nyilvánította a királyi koronára. Ám mikor látta, hogy kitüntető javakkal dicsekedhet, nem fuvalkodott fel gőgjében, nem foglalta el mások jogait ármányosan vagy erőszakkal, hanem a kapott jótéteményekért köteles hálát adva annak, aki megelőző érdemek nélkül szokta osztogatni a javakat, valahányat észrevett magában, Isten tiszteletének szentelte.

4. Közben a Teremtő csodálatos gondviseléséből – hogy ekkora ékesség lappangva ne rejtezzék, ne pihenjen tétlenül ekkora erényesség, különösképpen a magyar népben, amely újhítű lévén még mindig nagyon is rászorult a bölcs irányításra – eljött az alkalmas idő, hogy Isten választottját egyrészt megmutassa, másrészt népét ilyen pártfogó erényével védelmezze és példájával oktassa. Így hát az Istentől választott fejedelem előbb a hercegség tisztét töltötte be igen vallásosan, majd az országra veszélyes elemeken s királyukon, Salamonon diadalmaskodott (ám ők a gonoszsággal mégsem hagytak fel, csak mikor Salamon király börtönbe került), a főemberek s egész Magyarország egyetértésével (boldog ország, ahol a jóra valókat ilyen ember vezérli!), anélkül, hogy hatalomra vagy rangra tört volna, anélkül hogy akármilyen világi vagyona vágyakozott volna, átvette az

ország kormányzását. Mikor ugyanis tetszésén múltott, hogy a királyi méltóságot isteni végzésből magának tulajdonítsa, nem igyekezett sem felkenekedni, sem királyné koronáztatni magát: a királyi jelvényeket tisztelettel maga előtt vitetve nem azért töltötte be a királyi méltóság feladatát, hogy az első legyen, hanem hogy hasznos legyen.

Mikor pedig a királyi méltóság feladatát méltó módon elvállalta, szavakkal nem lehet kifejezni, mennyire s miképpen látta el.

Mert nem hajlott szíve a felé áramló gazdagságra (vö. Zsolt. 61,11) vagy más földi javakra: lelke mélyén mindig az örök jóra gondolt, arra vágyott kielégíthetetlen kívánsággal, azt kutatta, szüntelen nagylelkű munkálkodással. Hiszen nem kételkedett, hogy minden, ami számára kívánatos: Isten, s minden lelki erénye az ő felségére irányult; megőrizte a királyi méltóságot, kinek-kinek megadta a magáét, Istent magáért szerette, a világi hívságokat Isten kedvéért. Hűséges és odaadó volt tehát a Teremtőhöz fogadalmakban és felajánlásokban, jóakarátú a népével, bőkezű a külföldiekkel, adakozott az alattvalóknak, irgalmazott a megkínzottaknak, s az elnyomottak hatalmas megszabadítója volt. Jóságos hát indulatában, megfontolt a tanácskozásban, igazmondó a beszédben, állhatatos az ígéletben, igazságos az ítéletben, derűs a korholásban, s az ítéletek mérlegelésekor nem annyira ítélni félt, mint megítéltetni: úgy hitte, őt magát inkább fenyegeti rettenetes ítélet, mint azokat, akiket ő ítélt meg. Ezért az igazság szigorát az irgalom szelídségével mérsékelve olyannak mutatkozott, hogy alattvalói inkább szerették, mint félték. Mert az ország kormányzása néki nemcsak rangot adott: gondot is. Nem a maga, hanem – az apostol szerint – Jézus Krisztus javát kereste (vö. Fil. 2,21) kesergés nélkül. Ezért a tények s elnevezésük sajátságai miatt mintegy nevét változtatva, minden népe kegyes királynak hívta.

5. Ámbár a kegyes királyt az alázatosság páncélja védte, hatalmas volt kegyessége, legkivált mégis bőkezűsége. Mindahány királyi egyházat s kolostort – akár

ő, akár más alapította – adományokkal gazdagította, ezért méltán mesél adomány-iról a magyarok egész egyháza (vö. Sirák 31,11). Két püspökséget szervezett, s királyi bőkezűséggel berendezett. Nagy és adakozó volt ugyanis dicsőséges neve szerint. Folytonosan böjtölt és imádkozott, népe bűneiért zokogott, s szíve oltárán önmagát ajánlotta fel Istennek: eleven áldozatot. Ha pedig úgy esett, hogy éjszaka virrasztással és hosszas imádkozással kifárasztotta magát, nem kívánt puha párnát, hanem a templomok csarnokában pihent meg egy órácskát. Egy éjszaka szokása szerint a váradi kolostorba ment imádkozni. Történt pedig, mialatt az imádságba hosszasan belemélyedt, hogy inasa, aki odakünn egymaga várta, a hosszú időt elunva felkelt és bepillantott, s meglátta, hogy ura megdicsőült testtel csudálatosan a levegőbe emelkedett. Ő, valóban szent férfi, húsból alkottatott, s nem húzta le a hús terhe: az érdemek kiváltsága az égi lakók közösségébe emelte.

6. Ezután besenyő zsványok törtek be Magyarországra, és férfiakat, nőket hurcoltak onnan rabságba. Seregével üldözvén őket a király nagy pusztaságba jutott, s nem volt mit enniük. S míg a sereget az éhség kísértette, ő eltávolodott tőlük, imádkozva földre borult, és Isten irgalmáért könyörgött, hogy aki egykoron Izrael fiait mannaesővel táplálta (vö. 2Mózes 16,13–15), ne engedje a keresztény népet éhségtől, koplalástól elpusztulni. Mikor pedig imájából felkelve visszaindult, íme szarvas- és marhanyáj ballagott vele szemben, s vadságát levetkezve, a királlyal együtt vonult a sereg közepébe. Szedett tehát ki-ki az állatokból annyit, amennyire szüksége volt (vö. 2Mózes 16,16), dicsérve és dicsőítve szentségében Istent, aki így megkönyörült rajtuk. Megjelenik Isten az ő választottainak, hogy a jó ügy szolgálatára irányítsa indulatukat.

Mikor Istennek e választott szolgája azon gondolkodott, hogy minden erejével Istennek tetszőt cselekedjen, mennyei sugallatra elsősorban az ötlött eszébe, hogy a szentek testét – akiket a világegyetem alkotója megtisztelni méltóztatott azzal, hogy kebelébe fogadta – ne engedje tovább a porban feküdni. Imígyen a pápa parancsát kieszközölve felemeltette a szent testeket: mármint Boldog István királyét, aki elsőnek mutatta meg az örök üdvösség (Zsid. 5,9) útját a magyaroknak; fiáét, Szent Imréét, ki a király egyetlen fia volt, s azért könyörgött, hogy mennyei sugallat tárja fel, mit fogadna el Isten tőle a legszívesebben, s mikor azt a választ kapta, hogy Istennek legkedvesebb a szüzesség, a házasság akaratával és trónutódok reményével ellentétben szüzességi fogadalmat tett; továbbá Szent Gellért vértanú, Boldog András és Benedek testét avattatta csodálatosan szentté.

7. Ez időben tehát, látva, hogy óhajára sorsában az isteni szeretet jelei nyilvánulnak meg körülötte, azon kezdett gondosan elmélkedni, milyen kegyes, milyen egyedülálló, milyen Istennek igen kedves dologgal viszonzozza a jók forrásának annyi jóságát.

Elhatározta tehát, hogy Jeruzsálembé megy, s ott, ha kell meghal Krisztusért, aki Isten dicsőségének kisugárzása és lényegének képmása (Zsid. 1,3), s nem habozott vállalni a legkegyetlenebb kereszthalált az emberek megváltására. Minthogy pedig Szent László híre s a király neve szélteben-hosszában elterjedt, a frankok, lotaringok és alemánok fejedelmei ugyanarra a zarándokútra vállalkoztak, kérték Lászlót, a kegyes királyt, legyen vezére s irányítója nekik maguknak s alattvalóiknak. De mielőtt ...

(Mégfogadta, hogy Jeruzsálembé megy, hogy ahol a mi urunk Jézus Krisztus vére megváltásunkért kiontatott, ő a maga vérével Krisztus keresztségének ellenségeivel küzdjön. A frankok, lotaringok és alemanok fejedelmei, akik az Úr seregével ugyanoda igyekeztek, mind egyformán, egyhangúlag méltón méltó vezérükké és irányítójukká választották. Előbb azonban, mintsem Franciaországból és Németországból s a többi nyugati vidékről az Úr seregei ...)

... Magyarországra érkeztek volna, a kegyes király királysága szorongató szükségét orvoslandó a csehek elleni hadjáratra utazott, itt tisztességgel helyreállította a békét, s mikor már a visszatérésre gondolt, váratlan betegség döntötte le lábáról, testi ereje már-már teljesen elhagyta: összehívta az ország főembereit, s bejelentette, hogy testi feloszlása közeleg. Ezt hallván az oly kegyes király halálán jajveszékelő tömeg sírása az egekig hatolt. De a király magához vette az oltáriszentséget, amelyben híven hitt, amelyet egész szívével szeretett (vö. Máté 22,37), s amelyet az erények teljességével keresett, boldogan tért meg az Úrhoz. Így veszett el az egy László királyban a Krisztus szentségére felesküdt lovagok minden reménysége. Siratta az egyetemes magyarság, a papság és a nép, együtt a gazdag és a szegény (Zsolt. 48,3), a gyászoló ifjak és szűzek (Zsolt. 148,12), sötét ruhában, három éven át nem táncoltak, ...

... és mindenféle hangszer elnémult a gyász ideje alatt.

(és mindenféle zenész és csábos csalogányhang elnémult a gyász idején túl.)

8. Míglen a hívek a nyári napok hősége s a hosszú út miatt haboztak, hogy testét Váradra vigyék-e (ugyanis az ő meghagyása szerint ide kellett volna temetni, de úgy látszott okosabb a fehérvári egyház mellett dönteni, minthogy az volt közelebb), egy fogadóhoz értek, ahol a fáradtságtól és a szomorúságtól elaludtak. Miután elnyomta őket az álom, a kocsi, amelyre a testet rakták, mindenféle állati vonóerő nélkül ...

(8. Miközben pedig hívei testét Váradra vitték, a fáradtságtól és a gyásztól elcsigázva elaludtak. S mivel álomba merülván a kelleténél hosszabban időztek, a kocsi, amelyre testét helyezték, mindenféle állati vonóerő és segítség nélkül ...) magától indult Váradra a helyes úton. Felébredvén nem találták a kocsit, és vigasztalhatatlanul futkoztak szerte a vidéken, amíg meg nem találták a Várad felé

magától futó szekeret, s a ráhelyezett szent testet. Látván hát a csodát, hogy tudniillik a boldog hitvalló testét isteni erő viszi ama helyre, ahová temetkezését maga választotta, ...

... hálát adva annak, aki félelmetes az ő szent helyén (Zsolt. 67,36), útjukat minden habozás nélkül Várad felé vették. (...Istennek hálát adva Istent dicsőítették.)

9. Miután tehát megérkeztek a mondott városhoz, s az emberek a tisztesség adóját leróva ...

(9. Mikor pedig az emberek nagy tömegben, hogy a tisztesség adóját leróják,)

... részt vettek temetésén, valaki a körülállók közül azt mondotta, hogy a test bűzlik, noha mindenki más édes illatot érzett. Legott hátracsavarodott annak az álla, és nem tudta visszatekerni. Láta, hogy isteni bosszú büntette meg, s nyomorultan jajgatva kiáltozott: „Vétettem Isten szentje ellen!” Szent László sírjánál földre borulva könyörgött az ő irgalmasságához, hogy meggyógyítsa. Erre leszakadt álla bőre és húsa, amely a hátához ragadt, és visszanyerte ép-ségét, de állán a szakadt bőr sebhelye megkeményedett. Büntetve s gyógyítva mutatta meg tehát Isten, hogy egyaránt kell őt félni és szeretni. Isten szem előtt tartva a szentté avatáshoz szükséges eljárást, míg választottjainak szétosztja magát, e választottját magához alakította s királyi méltósággal magasította fel; miként a földi helytartóságot is rábízta, az égi királyságban is uralkodóvá választotta, s megajándékozta azzal, hogy mindenkinek, aki hozzá, Lászlóhoz fohászkodik, isteni beleegyezését közvetítse. Vakoknak látását (Lukács 4,19), siketeknek hallását, némáknak beszédét, sántáknak járását (vö. Lukács 7,22), s mint a szükség napjaiban egyetlen mentség (Zsolt. 9,10), a szorongatottaknak a védelem vigaszát nyújtja.

László szentségének hírére hallva egy szegény szűz jött a sírhoz, és kiérde-melte, hogy elvesztett látását visszanyerje; visszakapván testi ép-ségét, akkora lelki jámborság ejtette hatalmába, hogy azt hitték, isteni szellem látogatta meg. Egy nemes leányt pedig, aki megfosztott szeme világától, és a testi orvosságban minden reményét elvesztette, szülei az ő sírjánál hagytak: s ő beteg szemét hal-

latlan módon egészségesre cserélte. Mert midőn kínos fájdalmát s meghibásodott testrésztét siratva a leány letörölte patakzó könnyeit, kezébe estek bizonyos gömb alakú, szem formájú, vérrel teljesen megalvadt húsdarabok. A leány kiáltozott, mert azt hitte, elveszítette szemgolyóit, s a megdöbbszent nép összefutott, hogy lássa, mi történt: látják őt s a kiütött húsgömböket kezében, amint a csodálkozóknak mutatja, s ő csodálkozva új, látó szemmel bámul rájuk. A némákról, siketekről és sántákról pedig, akik László érdeméből gyógyultak meg, az örömek közepette az esetek közönségessége s a megszokott csodás képességek miatt ne is beszéljünk, inkább a szokatlanokat meséljük el.

10. Egy vitéz nyomasztó szükségében ezüst ivócsészéjét, melyet apjának a kegyes király adományozott, egy ispánnak eladásra kínálta, de az ispán a kapzsiság szenvedélyében azt hazudta, hogy éppen tőle lopta. István király, Kálmán fia, Valter, váradi püspököt bízta meg, hogy ezt a pert törvényes eljárással folytassa le. A püspök nagy bizonyossággal bízva a boldog király érdemeiben, olyan bírósági ítéletet hozott, hogy tegyék a csészét Szent László király sírjára: bizonyítsa be az Úr, ki érdemli meg kettejük közül igazság szerint. Az ispán pedig maga felől nagy reménységben lépett a sírhoz, hogy megragadja a csészét: mint egy halott zuhant le nyomban, és súlyos kábulatában sem a csészét nem tudta megragadni, sem a földről nem tudott felkelni.

11. Míg tehát a világegyetem alkotója ilyen nagy csodákkal nyilvánította ki, hogy a szent király isteni erőben részesül, az Úr 1192. évében szent teste dicsőségesen szentté avatott. ...

... A természet nemzője kétségtelenül úgy kötelezte le jószágának a természetet, hogy láthatóan semmit se tagadjon meg tőle, amit az isteni jámborság jóváhagyandónak jelezne. Több vak jött ugyanis Szent László király sírjához, és segítségéhez fohászkodván, csudálatosan megvilágosodott.

Sánták és némák, siketek és bénák, kik régóta nyögték különféle szenvedések kínját, megszabadultak betegségeiktől, ha nevét segítségül hívták. Egy fiú, akinek nem volt se keze, se lába, éppen szentté avatásának órájában nyerte vissza épségét.

(... Akkor tehát a fenti okokból a természeti törvények megváltoztak, s a jelenségek megfordítható rendben jártak a szabályostól eltérő utat. Több vakot ugyanis Boldog László király érdemei világosítottak meg, mert lehullott szemükről a hályog, mint a pikkely: látták ezt a szerzetesek, akik tanúságot is tettek. Soknak eloldódott nyelvéről a bilincs, s elnyerte a helyes beszéd képességét.

Sánták, bénák, kik régóta nyögték különféle szenvedések kínját, sírjához járultak, segítségért fohászkodtak és meggyógyultak. Egyesek nyomorúságukban folyamodtak a kegyes hitvallóhoz, s elnyerték a kívánt javakat. És éppen a szentté avatás órájában egy fiú, akinek keze s lába helyén – minthogy csontjai teljesen

hiányoztak – dagadt hústömeg himbálódzott, a szent érdeméből tökéletesen visszanyerte lába s keze épségét: csont nőtt tagjaiba.)

Ugyanebben az órában ...

(A napnak ugyanebben a hatodik órájában vöröslő...)

... fényes ragyogású csillag mutatott az égen a kolostor irányába, ahová szent testét helyezték, s miközben nagy tömeg gyűlt össze a kolostor előtt, majdnem két teljes órán át vöröslött átható fénnel. Nagy örömmel örültek, akik látták. Továbbá egy leprás, útban az ünnepségre, az ő érdemének közbenjárásával megtisztult. ...

Gyógyítójának, a szent királynak lerótta dicséretét és háláját. Különféle emberek még ma is megszabadulnak betegségüktől, ha Szent László király nevéhez fohászkodnak, mert kérésüket teljesíti a mi urunk, Jézus Krisztus, akié a tisztelet és a dicsőség mindörökké. Ámen.

(... Majd 1204-ben, június elsején, pünkösd napján, miközben a kanonokok imádkoztak s az első órai misét mondták, Boldog László sírjánál meggyógyult egy asszony, akinek keze-karja melléhez tapadt. De Magyarország sok más távol eső részén, s a környező vidékeken is rengeteg csodát¹¹ és számos jót tett az ő pártfogásáért fohászkodó híveivel: azért nem írtuk le mindet ebben a könyvben, hogy az olvasók ne utálják meg az unalmas terjengősséget. A fentieket pedig azért írtuk, hogy hallgatói és olvasói úgy vonuljanak át a földi javakon a kegyes László közbenjárására, hogy az örök örömek következzenek utána. Teljesítse a mi urunk, Jézus Krisztus, aki az Atyaistennel és a Szentlélekkel él és uralkodik mint Isten mindörökké. Ámen.)

¹¹ *Az 1345-ös tatárok elleni harc csodája.* „Mondják azt is, hogy míg folyt a csata a keresztények és a tatárok között, a váradi egyházban nem találták Szent László király fejét. Ez bizony csodálatos. Mikor tehát az egyház másodőre is a fej keresésére a sekrestyébe lépett, a maga helyén találta a fejet, de úgy átizzadva, mintha élne, s a nagy munkából, kihevülve tért volna meg valahonnan. [...] A csodát bizonyítja az említett foglyok közül egy igen öreg tatár is, aki azt beszélte, hogy nem a székelyek és a magyarok verték le őket, hanem maga László király, akit mindig segítségül hívnak. Más társai is mondták, hogy midőn a székelyek ellenük indultak, valami nagy lovag járt előttük, magas paripán ült, fején arany korona, kezében csatabárd, mely hatalmas csapásokkal és vágásokkal pusztította mindnyájukat. E lovag feje fölött a levegőben csodálatos fényességben nagyszépségű úrasszony jelent meg, akinek a fején nagyon éles és tündöklő korona látszott. Nyilvánvaló ebből, hogy a Jézus Krisztus hitéért harcoló székelyeket maga a Boldogságos Szűz Mária és Szent László király segítette meg a pogányok ellen.”

Küküllői János és a Névtelen Minorita krónikája. Fordította Geréb László.

I. LÁSZLÓ TÖRVÉNYEI

I. László III. dekrétumának tartott törvény

Ezt határozták, ezt a törvényt hozták;

8. Az olyan tolvajokról, akik tíz vagy hat dénár értékűt lopnak

a) Ha szabad (ember) tíz dénár értékűt lop, minden vagyonával együtt vesszen el. Ha kevesebbet, egyik szemét vájják ki, és Szent István törvényei szerint ítéljék meg.

b) Ha a szolga hat dénár értékűt lop, veszítse el mindkét szemét; ha kevesebbet (lop), egyik szemét, és amit lopott, ura kétszeresen adja vissza.

13. A szökött javak gyűjtőiről

A szökött dolgok összegyűjtője, akit a nép nyelvén “joccedeth”-nek (javak szedője) neveznek, mindazt, amit összeszed, az illető megyének a várába gyűjtse össze, és a király lovásza és annak a várnak az ispánja a vár külső részében istállót csináltassanak, s ott, ami jószágot csak összegyűjtenek, Szent Mihály napjáig őrizték; a szökött emberek, tudniillik a ioch (ejtsd: “jok” - javak) kétharmad részét adják a király poroszlójának, egyharmadát az ispánnak, és egészen az említett ünnepig őrizték őket, mindezekből Szent Mihály ünnepe után, amikor szétválasztják őket, a püspök küldötte tizedrészt kapjon.

Szent Márton ünnepétől Szent György ünnepéig (ismét) gyűjtsék össze a juhokat és ökröket és hasonló módon osszák szét. És ha közben a szökött javak összegyűjtője, akit említettem, mindezeket megszegi, minden vagyonával együtt vesszen el, kivéve a gyermekeit és feleségét; ha az, aki az ispán nevében gyűjtötte a szökött jószágokat, szabad ember volt, hasonló módon vesszen el, ha rabszolga, vegyék el őt az ispántól. Ha az, aki a király nevében gyűjtötte a szökött jószágokat, abból, amit gyűjtött, valakinek adott, mindketten vesszenek el, és ha valaki az ilyen dolgokból valamit (a javak szedője előtt) letagadott, amennyit letagadott, tízenkétszer annyit adjon vissza.

15. Azokról, akik a király határozatát megvetik

Aki pedig a király és a főemberek határozatait megszegi, ha püspök, ítéltesse meg a király akara szerint; ha ispán, ispánságából mozdítsák el, ha százados, tisztétől fosszák meg, és azonfelül ötvenöt penzát fizessen; ha vitéz, hasonlóképpen ötvenöt penzát fizessen.

20. Az eltulajdonított dolgokról

a) Az elsőkött javakat szedjék össze Szent György ünnepétől Keresztelő Szent János ünnepéig, és vigyék a várba, és ott őrizték azokat Szent Mihály ünnepéig, s állandóan mutogassák a vásáron, és ha valaki megtalálja saját szolgáját, vagy szolgáját, váltsa vissza kilencven dénárért, lovát tizenkettőért, ökrét ötért, amiből kétharmad részt a királynak, egyharmad részt az ispánnak kel juttatni. Ha pedig Szent Mihály ünnepéig nem ismer rájuk senki, osszák szét őket az előbb említett módon, azonban semmiképpen el ne adják őket, vagy el ne rejtsek, csupán azoknak munkáját vegyék igénybe. Ha pedig a gyűjtögető eladja vagy elrejt, háromszorosát adja vissza, és azonkívül tíz penzát fizessen. Az ispán pedig, ha rábizonyul, hogy azt tette, ötvenöt penzát fizessen.

23. A hamis bírőról

Hogyha valamely hamis bírót találunk, akik egy ügyben titokban ítélik meg, állítsák az elé a bíró elé, akinek a kerületében találták őket, és megtudakolván tőlük, hogy milyen vétségről volt szó, azt, amit ítélték, kétszeresen adják vissza, és azonfelül tíz penzát fizessenek.

I. LÁSZLÓ TÖRVÉNYKÖNYVE (1077 KÖRÜL)

A legkegyelmesebb László király idejében mi, Magyarország összes előkelői a szent hegyen gyűlést tartottunk, és megvizsgáltuk, miképpen akadályozhatnánk meg a gonosz emberek üzelmeit, és miképpen hozhatnánk rendbe nemzetünk ügyeit.

1. Bármely előkelő rokonának lopásáról

a) Mindenekelőtt esküvel elhatároztuk, hogy ha főembereknek bármilyen rokonát lopás bűnében találják az egy tyúk értékén túl, semmiképpen se rejtse el vagy védhesse meg őt közülük senki.

b) Azt is akarjuk, hogy magát a tolvajt, hacsak nem menekül az egyházba, akasszák fel, és egész vagyona vesszen el. És ha annak az elővigyázatlanágából, aki őt elfogta, az egyházba menekül, vagy a király udvarába vagy valamely püspök lábához, veszítse el az, aki nem vigyázott, részesedését a tolvaj vagyonából. Ha pedig jótálló kezéből menekül el, az akasztófától ugyan szabaduljon meg, azonban ugyanazon jótállóval együtt adják el más országba, és javait a királyi kincstár részére foglalják le.

2. A rabszolga tolvajlásáról

Ha a rabszolga lopás bűnében találtatik, ne válthassa meg orrát fizetéssel, kivéve ha az egyházba menekül, vagy a király udvarába vagy a püspök lábához;

és ha idemenekült, az, aki őrizte, ne részesüljön a tolvaj vagyonából. Ha pedig másodszor is elfogják, akasszák fel.

3. A tolvaj megkötözéséről

Ha pedig valaki valamely tolvajt megkötözött, legyen neki joga öt megkötvét tartani, és a bíró elé vezetni, akár igazságosan, akár igazságtalanul kötözte meg. Ha pedig valaki (a tolvaj) megkötözését megakadályozná, fizessen ötvenöt penzát, és büntetésül öt is kötözzék meg.

8. Az emberölésről

Ha valaki a kardját kirántva, embert öl, királyi ítélet végett vessék börtönbe, és minden vagyonát osszák három részre, tudniillik szőleit, földjeit, szolgálonépét és rabszolgáit, s ebből két részt adjanak a megölt rokonainak, a harmadikat pedig a gyilkos gyermekeinek és feleségének. Ha pedig vagyona kisebb értékű, mint száztíz penza, szabadságát is veszítse el.

9. Az olyanokról, akiknek családtagja követ el lopást

Ha valaki - ugyanezen törvényünk szerint és az isteni kegyelem rendelkezése folytán - gyermekét vagy rokonát vagy bármely hozzátartozóját kapja rajta lopáson (az ilyen tolvaj) a felakasztástól vagy testének megcsonkításától meneküljön meg, azonban, ha a népből való, adják el külföldre. Ha pedig valamely nemest kapnak rajta rokonai ugyanezen bűnben, ne adják el, hanem kényszermunkára adják át.

10. Arról, aki rabszolgáját találja lopásban

Ha pedig valaki saját rabszolgáját találja vétkesnek akár saját, akár mások vagyonának meglopásában, az említett (isteni) sugallat bizonyosságul hívásával, ne mulassza el (a szolgát) orra levágása végett a bírónak átadni.

12. A lopáson ért szabadról vagy rabszolgáról

a) Ha valamely szabadot vagy rabszolgát lopáson érnek, akasszák fel.

b) Ha pedig (a tolvaj) hogy megmeneküljön az akasztófától, a templomba menekül, kihozván őt a templomból, vakítsák meg.

c) A lopáson ért rabszolgát, ha nem menekül a templomba, miként a szabadot, akasszák fel. Az ilyen szolga urának legyen a vesztesége a felakasztott szolga, az elveszett dolgok urának pedig legyen vesztesége: az elveszett dolgok.

d) A lopáson ért szabadnak, ha a templomba menekült, és onnan kivezetetvén megvakították, fiai és leányai, ha tízévesek vagy annál fiatalabb korúak, szabadságban maradjanak, ha pedig tíz évnél idősebbek, vessék őket szolgaságba, és minden vagyonukat vegyék el.

e) Az olyan rabszolga pedig avagy szabad (ember), aki libát vagy tyúkot lop, fél szemét veszítse, és amit lopott, adja vissza.

13. Egyházi személyek lopásáról

Ha egyházi rendű személy libát vagy tyúkot, gyümölcsöt vagy ehhez hasonlót lop, csupán a mester fenyítse meg vesszőzéssel, de amit lopott, adja vissza; ha

ezeknél nagyobb dolgot lop, püspöke fokozza le, és a világi bíróságtól nyerjen büntetést.

14. A lopást elkövető szabadról

a) Ha valamely szabad tíz dénár értékűt lop, akasszák fel; ha tíz dénárnál kisebb értékűt lop, a lopott értéket tizenkétszeresen adja vissza, és egy ökröt fizessen.

b) A rabszolga pedig, ha ilyen lopást követ el, adja meg kétszeresen, és orrát veszítse.

c) A szökött rabszolgát, ha valahol lopáson érik, vakítsák meg. És ezért – úgy határoztuk – ne akasszák fel, se nyelvét ne tépjék ki; ha később ura megtalálja, keresse rajta, ha valamit elveszített.

18. Az idegenek kereskedéséről

Ha más országokból jönnek vendégek valamely határvidékre lóvásárlás vagy egyéb dolgok vétele céljából, az ilyenek az illető határvidék ispánjának a követével együtt menjenek a királyhoz, és a király engedélye alapján, amit és amennyit nekik megenged, a király poroszlója előtt vásárolják meg.

AZ I. LÁSZLÓ KORABELI EGYHÁZI ZSINAT HATÁROZATAI (1092 KÖRÜL)

Az ún. I. törvénykönyv

A mi teremtőnk és megváltónk, az úr Jézus Krisztus uralkodása alatt, az ő születésének 1092. évében május hó 20-án Szabolcs városában szent zsinat tartott¹², a magyarok legkeresztényibb királya, László elnökletével, országa összes püspökeivel és apátjaival, valamint az összes előkelőkkel, az egész papság és a nép tanúskodása mellett. Ezen a szent zsinaton a kánonoknak megfelelően és dicséretre méltó módon a következő határozatokat alkották meg.

1. A másodszor nősült áldozó- és szerpapokról

Megparancsoljuk, hogy az olyan áldozó- és szerpapokat, akik másodszor nősültek, és akik özvegyek vagy eltaszított asszonyok férjei, el kell választani

¹² A magyar egyházi és politikai törvényhozásban igen nevezetes zsinatot Szt. László 1092 május 20-án tartotta a Tisza melletti Szabolcson, amelyen a papság mellett az urak és a nép nagy számban képviseltette magát. Ez a zsinat szabályozta a papok házasságát, de törvényesnek nyilvánította az eddig is elismert első házasságot. Templomok építése és felszerelése, az egyházi javak megtartása érdekében több intézkedés történt; rendezték a tizedszedést, megállapították az egyházi ünnepeket és gondoskodtak megtartásukról. Az év első napjával karácson első napját rendelték, tiltották a pogány módra való áldozást, rendezték a zsidók és izmaeliták viszonyait és szigorú törvényeket hoztak a női becsület és a családi élet biztosítására.

(feleségüktől), és vezeklés tartása után rendjükhöz térjenek vissza. És akik nem akarnák e meg nem engedett házasságukat megszüntetni, az egyházi törvények rendelkezéseinek megfelelően hivatalukat veszítsék. Az elválasztott asszonyokat pedig, megparancsoljuk, hogy adják vissza szüleiknek, és mivel nem voltak törvényesen (egybekelve), ha akarnak, szabad legyen nekik férjhez menni.

7. A lázadás miatt elpusztult templomok helyreállításáról

A lázadás miatt elpusztult vagy felégetett templomokat, a király parancsára, az illető egyház papjai állítsák vissza. Kelyheket és ruhákat a király költségén adjanak, könyvekről a püspök gondoskodjék.

10. Zsidók és keresztény nők házasságáról

Ha zsidók keresztény feleséget vesznek el, vagy valamely keresztény személyt tartanak maguknál szolgálatban, ezeket vegyék el tőlük, és bocsássák őket szabadon, az olyanoktól pedig, akik ezeket eladták, ezek árát vegyék el, és a püspökök jövedelmét képezze.

11. Az egyházak látogatásának elmulasztásáról vasár- és ünnepnapokon

a) Ha valaki vasárnapokon vagy a nagyobb ünnepeken nem megy az ő kerületének egyházába, verésekkel javítsák meg.

b) Ha pedig a falvak oly távol vannak, hogy a falusiak az ő kerületük egyházába nem tudnak elmenni, közülük mindnyájuk nevében legalább egy menjen el botra támaszkodva az egyházba, és három kenyeret és egy gyertyát vigyen az oltárra.

12. A fent említett napok megünnepléséről

Ha valaki ezeken a napokon vadászik, kutyáit és lovát veszítse, de a lovat ökörrrel megválthassa.

Ha pedig pap vagy (más) egyházi személy vadászik, az egyházi rendből távozzék mindaddig, amíg elégtételt nem ad.

13. A házasságtörő nő meggyilkolásáról

Ha valaki más férfivel fajtalankodó feleségét megöli, Istennek adjon számot, és ha akarja, más feleséget vehet. Ha pedig az asszony rokonai közül valaki vádat emel ellene, hogy (feleségét) igazságtalanul ölte meg, bírói vizsgálattal tárgyalják meg (az ügyet), és a szomszédoktól mindenképpen tudakolják meg, vajon nem állott-e az asszony férjénél lenézésben és megvetésben, vagy a fajtalankodásnak valami gyanúja nem merült-e fel már előbb vele kapcsolatban, és asszerint ahogy ésszerűnek látszik, döntsék el az ügyet.

17. Az országba jövő idegen egyházi személyekről

Ha valamely idegen egyházi személy püspökének ajánlólevele nélkül jön ebbe az országba, ítélettel vagy tanúbizonysággal vizsgálják meg, netalán nem szerzetes-e, vagy nem gyilkos-e, vagy nem olyan-e, aki valamely rend tagjaként tett fogadalmat.

22. A pogány szokásokról

Akik pogány szokás szerint kutak mellett áldoznak, vagy fákhoz, forrásokhoz és kövekhez ajándékokat visznek, bűnükért egy ökörrel fizessenek.

26. Az ünnepnapokon dolgozó zsidókról

Ha valaki vasárnap vagy más nagyobb ünnepen zsidót dolgozni lát, hogy meg ne botránkozzanak a keresztények, eszközeit, amelyekkel dolgozott, veszítse el.

28. A vassal vagy vízzel való istenítéletek¹³ tanúiról

Valahányszor akár vízzel, akár vassal istenítélet történik, legyen jelen három alkalmas, esküt tett tanú, akik egyrészt az ártatlannak ártatlanságát, másrészt ellenkező esetben a bűnösnek bűnös voltát igazolják. A pap (tüzes) vas (próba) esetén két penzát és víz(-próba)esetén egy penzát kapjon.

32. Leány vagy asszony ellen elkövetett erőszakról

Ha valaki leányon vagy asszonyon, aki egyik faluból a másikba megy, erőszakot követ el, úgy bűnhődjék, mintha embert ölt volna.

34. Az erkölcstelen életű nők és a boszorkányok bűnhődéséről

Az erkölcstelen életű nőket és a boszorkányokat, amint a püspök helyesnek látja, aszerint ítélje meg.

42. Azokról, akik a király vagy a bíró pecsétjét megvetik

Ha pedig valaki a király pecsétjét valakire kiküldeti, és maga elmulasztja, hogy a királyi udvarba jöjjön, ügyét veszítse el, és fizessen öt penzát; és ahányszor ezt megismétli, annyszor öt penzát fizessen. Ha pedig a bíró pecsétjét küldeti ki, és ő nem megy el, száz nummus-t (aprópénzt) fizessen.

Forrás: Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához
I. rész 1000-től 1526-ig

¹³ Az istenítélet középkori, liturgikus keretekbe ágyazott szertartás, melynek célja Isten közvetett beavatkozásának kikényszerítése volt olyan ügyekben, melyekben a bíróság emberi megfontolások alapján döntésképtelennak látszott. Három legfontosabb formája a tüzesvas-próba, a vízpróba ill. a párbaj voltak. Kálmán király törvénye értelmében csak a székesegyházaknál ill. a nagyobb prépostságoknál lehetett istenítéleteket tartani, aminek legfontosabb magyarországi forrásos emléke a Várad Regisztrum, mely a Szt. László sírjánál végzett tüzesvas-próbák lajstroma. Az istenítéleti szertartások fontos szerepet játszottak a székeskáptalanok hiteleshellyé való fejlődésében. Tágabb értelemben a középkori ember Isten ítéletét látta megnyilvánulni a természeti csapásokban, ill. a csaták kimenetelében. Ebből kifolyólag a csaták istenítélettel minősítése fontos eszköze volt a korai diplomáciának, hisz aki a maga számára kedvezően értékelhette Isten döntését, az eszmeileg is megalapozott felsőségi igényekkel léphetett fel a legyőzöttel szemben.

KÁLMÁN¹⁴ TÖRVÉNYKÖNYVE 1100 KÖRÜL

Az ún. I. törvénykönyv

A törvény írójának: Albericusnak ajánlólevele Seraphin érsekhez.

Isten kegyelme velünk.

Seraphinnak, az isteni erények tüzével égő érseknek, Albericus, ámbár csak egyike a legkisebbeknek, mégis az égi szemlélődés palotájában az istenségnek elhivatott szolgálja.

„Mivelhogy ilyen bizodalmunk van Krisztus által: nem mintha elegendők lennénk valamit is magunktól gondolni, mintegy magunktól, hanem a mi erősségünk az Istentől van “ – a lelki sugallat kegyelme a te elmédet mennyei bölcsesség kincseivel gazdagította, és palotád fényes termeit igen sok ékesszólású és nagytanulságú férfiúval, mint megannyi drágakövel ékesítette, az én csekély tehetségem a maga csiszolatlanságával nem kis mértékben aggodalmaskodik, amikor azt parancsolod, ó, főpap, hogy én, akinek hogy úgy mondjam, nyelvem sincs, és csaknem minden csiszoltságot nélkülözők, a királyi rendelkezések gyűjteményeit átvizsgáljam, és az egész ország szenátusi határozatait az én vézna, mintegy bőjtől legyengült előadásommal egybefoglaltam.

1. Szent István adományairól az egyházak részére

Tetszett a királynak és az egész gyűlésnek, hogy minden birtokadomány, amelyet Boldog István király a monostoroknak vagy egyházaknak rendelt, háboríthatatlanul megmaradjon.

¹⁴ I. (Könyves) Kálmán (1074 – 1116) magyar és horvát király (1095–1116), I. Géza király elsőszülött fia. Eredetileg papnak szánták, de csak Lengyelországba menekülve tudta a trón öröklését biztosítani. Uralmának első évében nagy körütekintéssel és eréllyel oldotta meg az I. keresztes hadjárat seregeinek átvonulását, a fegyelmetlen csapatok ellen fegyverrel lépett fel, a rendezetteket seregével kísérte. Külpolitikájában elődje irányzatát folytatva Velencével szemben a Sziciliát megszálló normann Rogerral kötött szövetséget. Az orosz fejedelmi család egy tagja részére adott segítség során 1099-ben Przemyslnél súlyos vereséget szenvedett. Ekkor öccsét, Álmost a horvát részek kormányzata alól felmentve egész Horvátországot (1102), majd Dalmáciát (1103) meghódította. A dalmát városokat nem tarthatta meg. Öccse, Álmos 1102 után háromszor lázadt fel, ezért Kálmán 1113-ban kisfiával, Bélával együtt megvakíttatta. Törvényhozó tevékenységének emléke, az Albericus pap szerkesztésében fennmaradt törvénykönyv elsőrangú fontosságú forrása a 11–12. sz. fordulója m. történetének. Belpolitikájában az egyház igényeit elismerve 1106-ban lemondott az investitúráról (a püspökök kir. kinevezési jogáról). 1112-ben hozzájárult a papi nótlenség bevezetéséhez. A nyitrai püspökség alapítását Kálmán fejezte be. Műveltsége miatt a Könyves jelzővel illették régebbi irodalmunkban. Fehérváron temették el.

2. Püspöki zsinatok tartásának elrendelése a bíraskodási ügyekre

Mivel népünk egyrészt az utazás, másrészt az élelmezés gyakran igen nagy nehézségei miatt, minden ügy végett nem tud a királyi udvarba menni, elrendeltük, hogy kétszer egy évben, úgymint Fülöp és Jakab apostolok napján és Szent Mihály nyolcadán mindegyik püspökség területén zsinatot kell tartani, amelyen mind ispán, illetőleg ispánok, mind a többi tisztség viselői az ő püspökökhöz összegyűjtenek, s a ha erre valaki, még ha pecsét nélkül idézik is, nem megy el, pervesztes legyen.

3. Az országbá jövő külföldi papokról

Külföldi áldozópapot vagy szerpapot csak ajánlólevéllel fogadjanak be. Akiket pedig idáig befogadtak, vizsgálják meg, vajon jogosan jöttek-e, s ennek megfelelően azok, akikről valami kedvezőtlen hír jut el füleinkhez, tisztségükből távozzanak mindaddig, amíg vagy ítélettel nem tisztázzák magukat, vagy az országból el nem távolítják őket.

4. A külföldi jövevényekről

Külföldit kezes nélkül ne fogadjanak be.

5. A különböző udvari káplánok perbe idézéséről

A püspökök és ispánok vagy mások káplánjait a püspök vagy az érsek pecsétjével idézzék perbe.

6. Az egyházi és világi személyek közötti perekről

Ha egyházi személynek világiakkal van pere, a világit a bíró pecsétjével idézzék; ha pedig világinak van pere egyházi személlyel, az egyházi személyt a püspök vagy az esperes pecsétjével idézzék, s ugyanezek hallgassák őt ki az illetékes bíróval együtt.

7. Az ispánok egymás közti pereskedéséről

Ha két ispán valamely ügyből kifolyólag viszálykodik egymással, a fent említett zsinaton tárgyalják meg az ügyüket.

8. Az apátok egymás közti pereskedéséről

Ha két apát torzsalkodik, ugyanazon zsinaton ítéljenek ügyükben.

9. A király vagy herceg nagyobb tisztviselőinek egymás közti pereiről

A király vagy a herceg nagyobb tisztviselői és káplánjai ügyében, akiknek személyéhez nem méltó, hogy a (közönséges) bíró előtt perlekedjenek, ugyanazon zsinaton ítéljezenek.

10. A zsinat mint fellebbezési fórum

Ha valamely dölyfös bíró vonakodnék az említett zsinatra elmenni, az ő vádlója ítéljezzék fölötte.

14. Az egyházi személyek mentségéről a világi bíraskodás alól

Világi bíró ne merészkedjék pecsétjét egyházi személyre küldeni.

20. A Szent István által, illetőleg az ő utódai által adományozott birtokok különböző öröklési rendjéről

Minden olyan birtok, melyet Szent István adományozott, illessen meg minden, természetes leszármazás szerinti utódot, vagy örököst. Az olyan birtok azonban, amelyet más királyok adtak (csak) apáról fiúra szálljon, s ha ilyenek (ti, fiörökösök) nincsenek, örököljön a fitestvér, s ennek halála után fiait se zárják ki az örökségből. Ha pedig az illetőnek fitestvére nincsen, az örökséget a király részére vegyék át.

22. A tüzes vas - és forró víz - próbákról

Megtiltjuk, hogy tüzes vas - és forró víz - próbát valamely egyházban tartanak, csupán a püspöki székhelyen és a nagyobb prépostságoknál, valamint Pozsonyban és Nyitrán.

26. A bírósági tanúk jogi köteleiről

Ha valaki, akit bizonyágtételre hívtak, valakinek az igazát tanúskodással akarja bizonyítani, bizonyágtételét csak abban az esetben engedjük elfogadni, ha először is: bűneit meggyóna a papoknak, azután: ha szántóföldje van; hogy így egyrészt az igaz tanúbizonyásznak biztosítéka legyen a pap által a gyónásban, másrészt hamis tanúskodás esetén a váltságdíj biztosítva legyen a birtokban.

27. A hamisan tanúskodókról

Senki se merjen tanúbizonyaságot tenni, csak ha bűneit meggyóna. Akinek a tanúskodását hamisnak találják, annak a tanúbizonyaságát többé ne fogadják el.

32. A jogtalan birtokfoglalásról

Ha valaki másnak a földjét birtoklásra magának fogadja el, ha a bíróságon bevádolják, ugyanannyit veszítsen el saját földjéből, s azonkívül tíz penzát fizessen.

36. A király utazásáról a megyékben és a határőrök feladatairól

a) Amikor a király vagy a herceg valamelyik megyébe megy, egy megyebeli harci mént vezessenek elő, s ha ez valamely okból elpusztul, a ló tulajdonosának tizenöt penzát adjanak. Ha pedig bizonyos fokig megsérül, de nem pusztul el, az említett összegnek fele részét adják a lóért.

b) Ha valami fontos hír jut a határvidékre a határőrséghez, az ispán két követet küldjön a királyhoz négy tábori lóval: ezek saját élelmükkel menjenek, s ott megérkezvén, útjuk költségét a nádorispántól kérik meg, és ugyanannyit kérjenek a visszatérésre. Ha pedig lovaik elpusztulnak vagy megsérülnek, annyi penzát kell adni a lovakért, amennyit fentebb mondottunk; ha azonban épségben hazatérnek, ezt egy hadjáratban való részvételnek számítsák be.

37. A király és a nádor vidéki bíraskodásáról

Ha valamelyik vár megyéjébe megy a király, ott két megyei bíró menjen vele, hogy azok az ottani nép perlekedéseit bölcs vizsgálattal intézzék, ha pedig a nép vádja ellenük fordul, őket a nádorispán ítélje meg.

46. A régi hitűkhöz ragaszkodó izmaeliták büntetéséről

Ha valaki izmaelitákat bűjtölésen kap rajta, vagy evésen és a disznóhústól való tartózkodásban, vagy mosakodásban avagy más vétkes szokásukban, az ilyen izmaelitákat küldjék a királyhoz. aki pedig őket bevádolta, vagyonukból kapjon részesedést.

52. Ha az elfogott tolvaj ártatlannak bizonyul

Ha az elővezetett tolvaj az istenítélet alkalmával ártatlannak bizonyul, elfogóját kell (elmarasztaló) ítélettel büntetni, de ne vakítsák meg.

53. Bizonyítási eljárás tolvajlás esetén

a) Ha az elfogott tolvajra a lopást rábizonyítani nem lehet, engedjék meg neki az istenítéletet.

b) Ha ennek folyamán ártatlannak bizonyul, elfogója vagyonából vegyenek el annyit, amennyi vagyona van annak, akit ő tolvajnak mondott, de ne vakítsák meg.

c) Ha a tolvaj az istenítélet folytán bűnösnek találtatik, vakítsák meg.

57. Boszorkányperek megszüntetéséről

A boszorkányokról pedig, mivel ilyenek nincsenek, semmiféle vizsgálatot ne tartsanak.

60. A varázslók büntetéséről

A varázslókat, akiket az esperes és az ispán kiküldöttei találhatnak, ezek ítélik meg.

67. A másodszor nősült papokról

A másodszor nősült papok vagy az olyanok, akik özvegyeket vagy elbocsátott asszonyokat vettek el, szakítsanak e meg nem engedett házassággal, vagy zárják ki őket az egyházi rend közösségéből.

73. A temetőkről

A keresztények temetkezési helyei csak a templomok körüli térségben lehetnek.

76. A lóvásárlás eltiltása

a) Magyarország és az országhoz tartozó tartományok lakói közül senki se merészljen magyar lovat vásárolni.

b) Ha valaki ilyet vásárol, és megvádolják, hogy lopta, csak Magyarország határain és az ország végvidékein legyen szabad neki a maga tisztázására nyomozást folytatni. Ha pedig a ló eladóját külső országban akarja keresni, ne engedjék őt ide távozni, hanem (tüzes) vas-próbát vigyen. Ha bűnösnek bizonyul, mint tolvajt ítélik el; ha ártatlannak mutatkozik, ne bánjanak vele úgy, mint tolvajjal, csupán azt az összeget fizesse (büntetésképpen), melyért (a lovat) vásárolta.

82. A határátlépés szabályozása

a) Azok, akik Magyarországról ki akarnak menni, mind a királynak, mind azon ispánnak, aki a kijáratot őrzi, a vámosaitól kérjenek pecsétet, amit egyik oldalán a király vámszedője nyomjon le pecsétnyomóval, másik oldalán az ispán vámszedője erősítsen meg az ispán jelvényével.

b) Ha valaki ilyen pecsét nélkül kísérelne meg eltávozni, mint törvényszegő, ötven penzát fizessen.

TUDÓSÍTÁSOK EGY PÁRIZSBAN TANULÓ MAGYAR DIÁK HALÁLÁRÓL 1177-1192. KÖZÖTT

*István, a párizsi Szent Genovápa apátja III. Béla királyhoz
(1177-1192 között)*

Magyarország nagynemességű királyának, B(élá)nak, István, kit Szent Genovápa apátjának mondanak, és ugyanazon egyház egész alázas konventje.

A hozzánk érkezők nyilvánvaló közléseiből megértettük, hogy az igazságosságot kedvelitek, és ápoljátok az igazságot. Ez, ami országlástokat a magasba emeli, ez fejedelemkedések dicsősége. Innét van, hogy Kitűnőségeteknek tudtára akarjuk adni, hogy a jóemlékezetű ifjú Bethlehem, ki minálunk az Úrban nyugszik, szent gyónás után, mint mindenek tudják, katolikus hitben, hitelezők és jótállók vádjá és panasza nélkül, egyházunkban eltemettetett. De midőn ugyanezen oknál fogva, a minap szüleitől követek érkeztek hozzánk, szorgalmasan megtudakoltattuk, ha valamely adóssággal akár kereszténynél, akár zsidónál, itt Párizsban, nem tartozott-e? Mintegy tíz napig tartott e tudakolozás, de senki nem találtatott, ki akár elsődlegesen, akár másodsorban a felül mondott ifjút adósának mondotta volna. Az előbb mondott követek is késznek mutatkoztak fizetni, ha valaki azt állítaná, hogy neki tartozott. Mindezeknél jelen voltak országotokból e klerikusok: Jakab, Mihály és Adorján. Szentségek éljen egészségben s országa az Úr előtt erősödjék.

*István, a párizsi Szent Genovápa apátja Bethlehem deák szüleihez
(1177-1192 között)*

L.-nek és Christianának, feleségének üdvöt és az imádságokban gyakori megemlékezést.

Nem kell hogy szomorkodjatok fiatok, a jó emlékezetű Bethlehem miatt, miként azok, kiknek reményük nincs, mert a szent bűnvallásban, katolikus hitben, a közös reménységben és nem színlelt szeretetben ajánlotta lelkét az Úr kezébe.

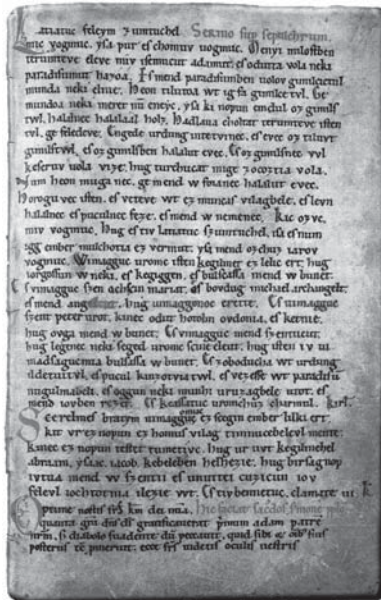
Egyházunkban klerikusok és laikusok hívő sokasága jelenlétében, mise végeztével, felajánlván érette az életadó áldozatot, temették el. Némelyek szóbeszéde nyomán, kikről azután megtudtuk, hogy hamisak, eljöttek ugyan hozzánk követek, de mint mondtunk, mindabból semmit sem találtak igaznak. Miután tíz napon át szorgosan tudakoztattunk, sem keresztény, sem zsidó nem jelentkezett, ki előbb mondott fiatokat valamely adóssággal neki kötelezettnek mondotta volna. Ezt láttuk, ezt tanúsítjuk. Egyebekben naponként és bőségesen mondunk köszönetet nektek jótéteményeitekért, hogy előbbi ajándékaitokat most még másokkal tetéztitek. Elhozták Ájtatosságok ajándékait: két selyem misemondó ruhát, egy zászlót és egy márka ezüstöt, egy arany pénzzel és öt solidussal, és még bőkezűen egy fehér lovat is felajánlottak, hogy azzal építkezésünkhöz követ szállíttassunk. Isten fizessen meg Nektek az örök életben, és oly nagy jótéteményekért tegyen jót Veletek mindörökké. Éljetek egészségben.

Forrás: Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI-XIV. Század

HALOTTI BESZÉD ÉS KÖNYÖRGÉS (1192–1195 KÖZÖTT)

Egykori feltehető olvasat:

Látjátuk feleim szümtükhel, mik vogymuk: isá, por és homou vogymuk. Mēnyi milosztben terömtévē elevē miū isēmüköt Ádámot, és aduttl valá neki pīrladicsumot házoá. És mēnd pīrladicsumben valou gyimilcsēktül mondá neki élniē. Hēon tilutoá ūt igr fā gyimilcsētül. Gye mondoá neki, mērēt nūm ēnēik: isl, ki napon ēmdöl az gyimilcsētül, hlālānek hlālāl hlolsz. Hlālvā holtāt terömtēvē Istentül, gye feledēvē. Engedē ūrdūng intētūinek, és ēvēc az tilvotgyimilcsētül. És az gyimilcsben hlālu ēvēc. És az gyimilcsnek ūl keserōū valī vīzē, hūgy turkollt mīgē szakasztja valā. Nūm hēon mogānek, gye mēnd ū fājānek hlālātul ēvēc. Haraguvēc Isten, és vetevē ūt ez munkās vilāg belē: és lēūn hlālānek és pukulnek fēsžē, és mēnd ū nemēnek. Kik azok? Miū vogymuk. Hūgy és tiū látjátuk szümtükhel: isl, és nūm igr

embër mülhatj! ez vermöt, is! mënd azhuz járrou vogymuk. Vimádjuk Uromk Isten këgyilmét ez lélekért, hugy jorgasson ű neki, és kegyigygyën, és bulcsáss! mënd ű bünét! És vimádjok szen[t] Íhszin Máriát ë boudog Miháél Írhíngyëlt és mënd Íngyëlkot, hugy vimádjának éréttë! És vimádjok szent Pétër urat, kinek adot hatalm oudani! és këtnië, hogy oudj! mënd ű bünét! És vimádjok mënd szentököt, hugy lëgyenek neki segéd Uromk színë eleüt, hugy Isten iü vimádságok miá bulcsáss! ű bünét! És szobodohhlüt ürdüng ildetüitül és pukul kínzatujátül, ë vezessë üt párlácsum nyugalm! belé, és adjon neki münyi uruszág belé utat és mënd jouben részt! És kíássátuk Uromkhuz hármül: kyrie eleison!

PÉLDA LITURGIKUS IMÁDSÁGRA

A királyért mondott mise könyörgései a Pray-kódexben (eredetileg a Sacramentarium Gregorianum és Gelasianum szövegei, amelyek a királyavató ordók közvetítésével kerültek a magyarországi liturgikus könyvekbe)

“Kérünk, Mindenható Isten, hogy a te szolgád, a mi királyunk, N., aki a te könyörületességéből kapta meg az ország kormányzatát, az összes erényekben is gyarapodjék, hogy ezekkel méltó módon felékesítve a szörnyű vétkeket is elkerülhesse, az ellenséget is legyőzhesse, és hozzád is, aki az út, az igazság és az élet vagy, kegyelemben eljuthasson.”

“Az üdvös szentségnek ezen vétele mossza le vétkeink feltjait és királyunkat, N et népednek akaratos szerinti kormányzására tegye méltóvá, hogy azon üdvös titok által váljék a látható és láthatatlan ellenség ellenében legyőzhetlenné, mely által isteni gondoskodás folytán a világ megváltást nyert.”

“Az összes országok Istene, és leginkább a keresztény birodalom védője, add a te szolgádnak, a mi királyunknak, hogy erősséged győzedelmén tudatosan munkálkodjék, hogy aki a te döntésed folytán lett fejedelem, a te adományod folytán legyen mindig hatalmas.”

“Isten, aki az örök királyság örömhírének hirdetésére a keresztények birodalmát kiterjesztetted, nyújts a te szolgádnak, a mi királyunknak, N nek, égi fegyvereket, hogy az egyházak békességét itt a földön semmi vihar ne zavarhassa meg.”

Forrás: A királyért mondott mise könyörgései a Pray-kódexben

IMRE KIRÁLY LEVELE III. INCE PÁPÁHOZ (1199 VÉGÉN)

Krisztusban tisztelendő atyának, I(ncé)nek, aki Isten kegyelméből a római szentegyház legfőbb papja¹⁵, H(Imre), ugyanazon kegyelemből Magyarország, Dalmácia, Horvátország és Ráma királya, köteles és alázatos tiszteletét az Úrban.

Minthogy Szentségek birtokolja a legfőbb hatalmat s tekintélyt Isten után, és hivatása lelki fiainak ügyeit atyai szeretettel elintézni, felfedjük azokat a sérelmeket, amelyek felségünket hamis előkelőink, főként az egyházak főpapjai részéről érték. Ugyanis országunk egyes püspökei, egyéb ellenséges cselekedetek mellett, testvérünket, akit atyánk végrendelete a kereszt ellenségei ellen fegyverzett fel, fölének helyezve, titokban sok pénzt adva néki, rokonok és más árulók keze által ellenünk uszították. Közülük Boleszló, Elvinus és a veszprémi János püspökök a többieknél is gonoszabbak, ádázul és nyíltan fenekednek; egyikük, a váci Boleszló, a mi jogos sérelmünk bepanaszolásának megelőzésére azt hazudozza, hogy mi egyháza kincseit elraboltuk, sőt őt megvertük, s a zsarnokság vádját emelte ellenünk, ártatlanok ellen, amit persze álnokságnak tartunk. Saját embereitől hallottuk, hogy a püspök, aki már előbb is nemegyszer állt árulás gyanújában, a testvérünk és más árulók által írott s a mi háborgatásunk céljából elküldött és általa továbbítandó leveleket, továbbá a C(ölesztin) pápa által már párthíveivel együtt kiközösített testvérünknek szánt pénzt is magánál tartja. Mikor bizonyosságszerzés okából főembereinkkel a váci egyházba mentünk, ennek kanonokjai fényes délben körmenettel, ünnepélyesen fogadtak bennünket. Ezután összehíva a püspököt és kanonokjait, főembereink jelenlétében szelíden kértük, nyissa ki azt a kamrát, ahol állítólag a hűtlenek kincsét rejtegeti. Mikor kérésünket semmiképpen sem akarta teljesíteni, még jobban megerősödött gyanakvásunk. Ezért nyomatékosan figyelmeztettük, hogy a hűtlenség gyanújának elosztatására nyitassa ki a kamrát, hogy kézzelfoghatóan meggyőződhessünk, ott van-e elrejtve a hűtlenek pénze és az árulók levelezése. De ő nemcsak hogy a kamrát nem nyitatta ki, hanem királyi felségünket rágalmakkal és goromba szavakkal sértegetni merészelte annyira, hogy minket gyalázkodva rablóknak

¹⁵ III. Ince volt a katolikus egyház történetének 176. pápája. A történetírók egyöntetűen őt tekintették a középkor legnagyobb pápájának, akinek pontifikátusa a kétezres éves egyház aranykora volt. Az ő uralma alatt állt a katolikus egyház hatalmának tetőpontján. Incének sikerült elérnie, hogy Európa minden fejedelme és uralkodója elismerje a pápa elsőségét, és az egyetemes egyházon belül is sikerült ezt biztosítani. A fiatalon fellépő egyházfő tizennyolc éves uralkodása átrajzolta a Pápai Állam határait de a kontinens politikai térképét is. Korának minden fontosabb hatalmi vitájába belevetette magát, és kiváló diplomáciai érzékével ritkán maradt alul. Ezért több krónika is megemlíti, hogy Incét elsősorban nem szent élete tette naggyá, hanem politikai pályája.

nevezett. Erre a kincstartóval kinyitattuk a kamrát, s a kanonokok jelenlétében az egyház kincseit érintetlenül mindenestül otthagytuk, a veszedelmünkre íratott leveleket pedig ott találva, átvettük és a levelek átadójaival Hozzátok küldtük. Ezért hát ne higgyétek, amit Nektek a püspök arról mondana, hogy mit követtünk el Isten és az egyház becsülete ellen. Testvére, Elvinus, Várad említett püspöke, akinek utálatos életéről nem szükséges beszámolnunk, midőn látta, hogy mi a nádorispánt, aki által fegyveres támadást szerveztek elvesztésünkre, hűtlensége lelepleződve, méltóságától megfosztottuk, s helyébe kiváló hűségéért Mihály ispánt akarjuk kinevezni, szándékunk megakadályozására Mihály ispánt kiközösítettnek nyilvánította, azt a vádat emelve ellene, hogy egy papot, mint mondotta, bebörtönöztetett, akit pedig nem az ő megyéjében, hanem a nevezettek levelével fogtak el és vetettek tömlöcbe a kapuőrök. A megyéispánt meg sem idézték, nem is figyelmeztették, ki sem hallgatták.

Ámbár ezek és más gonoszságok nyilvánvalóvá lettel előttünk, noha hűtlenségeiket, lázadásait, álnokságukat, zavaros és alattomos cselszövéseiket tapasztalatból ismertük, s jóllehet saját szemünkkel kellett látnunk, hogy ők idézték fel koronánk veszélyeztetését, testvérünk száműzetésének okait, meg a belháborút és a vérontást, a törvényes eljárásról mégsem feledkeztünk meg. Bár ezzel terjeszkedésükhöz adtunk tápot, s látszólagos elnézésünk büntetlenséggel biztatta őket, mégsem büntettük őket hatalmunk és biztos értesüléseink szerint, sőt az apostoli szék iránti tiszteletből az egész ügyet vizsgálatotok alá bocsátottuk. De ellenfeleink fondorlatai által akadályozva (közismert dologról beszélünk), Atyaságtok ítéletének kikérését egész mostanáig halasztottuk; de szilárd elhatározásunk az, hogy ha a Ti ítélő bölcsességek a jog szigorát velük szemben nem alkalmazza, nem marad más számunkra, mint hogy felszabadulván az irántuk való türelem alól, az idők parancsára teljességgel megtagadjuk a védelmező kezet az egyházak főpapjaitól, miként azt már egyesektől megérdemelten megvontuk. Arra pedig, amit a kalocsai érsek, mint halljuk, panaszul felhoz, hogy nem engedték őt színünk elé a Ti leveletekkel, igaz lelkiismerettel felelhetjük, hogy ezt nem a római szentszék iránti megvetésből tettük, hanem attól tartva, nehogy szóval vagy tettel megtámadják őt hatalmas ellenségei, akiket elsősorban azzal uszított magára, hogy védelmébe vette a sokféle ocsmánysággal vádolt Elvinus püspököt, holott színetek előtt annak idején éppen ő tett ellene igaz bizonyosságtétellel terhelő tanúságot, most meg a saját maga és csaknem minden magyar lelkiismerete ellenére kitartóan védelmezi. Ezt a botrányt aligha tudtuk volna lecsendesíteni, ezért azt parancsoltuk neki, hogy leveleteket és rendeleteket valamelyik püspöke által, vagy bárki más által küldje hozzánk. Azt is hallottuk, hogy hűséges hívünket, Ugrin győri püspököt is be akarják vádolni, mert gyűlölik, amiért megérdemelten szeretjük őt hozzánk való ragaszkodásáért.

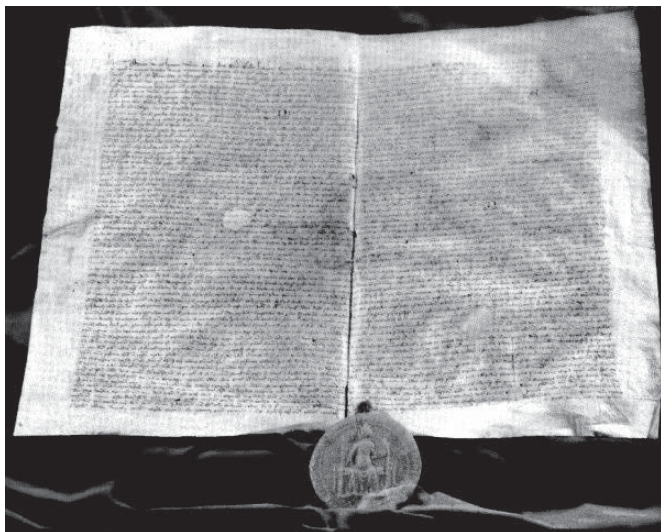
Erre nézve igaz szóval azt mondhatjuk, hogy őt mint a római kúria iránt, mind irántunk odaadónak és hűségesnek találtuk. Már elődötök, a boldogemlékezetű Cölesztin pápa is gyakran ajánlotta nekünk az ő buzgalmát követei s levelei által, és megköszönve hűségét, figyelmeztette, hogy állhatatos hűségében maradjon meg. Kérjük is szeretettel Kedvességtektől, akinek jólesik fiai kedvére tenni, hogy e püspök odaadásának érdemét meghálálva, buzdítsa őt az irántunk való szeretet állandó gyakorlására. Ezért és sok más egyébért, amiről nem írhatunk, küldjük kedvelt híveinket, G. prépostot és Ubaldus mestert Szentségtek színe elé, tőlünk telhetőleg kérvén Jóságtokat, amelyben mindenképpen bízunk, hogy nekik a fentiekben is, sok más egyében is kételkedés nélkül hitelt adjon, s a fentiekre és más egyébre vonatkozó kérelmeikhez a tanácsot és a segítséget meg ne tagadja.

Forrás: Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI-XIV. Század

AZ 1222. ÉVI ARANYBULLA ¹⁶

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében.

András. Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics és Lodomeria királya, mindörökké.

Mivelhogy mind országunk nemeseinek, mind másoknak is Szent István király által elrendelt szabadsága, némely királyoknak a hatalmaskodása folytán, akik olykor saját haragjukat akarták megbosszulni, olykor pedig gonosz emberek hamis tanácsaira hallgattak vagy olyanokéra, akik (csak) saját hasznukat keresték, igen sok dologban kisebbedést szenvedett, ezek a mi nemeseink feleségünket és a mi elődeinknek, az ő királyaiknak felségét kéréseikkel és sok sürgetéssel zaklatták országunk újjáalakítása végett.

Mi tehát az ő kéréseiknek mindenben eleget kívánván tenni, ahogy tartozunk különösen pedig mivel közöttünk és ököztünk ezen okból már gyakrabban nem csekély elkeseredésre jutott a dolog, amit, hogy a királyi méltóság teljesebben megőriztessék, illik elkerülni – ez pedig senki más által nem történhetik jobban, mint őáltaluk –, megengedjük mind nekik, mind országunk más embereinek a szent király által engedett szabadságot. És egyéb olyat is, ami országunk állapotának újjáalakítására tartozik, üdvösen rendelünk a következő módon:

1. A székesfehérvári törvéynapokról

a) Hogy évenként a szent király ünnepén, hacsak nem akadályoz bennünket váratlan nehéz ügy avagy betegség, Fehérváron tartoztunk ünnepelni.

b.) És ha mi jelen lenni nem tudnánk, a nádor kétségtelenül ott lesz helyettünk, hogy a mi nevünkben az ügyeket meghallgassa.

c.) És az összes serviensek, akik akarnak, oda szabadon eljöhethetnek.

¹⁶ Az Aranybulla eredeti jelentése: az az arany függőpecsét, mely a magyar királyok fontosabb okmányain volt III. Béla óta. Aranybulla néven (nagy kezdőbetűvel) azt az aranypecsétes szabadságlevelet értjük, amellyel II. András magyar király 1222-ben helyreállította és újabb intézkedésekkel bővítette I. István király alkotmányát. Azok a viszályok, amik egyrészt a királyi család tagjai, másrészt ezek és a főnemesség között elharapóztak, II. András alatt érték el tetőpontjukat. A könnyelmű, pazarló király gondatlanul osztogatta a királyi és a várjóságokat s így ő maga jövedelmének nagy részétől megfosztva kénytelen volt mind újabb és újabb jövedelmi forrásokat nyitni, melyek súlyosan terheltek a nemzetet. A meggazdagodott és nagy fegyveres erővel rendelkező urak nem ismertek el sem jogot, sem törvényt. Kényük-kedvük szerint nyomták és zsarolták nemcsak saját jobbágyaikat és a városok lakosait, hanem a szabad birtokosokat is; kiknek vagyonát erőszakkal lefoglalták, személyüket pedig büntetlenül bántalmazták. II. András fia, IV. Béla ifjabb király az elnyomott gyengébb nemesség élére állt, és a főnemesség nem akadályozhatták meg, hogy II. András e szálnalmas állapotok javítására 1222-ben országgyűlést ne hirdessen. Ez az országgyűlés állapította meg azt a szabadságlevelet, amely 1949-ig a magyar alkotmány alapja volt.

2. A serviensek¹⁷ személyének és birtokainak biztonságáról

Azt is akarjuk, hogy sem mi, sem a mi utódaink valamely hatalmas kedvéért servienseket soha el ne fogassanak, vagy (azok birtokait) fel ne dúlják, hacsak előbb meg nem idézték, és bírói úton el nem ítélték őket.

3. A servienseknek, valamint a serviensek és az egyházak népeinek mentességéről minden adó és beszállásolás alól

a) Úgyszintén: semmiféle adót, sem „szabad dénárokat”-at nem fogunk szedetni a serviensek birtokai után, sem az ő házaikba vagy falvaikba nem szállunk, hacsak nem hívnak bennünket.

b) Az egyházak népeitől sem fogunk semmiféle adót szedni.

4. A serviensek birtokainak öröklésrendje

a) Ha valamely serviens fiú nélkül hal meg, birtoka negyedrészt leánya örökölje, a többiről úgy intézkedjék, ahogy akar.

b) És ha váratlan halál folytán intézkedni nem tud, (azok a) rokonai örököljék, akik hozzá közelebb állnak.

c) És ha egyáltalán semmi nemzetsége sincs, a király fogja azokat birtokába venni.

5. A megyei igazságszolgáltatás szabályozása

a) A megyei ispánok a serviensek birtokai felett ne ítélkezzenek, csak pénz – és tizedügyekben.

b) A megyei udvarispánok egyáltalában senki felett ne ítélkezzenek, csupán várak népei felett.

c) A tolvajok és rablók felett a királyi billogosok ítélkezzenek, de csak magának az ispánnak lábainál.

6. A népítélet megszüntetése a tolvajlások ügyében

Úgyszintén: az egybecsődült népek (senkit) tolvajnak ne kiálthassanak, mint ahogy (idáig) szokták.

7. A serviensek és mások hadkötelezettségének szabályozása

¹⁷ A királyi szerviens a királyt szolgáló személyzet elnevezése. A király szolgálíként az uraktól függetlenek voltak, kisebb földbirtokkal, szolgálkkal rendelkeztek, és csak a királynak tartoznak katonai szolgálattal. Magyarországon a 11.-12. században átmeneti réteget alkottak. Rendelkeztek földbirtokkal, ezért nem süllyedtek az alávetett osztályba, viszont birtokaik nagysága nem tette lehetővé az uralkodó osztályba tartozzanak. Közszabadságukat biztosította, hogy a királynak teljesítettek katonai szolgálatot, hadba vonuláskor sem az ispán, hanem a király vezetése alatt álltak. Nem az ispán, hanem a királyi bíraskodás joghatósága érvényesült felettük. A 13. században a királyi hatalom hanyatlásával, illetve a vármegyerendszer felbomlásával helyzetük is romlott, mert a világi nagyurak magánföldesúri függésbe akarták vonni őket a várjobbágysággal együtt. Ez ellen a nyomás ellen a serviensek és a várjobbágyság együtt léptek fel. Szinte az egész társadalom szembekerült a királyi hatalommal. Az 1222-ben II. András által kiadott Aranybulla sem védte meg őket a világi nagyurak önkényétől, így először 1232-ben a Zala megyei serviensek kérték, hogy maguk választotta szolgabíráik legyenek – ezzel kialakultak a nemesi vármegyék.

a) Ha pedig a király az országon kívül akar hadat vezetni, a serviensek ne tartozzanak vele menni, csak az ő pénzén, és visszatérése után rajtuk hadbírságot ne szedjen.

b) Ha azonban az ellenség részéről jön sereg az országba, mindnyájan egyetemesen menni tartozzanak.

c) Ügyszintén, ha az országon kívül megyünk is haddal, mindazok, kik ispán-ságokat bírnak, vagy tőlünk pénzt kapnak, menni tartozzanak.

8. A nádor bírói jogköréről

a) A nádor országunk minden embere felett különbség nélkül ítélkezzék.

b) De a nemesek (olyan) ügyeit, melyek a fővesztésre vagy birtokaik feldúlására vonatkoznak, a király tudta nélkül ne fejezhesse be.

c) Helyettes bírakat ne tartson, csak egyet, a saját udvarában.

9. Az udvarbíró jogköréről

a) Udvarispánunk, amíg (a királyi) udvarban tartózkodik, mindenki fölött ítélhet, és az udvarban elkezdett ügyet bárhol befejezheti.

b) De ha birtokán tartózkodik, poroszlót nem küldhet, sem a feleket nem idézhet meg.

10. A háborúban meghalt főtisztviselők és serviensek fiairól

a) Ha valamely fő tisztséget viselő jobbágy a háborúban meghal, annak fiát vagy testvérét hasonló tisztséggel kell megajándékozni.

b) És ha serviens hal meg ilyen módon, annak fiát a király úgy ajándékozza meg, ahogy jónak látja.

11. Az idegenek tisztségviseléséről

Ha vendégek, tudniillik előkelő emberek jönnek az országba, az ország tolmácsa nélkül méltóságokra ne emeljék őket.

12. Az özvegyek védelméről

A megholtak feleségeit vagy azokét, akik bírói ítélettel halálra ítéltettek vagy párbajban elesetek, vagy (más okért) semmiféle okból csalárd módon ne fosszák meg hitbérüktől.

13. A királyi főtisztviselők hatalmaskodásai ellen

A jobbágyok úgy kövessék a (királyi) udvart, vagy utazzanak bármerre, hogy a szegényeket el ne nyomják, se ki ne fosszák.

14. A hatalmaskodó ispánok büntetéséről

Ha valamely ispán nem viseli magát tisztességesen, ispáni tisztéhez méltóan, vagy a várához tartozó népek (birtokait) feldúlja, ha ez rábizonyul, az egész ország színe előtt csúfosan fosszák meg tisztségétől, és az elvett dolgokat adja vissza.

15. Az alacsonyabb rendű udvari népek önkényeskedése ellen

Lovászok, pecérek és solymárok ne merészeljenek megszállni a serviensek falvaiban.

16. Megyéknék vagy országos tisztségeknek örökjogon való eladományozása ellen
Egész megyét vagy bármiféle méltóságot örök tulajdonul vagy birtokképpen nem adományozunk.

17. A szolgálattal szerzett birtokokról

Azoktól a birtokoktól, melyeket valaki igaz szolgálattal szerzett, ők soha ne fosszák meg.

18. A servienseknek a királytól az ifjabb királyhoz való szabad átmeneteléről

a) Úgyszintén: a serviensek, miután engedélyt kaptak tőlünk, szabadon átmehetnek fiunkhoz, vagyis az idősebbtől a fiatalabbhoz, és ezért azok birtokait ne dőlják fel.

b) Senkit, akit fiunk igazságos ítélettel elítélt, vagy pedig ha valakit ő perbe vont, addig, amíg a per öelötte be nem fejeződött, nem fogadunk be, és viszont hasonlóképpen a mi fiunk sem.

19. A várjobbágyok és a telepesvendégek jogainak tiszteletben tartásáról

a) A várjobbágyokat a szent királytól elrendelt szabadságban kell megtartani.

b) Hasonlóképpen a vendégeket is, bármilyen nemzetből valók, a kezdettől fogva nekik engedett szabadságban kell megtartani.

20. A tizedfizetés módjáról

a) A tizedet senki se tartozzék pénzben megváltani, hanem ahogy a föld meghozza a bort vagy termést, úgy kell fizetni.

b) És ha a püspökök (ebben) ellentmondanak, nem fogjuk őket segíteni.

21. A püspöki tizedből a királynak járó juttatásokról

a) A püspökök a serviensek birtokai után ne adjanak tizedet a mi lovainknak,

b) sem az ő népeik ne legyenek kötelesek tizedüket (ti. a püspökök tizedét) a királyi birtokra áthordani.

22. A serviensek birtokainak mentessége a legeltetés alól

Disznaink a serviensek erdeiben vagy rétjein ne legelhessenek az ő akaratok ellenére.

23. Az új pénz érvényességi idejéről

a) Új pénzünk egy évig maradjon használatban, húsvétól húsvétig.

b) És a dénárok olyanok legyenek, amilyenek Béla király idejében voltak.

24. Az izmaeliták és zsidók kamarai tisztségviselése ellen

Kamaraispánok, pénzverők, sőtisztek és vámszedők az ország nemesei, izmaeliták és zsidók ne lehessenek.

25. A só raktározásáról

Sót az ország belsejében nem szabad tartani, csupán Szabolcson és Szegeden és a végeken.

26. A birtokoknak külföldi személyek részére való adományozása ellen

a) A birtokokat nem szabad az országon kívüli (személyeknek) adományozni.

b) Ha ilyeneket adományoztak vagy eladtak, meg kell engedni az ország lakóinak, hogy azokat visszaválthassák.

27. A nyestbőradó fizetéséről

A nyestbőradót a Kálmán király által rendelt szokás szerint kell fizetni.

28. A bírói ítélet érvényben tartásáról

Ha valakit bírói úton elítéltek, a hatalmasok közül senki s merje őt megvédeni.

29. A királyi és az ispáni jövedelmek elhatárolásáról

a) Az ispánok csupán ispáni tisztük jövedelmével éljenek.

b) Egyebeket, amelyek a királyt illetik, tudniillik a csöbőradót, (pénz-)adókat, ököradót és a várak (jövedelmének) kétharmad részét, a király bírja.

30. Az országos tisztségek halmozása ellen

Úgyszintén: e négy jobbágyon kívül – tudniillik a nádor, a bán és a király és királyné udvarbírái – senki se viselhessen két méltóságot.

És hogy ez a mi engedményünk, illetőleg rendelkezésünk mind a mi időnkben, mind utódaink idejében örökké érvényes legyen, hét példányban állíttattuk ki, és arany pecsétünkkel erősítettük meg. Azért, hogy egy példány küldessék a pápa úrnak, és azt ő registrumába írassa be, a második őriztessék az ispotályosoknál, a harmadik a templomban, a negyedik a királynál, az ötödik az esztergomi káptalanban, a hatodik a kalocsai, a hetedik pedig a mindenkori nádornál, azért, hogy eme írást állandóan szeme előtt tartván, se maga el ne térjen valamiben az előbb mondottaktól, se a királyt vagy a nemeseket, avagy másokat eltérni ne engedjen, hogy ők is örvendhessenek szabadságuknak, és ezért hozzánk és a mi utódainkhoz mindig hívek legyenek, és a királyi koronát megillető szolgálatokat meg ne tagadják.

Azt is elrendeltük, hogy ha mi vagy a mi utódaink közül valaki valamely időben ezen rendelkezéseink ellen akarna cselekedni, ennek az oklevélnek erejénél fogva mind a püspöknek, mind a többi jobbágyoknak és az országunk nemesének, együttesen és külön-külön, a jelenben és a jövőben mindörökké szabadságukban álljon, hogy a hűtlenség minden vétke nélkül nekünk és a mi utódainknak ellenállhassanak és ellentmondhassanak.

Kelt Kelednek, udvarunk kancellárjának, az egri egyház prépostjának keze által. Az Ige megtestesülésének ezerkétszázhuszonkettedik évében. Főtisztelendő János esztergomi érsek, tisztelendő Ugrin kalocsai érsek, Dezső csanádi, Róbert veszprémi, Tamás, egri, István zágrábi, Sándor váradi, Bertalan pécsi, Kozma győri, Bereck váci püspökök idejében, uralkodásunk tizenhetedik évében.

Forrás: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I.

Szerkesztette: Bolla Ilona – Rottler Ferenc.

A BEREGI EGYEZMÉNY (1233)¹⁸

(Szemelvények)

Nektek, Jakab prenestei választott püspök úr, az Apostoli Széknek, a római egyház és Magyarország összes egyházai helyett és nevében küldött követe, mi, András, Magyarország királya, esküszünk Isten szent evangéliumára, hogy az alábbi írt összes és valamennyi fejezetet megtartjuk, elrendelve, hogy azokat fiaink és utódaink is örökké megtartsák, és hogy semmiben semmiféle ürüggyel ellenkezőt nem teszünk, vagy csalást nem követünk el azokban, hogy ne úgy legyenek, miként az alábbiakban következnek. És meg fogjuk parancsolni összes alattvalóinknak országunkban, hogy az összeseket és minden egyeseket megtartsák. És ha valaki parancsolatainkat áthágja, meg fogjuk büntetni, miként megérdemli. És meg

¹⁸ Az 1215-ben tartott IV. lateráni zsinat 68. kánonja elrendelte, hogy a zsidóknak megkülönböztető öltözeteket kell viselniük, hogy így mindig elkülöníthetők legyenek a keresztényektől. A 69. kánon a különböző hivatali állások betöltésétől tiltott el minden zsidót. A római Kúria azonban nem elégedett meg a határozatok meghozatalával, hanem minden országban következetesen érvényre is kívánta juttatni ezeket. Különösen így volt ez Magyarország esetében, ahol úgy találták: az ország vezetése korántsem sérénykedik a határozatok gyakorlatba ültetése terén. 1225-ben III. Honorius pápa magyar főpapoknak küldött bullájában adott hangot csodálkozásának, hogy Magyarországon a zsidók még mindig hivatalokat viselnek. Hat évvel később IX. Gergely már nemcsak szót emelt a zsidók hivatalviselése ellen, hanem felszólította az esztergomi érseket: akár egyházi fenytékek kiszabásával is érje el, hogy a zsidókat elbocsássák állásaikból. Úgy tűnhetett, hogy a fenyegetés meghozta gyümölcsét, mert még ugyanezen évben a király, II. András kibocsátotta II. dekrétumát, amelyben megtiltotta a zsidók hivatalviselését. Ez azonban csak egy leleményes, elterelő célzatú, formális engedmény volt a király részéről, miközben az addiggyakorlaton mit sem változtattak. A kérdés jelentőségét mutatja, hogy az idegenek (zsidók és izmaeliták) elbocsátásának elmaradásáért az esztergomi érsek az egész országot a legsúlyosabb egyházi fenytékekkel sújtotta, az úgynevezett interdictummal, azaz egyházi tilalommal, melynek értelmében az egész országban szüneteltetni kellett az egyházi szertartásokat. Az idegenek hivatalviselését támogató udvari főtisztviselőket pedig személy szerint is kiközösítette az egyházból, így magát a nádort, s egy korábbi főtisztviselőt is.

Ezt követően a király elhúzódo tárgyalásokat kezdett a pápával és az érsekkel arról, hogy miként lehetne eltekinteni az interdictumtól és a kiközösítéstől, miközben továbbra sem hajlandó elbocsátani nem katolikus tisztviselőit. A pápa végül úgy dönt: külön pápai követet küld a magyar királyhoz, hogy rábírja a pápa követeléseinek teljesítésére. András azonban nem várta be a pápai küldöttet, hanem csapatai élén külföldi hadjáratra indult. Am a pápai legátus utána lovagolt, s a határszélén a beregi erdőben utol is érte a királyt. Itt kényszerítette ki tőle a beregi eskü néven ismert megegyezést 1233. augusztus 20-án. Ebben a magyar király esküvel kötelezte magát, hogy ezentúl egyetlen zsidót sem állít egyetlen közhivatal élére sem, és semmiféle állami tisztség viselését sem engedi számukra. Megfogadta, hogy intézkedni fog a zsidók jellel történő megkülönböztetéséről. A megegyezésbe azt is belefoglalták, hogy tilos zsidóval akár házasság formájában is együtt élni. Akik ezt megszegik, azok büntetése teljes vagyonelkobzás, s a királynak a keresztények örökös rabszolgájává kell tennie őket. (Kulcsár Árpád Az Árpád-ház és Róma.)

fogjuk esketni fiainkat és jobbágyainkat (is) annak megfelelően, miként alább az ő esküjükről intézkedünk.

Az egyes fejezetek pedig ezek:

1. A zsidók és izmaeliták tisztségviselése ellen

a) Zsidókat és szaracénokat vagyis izmaelitákat ezután nem állítunk kamaránk, a pénzverés, só(ügyek), adók vagy más közhivatalok élére; sem nem rendeljük őket az ezek élén állók mellé, sem valamely csalást nem követünk el, amely folytán ezek a keresztényeket elnyomhatnák.

b) Úgyszintén egész országunkban nem fogjuk megengedni, hogy zsidókat és szaracénokat, vagyis izmaelitákat valamely állami tisztség élére állítsanak.

2. A zsidóknak jellel való megkülönböztetéséről

Úgyszintén: intézkedni fogunk, hogy a zsidókat és szaracénokat vagyis izmaelitákat ezután bizonyos jelekkel különböztessék meg és válasszák el a keresztényektől.

3. Ugyanazok által való keresztény rabszolgák tartása ellen

Úgyszintén nem fogjuk megengedni, hogy zsidók és szaracének, vagyis izmaeliták keresztény rabszolgákat vásároljanak vagy bírjanak bármi módon.

4. Ezen intézkedések évenként való ellenőrzéséről

És megígérjük, hogy mind mi, mind a mi utódaink minden évben kirendeljük és kiküldjük a nádort vagy jobbágyaink közül mást, akit akarunk, olyat, aki a keresztény hit buzgó követője és őt megeskettjük, hogy parancsunkat, az itt foglaltak szerint, hűségesen keresztülviszi: az (olyan) püspök kérésére, akinek egyház-megyéjében zsidók, pogányok, vagy izmaeliták vannak vagy lesznek, hogy a keresztényeket kivonja a szaracénok uralma alól vagy a velük való együtt-lakásból.

5. A keresztényekkel együtt élő szaracénok és zsidók büntetéséről

És ha mindezek ellenére olyanok találtnak, akik keresztény létükre szaracénokkal laknak együtt, vagy szaracén létükre keresztény rabszolgát bírnak; úgyszintén olyan keresztények, akik szaracénok közül valók, vagy olyan szaracénok, akik keresztények közül való asszonyokkal élnek együtt bármi módon, akár házasság színe alatt, akár más módon; eme keresztények, éppúgy mint eme zsidók és pogányok, minden vagyonuk elkobzásával bűnhődjenek, és egyszersmind a király őket a keresztények örökös rabszolgáivá tegye.

6. Az egyes egyházak sójárándóságának megállapítása, illetőleg a sómenyiségek beváltásának részletes szabályozása, összesen tíz pontban.

a) Úgyszintén akarjuk és megengedjük, hogy az egyházak szabadon szállíthassák sójukat a maguk egyházához, és ott a mindenkori sókamrai tisztségviselők és ama egyház azonidőbeli főpapjának, ahol a sót elhelyezik, pecsétje alatt helyezzék el, és így elhelyezve őrizték azt Szent István király nyolcadáig, és akkor ettől a naptól

a boldogságos Szűz Mária születése napjáig fizessenek nekik pénzt ama sóért, amit az egyházak akkor maguknál bírnak, az alább lejegyzett árszabás szerint.

b) És ha eme sötisztek a sőt ezen idő alatt nem veszik meg, vagy az egyháznak mondott beclés szerint a pénzt nem fizetik meg, akkor az egyházak mindezt a sőt mindenkor saját használatukra fordíthassák vagy eladhassák saját akaratuk és tetszésük szerint. És minden haszon, ami minket illetve vagy más királyt, aki akkor lesz, vagy eme sötiszteket: teljes egészében szálljon az egyházak hasznára, és sem e sötisztek, sem újak vagy más személyek semmi módon ne zavarják őket, hogy azt tehessék, amit nekik bármikor tetszik tenni a sóval, amelyért nekik a megjelölt időben nem fizették ki a pénzt.

c) Ugyanezt rendeljük a második időhatárról, hogy Boldog Miklós ünnepétől Boldog Tamás apostol ünnepéig azért a sóért, amit az egyházak a sötisztek pecsétje alatt maguknál fognak tartani, fizessék ki nekik a pénzt a lejegyzett árszabás szerint. Ha ez nem történik meg, ugyanaz legyen, amit az előbbi esetben mondtunk a sóról.

d) Az ezüst pedig, amit az említett egyházaknak fizetni fognak, jó frisachi dénárokban lesz, vagy olyan ezüstben, amelynek egytized része van hozzáolvasztva.

e) A só árai pedig ezek: minden egyes rakás mosott sóért fizetni fognak az egyházaknak nyolc márkát, kivéve a jeruzsálemi ispotályosok házát és a kalocsai és bácsi egyházakat, amelyeknek minden rakásáért tíz márkát fogunk adni, föltéve, ha az említett kalocsai és bácsi egyházaknak sójukat le kell szállítani Szegedre vagy tovább: egyébként (csak) nyolc márkát fognak kapni. A nagyobb rakás mosott sóért adni fogunk az egresi apátságnak huszonhat márkát minden egyes rakásért és az aradi egyháznak huszonöt (márkát), szintén minden egyes rakásért. A bányászott sóért pedig adni fogunk egy márkát száz kősóköckáért (abban az esetben), ha az (illető egyházak) sójukat a végeken kötelesek aratni: kivéve Szent Gotthárd monostorát, amelynek nyolcvan sóköckáért adunk egy márkát.

f) Mi pedig és bárki lesz a király a jövőben, a só tartozunk a végekre küldeni, az egyházaknak adott kiváltságlevelek értelmében és azt el kell helyezni a kiváltsággal ellátott egyházak házaiban, ahol a sötisztek pecsétjével lezárva fog maradni a só a fentebb említett határnapokig és mindezeket egyformán tartsák meg mind ők, mind mi, a fentebb említett időpontokban, ahogy mondtuk.

i) Az egyházaknak azokért a jövedelmeikért, amelyeket idáig szoktak a sóból kapni, kivéve a tizedet, tízezer márkát fogunk fizetni öt egymásután következő éven keresztül, amely éveket az Úr feltámadásának legközelebbi húsvétjától kezdjük számítani, és a fizetést a következő módon eszközöljük:

Az első évben a Boldogságos Szűz születésének ünnepén fogunk fizetni ezer márkát, Szent Tamás apostol ünnepén újabb ezer márkát, és ezt ezután így tesszük

folytatólagosan minden egyes évben, mindaddig, amíg a mondott tízezer márka összeget meg nem fizettük. És ezt az egész összeget (a következőnek) fogjuk kifizetni a mondott határidőkben: a csanádi püspöknek, pannóniai Szent Márton apátjának, és az egresi apátnak, vagy ezek megbízottainak – amennyiben ez utóbbiak uraiktól erre vonatkozólag külön megbízóleveleket mutatnak fel, avagy kettőnek az előbb említettek közül, vagy eme kettő megbízottainak. A fizetni fogjuk ezt az összeget a prédikátor barátok pesti házában a káptalan vagy annak nagyobb része jelenlétében; hogy ez azután a mondott legátus akarata szerint legyen szétosztandó és felhasználandó, az esztergomi és kalocsai érsek tanácsával.

j) És nem kevésbé akarjuk és hozzájárulunk, hogyha a mondott tízezer márka összeget nem fizetnénk meg minden egyes időpontban amelyeket fentebb megjelöltünk, azok az egyházak, amelyektől a sőt elvontuk, tekintet nélkül erre a megjegyzésre, szabadon és változatlanul ugyanabban az állapotban és jogokban maradjanak, amelyben eme megegyezés előtt voltak.

7.A hitbérre vonatkozó és házassági ügyek csak egyházi bíróság elé tartoznak

Ügyszintén: nem akarjuk és nem engedjük meg, hogy ezután hitbérre vonatkozó vagy házassági ügyeket mi vagy más világi bírák tárgyaljanak, mivel ezekbe nem akarunk beleavatkozni, s nem is vagyunk illetékesek, hanem egyházi bírának kell ezeket tárgyalni és befejezni.

8. Az egyházi személyek felett szintén csak egyházi bíróság ítéljen, kivéve a birtokpereket

Ügyszintén akarjuk és hozzájárulunk, hogy klerikusok és egyházi személyek minden ügyben egyházi bíró előtt feleljenek és egyezkedjenek, kivéve a birtokpereket, amelyekről azt akarjuk, hogy mind ti, legátus úr, mind mi, kérjünk tanácsot a pápa úrtól, kifejtve előtte az ügy körülményeit, amely körülmények közül többek között kifejtendő, hogy ti Magyarország főpapjaitól úgy értesültetek, hogy az egyházak és az egyházi személyek birtokaira vonatkozó pereket mindig Magyarország mindenkori királyai szokták tárgyalni és befejezni, és hogy Magyarország főpapjaitól azt az értesülést nyertétek, hogy ha az egyházi birtokokra vonatkozó pereket kivonnák a mi bíraskodásunk alól, ez az egyházakra nézve igen káros és veszélyes lenne, mivel ezáltal az egyház jogaiból sok elveszne.

9. Az egyházi személyek teljes adómentességéről

Semmiféle adót és semmiféle kamarahasznót nem vetünk ki, vagy nem szedünk be klerikusoktól és egyházi személyektől és azok kiváltságai ellen, ha ilyenekkel bírnak, szándékosan nem cselekszünk.

10. A legátus által kivetni tervezett adóról

A ti általatok országunk más lakóira kivetendő adóról mi és a legátus, kérjünk tanácsot a pápa úrtól, amint ugyancsak vele megegyezünk a pápa úrral folytatandó tanácskozásról a birtokpereket illetőleg.

Megerősítő és befejező részek

Ügyszintén: huszonöt napon belül, miután Oroszországból visszatérünk, az említett tisztelendő legátus előtt fiainkkal együtt megjelenünk, és minden egye egyháznak, amely sóval rendelkezik, még ez évben nyílt alakú levelet adunk sójogaikról, eme megegyezés értelmében. És ugyanazon legátus és püspökeink előtt akkor nyilvánosan el fogjuk ismerni, hogy ezt a megegyezést kötöttük és az első és eme második ünnepélyes esküt tettük, és hogy mindezeket az említett esküvéseinkkel és eme aranypecsétünkkel megerősítettük, és akkor mindezekről oklevelünk harmadik példányát is kiállítjuk, aranypecsétünkkel megerősítve. S a nádort is megesketjük, hacsak előbb meg nem esküszik.

Hogy mindezeket a fentebb előadottakat önként és minden feltétel nélkül teljesítjük, s mi és a mi utódaink, minden időben erősen és kisebbités nélkül megtartjuk, és semmiben ellene nem teszünk, sem másokat tenni nem engedünk: (mindezt) a tisztelendő atya E. veszprémi püspök és Cognoscens mester, esztergomi kanonok, mint a többször említett legátus követe és káplánja előtt – aki eme esküt a legátus nevében és megbízásából s a római egyház és Magyarország összes egyházai helyett és nevében átveszik – udvarunk tanácsára, érintvén a szent evangéliumot, ígérjük és esküszünk. Megparancsolván igen kedves fiainknak is, és meghagyván alább felsorolt jobbgáinknak, hogy ugyanilyen módon esküdjének meg.

MI: Miklós ispán Barchfia; Moys ispán; Miklós, Moys testvére; Benedek ispán; Sándor ispán, Sebus testvére; Fyla ispán; Péter ispán Marcell testvére, Miklós tárnokmester; Mihály lovászmester, Móric étekfogómester; Bagan italhordozómester; nektek az előbb említett tisztelendő atyának, B. veszprémi püspöknek és Cognoscens mester esztergomi kanonoknak, mint az előbb említett legátus úr követének, és káplánjának, akik ezt a római egyház és Magyarország összes egyházai helyett és nevében veszitek át: önként és alázatosan, feltétel nélkül, a szentséges evangéliumokat érintve ígérjük és esküszünk, hogy mindenben és mindenek felett jóhiszeműleg meg fogjuk tartani és meg fogjuk őrizni most és a jövőben mind ama és minden egyes fent említett fejezeteket, melyek minket érintenek, azokban pedig, melyek az említett király urunkat érintik, a jelenlegit vagy mást, aki abban az időben lesz, buzgón igyekezni fogunk kéréssel, irányítással és tanácsadással, mindenben jó hittel, hogy a fentebb megírt összes és minden egyes fejezeteket teljességgel megtartsa és őrizze.

A mi Urunk Jézus Krisztus megtestesülésének ezerkétszázharmincharmadik évében, IX. Gergely pápa úr uralkodásának hetedik évében, augusztus hó húsz-

dik napján tárgyalattak mindezek szerencsés módon az említett András úrnak, Magyarország dicső királyának a tanácsában.

Ugyanott jelen lévén: tisztelendő Cletus, egri és Bertalan veszprémi püspökök. És az említett s akkor esküt tett jobbagyok, valamint Mihály ittebői prépost, Vince sasvári esperes, Szent Benedek-rendi Jacobinus, csanádi kanonok és mások igen számosan az ország nemesei közül, akik abban a tanácsban jelen voltak.

Ama erdőben, melyet Beregnek neveznek.

Forrás: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I.

Szerkesztette: Bolla Ilona – Rottler Ferenc

BESZÁMOLÓK JULIANUS ÚTJAIRÓL

JELENTÉS JULIANUS ELSŐ ÚTJÁRÓL

Nagy-Magyarország dolgáról, melyet Riccardus fráter szerzett IX. Gergely pápa idejében

A keresztény Magyarok Történetében azt találták, hogy van egy másik, nagyobb Magyarország, ahonnan a hét vezér népével együtt kiköltözött, hogy lakóhelyet keressen magának, minthogy földjük a lakók sokaságát eltartani nem tudta. Miután sok országon áthaladtak és pusztítottak, végül elérkeztek arra a földre, melyet most Magyarországnak neveznek, akkor pedig a rómaiak legelőjének mondtak. Ezt választották maguknak lakóhelyül a többi földek közül, meghódítván a népeket, amelyek akkor itt laktak. Ahol is végül Szent István, első királyunk a keresztény hitre térítette őket; míg az előmagyarok, akiktől származtak, hitetlenségben maradtak, mint ahogy ma is a pogányok.

A domonkos barátok, miután ezeket a Magyarok Történetében megtalálták, megszánták a magyarokat, akiktől származtak, hogy mind az idegi hitetlenségben tévelyegtek. Elküldtek hát négy barátot keresésükre, hogy Isten segédelmével megtalálják őket, ahol csak tudják. Annyit tudtak a régiek írásaiból, hogy keleten laknak, de hogy hol vannak, nem is sejtették.

Az említett szerzetesek, akiket kiküldtek, sok fáradságnak kitéve magukat tengeren és szárazföldön, több mint három esztendeig keresték őket, de az utak sok veszedelme miatt nem tudtak nyomukra akadni, kivéve közülük egy papot, Ottó nevűt, aki csak úgy utazhatott, hogy kereskedőnek adta ki magát. Ő egy pogány országban talált néhány azon nyelven beszélőt, akik révén megbizonyosodott afelől, hogy mely vidéken laknak, de tartományukba nem jutott el. Visszatért hát

Magyarországra, hogy több barátot vegyen maga mellé, akik vele visszamenve, a keresztény hitet hirdessék közöttük. De sok fáradságban eltörődve, visszaérkezése után nyolcadnapra, miután megkeresésük minden útját-módját elmagyarázta, Krisztushoz költözött.

A domonkos barátok pedig, óhajtván a hitetleneket megtéríteni, ismét négy barátot küldtek az említett nép felkutatására. Ezek, elnyervén rendtársaik áldását, szerzetesi ruhájukat világgal váltották fel, szakállukat és hajukat pogány módra megnövesztették, majd Aszen Bulgáriáján és Rumélián keresztül - Béla úrnak, Magyarország mostani királyának kíséretével és költségen - Konstantinápolyba érkeztek. Itt tengerre szálltak, és harminchárom nap alatt eljutottak a Zikiának nevezett földre, Matrika nevű városba, melyek fejedelme és népe magát kereszténynek mondja; görög betűkkel írnak, és papjaik görögök. A fejedelemnek állítólag száz felesége van. A férfiak mind kopaszra nyírják fejüket, és ékes szakállat növesztenek; kivéve a nemeseket, akik nemességük jeleként bal fülük felett egy kevés haját meghagynak, fejük többi része teljesen meg van nyírva. Itt úti társaság reményében várakozva, egy úriasszony személyében, aki a király száz felesége fölött a legfőbb volt, amennyiben ez csodálatos szeretettel fogadta őket, és minden szükségletükről gondoskodott.

Innen az említett úriasszony tanácsára és segítségével továbbmentek, és tizenhárom nap alatt átkeltek a sivatagon, ahol sem házat, sem embert nem találtak. Itt elérkeztek az Alániának nevezett földre, ahol keresztények és pogányok vegyesek lagnak. Ahány falu, annyi a fejedelem, s egyikőjük sem tekinti magát alávetve a másiknak. Örökös harcban áll fejedelem fejedelem ellen és falu falu ellen. Szántás idején egy falu egész férfinépe fegyveresen együtt vonul a mezőre, és az aratást is együttesen végzik. Ezt teszik a tartomány széltében-hosszában, és bármi dolguk van is a falun kívül, akár fahordás, akár más, mindnyájan együtt mennek felfegyverezve. Kevesedmagukkal nem mozdulhatnak ki a falujukból egész héten át semmilyen ügyben életük veszélyeztetése nélkül, kivéve az egy vasárnapot reggeltől estig. Ezt olyan tiszteletben tartják, hogy ekkor bárki, akármilyen rosszat tett, vagy akárhány ellensége van, bizonyosságban járkaíhat még azok között is, akiknek szüleit megölte, vagy akikkel szemben más bünt követett el, akár van fegyver nála, akár nincs. Azok, akiket itt keresztényeknek neveznek, tartják magukat ahhoz, hogy olyan edényből, amelybe egér pusztult bele, vagy amelyből kutya evett, nem isznak és nem esznek addig, amíg papjuk meg nem szentelte, s aki másként cselekszik, azt a kereszténységből kirekesztik. Ha viszont közülük bármilyen okból embert öl, ezért sem nem vezekel, sem áldásban nem részesül, mivel náluk az emberölést semmibe sem veszik. A keresztet olyan nagy tiszteletben tartják, hogy a szegények – akár odavalók, akár idegenek –, akik nem tudnak

magukkal kíséretet vinni, bármilyen lobogós kopjájukra tűznek, és felemelve hordják, mindenkor bátran járhatnak keresztények és pogányok között egyaránt.

Erről a helyről a barátok nem tudtak kapni útítársakat a továbbutazáshoz a tatároktól való félelem miatt, kik állítólag a szomszédságban laktak. Ezért kettő közülük visszafordult, kettő pedig visszamaradt azon a földön; ugyanis a legnagyobb szükségben hat hónapot töltöttek el itt, amely idő alatt nem ettek kenyeret, és nem ittak vízen kívül más italt. Az egyik felszentelt barát kanalakat és egyéb dolgokat gyártott; ezekért olykor némi kölest kaptak, melyből csak nagyon gyengén tudták fenntartani magukat. Ezért határozták el, hogy kettőt maguk közül eladnak, hogy ennek árán a többiek bevégezhessek a megkezdett utat, de nem találtak vevőt, minthogy szántani és örölni nem tudtak. Így a szükségből szorítva, kettő közülük e vidékről visszatért Magyarországra, a másik kettő pedig ott maradt, nem akarván a megkezdett utat feladni.

Ezek végül néhány pogány társaságában útra kelve, a pusztá sivatagon harminchét napon át folyvást mentek, ami alatt huszonkét hamuban sült kenyeret fogyasztottak el, s ezek oly kicsik voltak, hogy öt nap alatt megehették volna anélkül, hogy jóllaktak volna vele. Az a fráter, aki egészséges volt, de erőtlén, a legnagyobb fáradtsággal és kínnal, mégis örömet vezetett ki a pusztából a társát; a beteg barát pedig jobban sajnálva az egészségest, mint halottat és hasznavehetetlen tuskót, nehogy a vele való foglalatosság miatt Isten ügyét elhanyagolja. Ő azonban nem egyezett bele, hanem haláláig bajlódott vele az úton. Pogány útítársaik, azt híván, hogy pénz van náluk, majd megölték őket, úgy kutatták.

Átkelven pedig a minden út és ösvény nélküli sivatagon, a harminchetedik napon elérkeztek a mohamedánok földjére, melyet Vedának neveznek, Bundaz városába. Itt semmi módon nem kaphattak szállást senkinél, hanem a mezőn kellett tartózkodniuk esőben és fagyban. Nappal pedig az a fráter, aki egészséges volt, maga és beteg társa részére élelmet koldult a városban, és kapott is mind italt, mind egyebet, főként a város előljárójától, aki megtudva róla, hogy keresztény, örömmel adott neki alamizsnát, mivel mind az előljáró, mind annak a vidéknek a népe nyilvánosan mondja, hogy rövidesen kereszténnyé kell lenniük, és a római egyház alá kell tartozniuk. Innen egy másik városba mentek, ahol egy mohamedán házában, aki őket Isten nevében befogadta, az említett beteg szerzetes, név szerint Gerhardus az Úrban elnyugodott, és ugyanitt el is temették.

Ezután Julianus barát, aki egyedül maradt, nem tudva, hogy miként juthat tovább, szolgálja lett egy mohamedán papnak és feleségének, akik Nagy-Bolgárországba készültek utazni, s meg is érkeztek ide.

Nagy-Bolgárország nagy és hatalmas ország, melynek gazdag városai vannak, de mindnyájan pogányok. Ebben az országban nyilvánosan beszélnek, hogy

rövidesen kereszténnyé kell lenniük, és a római egyháznak kell alávetni magukat, de annak napját, mint mondják, nem tudják – mert így hallották bölcseiktől.

Ennek az országnak egyik nagy városában, mely állítólag ötvenezer harcost tud kiállítani, a barát egy magyar nőt talált, aki a keresett földről erre a vidékre ment férjhez. Ez megmagyarázta a barátnak az utat, hogy merre menjen, s azt állította, hogy kétnapi járóföldre biztosan megtalálhatja azokat a magyarokat, akiket keresett. Így is történt.

Megtalálta pedig őket a nagy Etil folyó mellett. Kik látván őt s megértvén, hogy keresztény magyar, nagyon örvendeztek megérkezése felett. Körülvezették őt házaikban és falvaikban, és keresztény magyar véreik királyáról és országáról behatóan tudakozódtak. Bármit mondott nekik a hitről vagy egyebekről, a legfigyelmesebben hallgatták, mivel teljesen magyar a nyelvük; megértették őt, és ő is azokat. Pogányok, akiknek semmi tudomásuk nincs Istenről, de bálványt sem imádnak, hanem úgy élnek, mint az állatok. Földet nem művelnek, lóhúst, farkashúst és efféléket esznek, kancatejet és vért isznak. Lovakban és fegyverekben bővelkednek, és igen bátrak a harcban. A régiek hagyományaiból tudják, hogy ezek a magyarok tőlük származnak, de hogy hol vannak, nem volt tudomásuk róla.

A tatár nép szomszédos velük, de ezek a tatárok, ha harcba bocsátkozva velük, nem tudták őket háborúban legyőzni, sőt az első csatában vereséget szenvedtek. Ezért barátokká és fegyvertársakká fogadták őket, úgyhogy együttesen tizenöt tartományt teljesen elpusztítottak. A magyaroknak ezen a földjén az említett barát találkozott tatárokkal és a tatár vezér követével, aki beszélt magyarul, oroszul, kunul, németül, szaracénul és tatárul. Ő azt mondta, hogy a tatár sereg, amely ide ötnapi járóföldre helyezkedett el, Németország ellen készül menni, de várnak egy másik sereget, amelyet a perzsák legyőzésére küldtek.

Ugyanő azt is mondotta, hogy a tatárok földjén túl él egy nagy nép, minden emberi fajtánál magasabb és nagyobb, ezeknek fejük oly nagy, hogy semmi módon nem illik testükre. Ugyanez a nép a földjéről ki akar jönni, hogy mindazok ellen harcoljon, aki csak ellenáll, és elpusztítson minden országot, amelyet csak le tud igázni.

A barát mindezt megtudva, jóllehet a magyarok kérték, hogy maradjon, nem állt rá két okból. Először azért, mert ha a pogányok országaiban és Oroszországban, melyek a keresztény magyarok és emezek között fekszenek, híre menne, hogy ezeket a katolikus hitre térítik, nyugtalanná válnának, és talán ettől kezdve minden utat elzárnának, attól tartva, hogy ha ezeket amazokkal sikerülne a kereszténységben összekötni, minden közbeeső országot meghódítanának. Másodszor azért, mert elgondolta, hogy ha rövidesen meghalna vagy megbetegedne, munkája füstbe menne, minthogy sem ő nem boldogulna velük, sem magyar rendtársai nem

tudnák, hogy hol található ez a nép. Mikor tehát vissza akart térni, kitanították őt ezek a magyarok egy másik útra, amelyen gyorsabban utazhat. Megindult pedig a barát hazafelé a Szent János ünnepe előtti harmadik napon, és néhány napi pihenőt tartva az úton, vízen és szárazföldön utazva, karácsony másodnapján lépte át Magyarország kapuját, jóllehet Oroszországon és Lengyelországon át lóháton jött.

Az említett Magyarországról való visszatérő útján tizenöt nap alatt folyón szelte át a mordovinok országát. Ezek pogányok és olyan kegyetlen emberek, hogy semmibe se veszik az olyan embert, aki sok embert nem ölt. S midőn valaki útra kel, minden általa levágott fejet előtte hordanak, és mennél több fejet hordanak előtte, annál nagyobb a becsülete. Az emberi koponyákból meg kelyhet csinálnak, és örömet isznak belőle.

Azt, aki nem ölt embert, nem is engedik megnősülni. Ezek a jósaiktól megtudván, hogy keresztényekké kell lenniük, Nagy-Lodoméria, a velük szomszédos orosz föld fejedelméhez küldtek, hogy küldjön nekik papot, akitől felvegyék a keresztséget, de ez azt válaszolta „Nem az én feladatom ezt cselekedni, hanem a római pápáé, mert közeli az idő, hogy mindnyájan el kell fogadjuk a római egyház hitvallását, és öneki kell engedelmeskednünk.

Forrás: A tatárjárás emlékezete. Szerkesztette: Katona Tamás. Magyar Helikon, 1981, 95-100.

(Györffy György fordítása)

JELENTÉS JULIANUS MÁSODIK ÚTJÁRÓL

Levél a tatárok életéről

Krisztusban tisztelendő férfiúnak és atyának, Isten kegyelméből Perugia püspökének, az apostoli szék legátusának Julianus barát, a magyarországi domonkos rend szerzetese, szentségetek szolgája köteles és alázatos tisztelettel.

Amikor reám rőtt engedelmességet követve, Nagy-Magyarországba kellett mennem a mellém adott barátokkal, és a nekünk kiszabott utat bejárni óhajtottuk, amint Poroszország legtávolabbi végeihez érkeztünk, megtudtunk az igazságot - (ő, keserves és mindenkit megdöbbenítő dolog!) -, hogy az összes tartarokat, akiket pogány magyaroknak is neveznek, a bolgárokat és számos országot a tatárok teljesen elpusztítottak.

De hogy kik is a tatárok, és minő felekezet ez, a jelen sorokban Nektek egyenesen el fogjuk beszélni, amilyen jól csak tudjuk.

Elmondták nekem néhányan, hogy a tatárok hajdan azt a földet lakták, hol most a kunok tanyáznak, és valójában Izmael fiainak mondanak, amiért most az izmaeliták is tatároknak akarnak neveztetni. Azt a földet pedig, amelyről korábban kiköltöztek, Gottának mondják; ezt Ruben Gottának nevezte.

A tatárok első háborúja pedig így kezdődött: Gottaföld vezére név szerint Gürkagán volt, akinek hajadon nővére szüleinek halála után a család feje lett, és úgy mondják, hogy férfi módra viselkedett. Legyőzött egy szomszédos fejedelmet, és javait elrabolta. Egy bizonyos idő elteltével pedig, amikor a tatár nemzet az említett fejedelmet szokás szerint ismét meg akarta támadni, a fejedelem ezt megelőzve, csatát kezdett az illető leánnyal, legyőzte harcban, majd őt, korábbi ellenfelét elfogva, seregét megfutamította, az elfogott leányt megbecstelenítette, és bosszújának nagyobb jeléül a meggyalázottat csúful lefejezte.

Ezt hallva, az említett leány bátyja, a fent nevezett Gürkagán vezér, követet küldött a mondott férfiúhoz az alábbi üzenettel: „Megtudtam, hogy elfogott és megbecstelenített nővéremet lenyakaztad. Tudd meg, hogy emiatt velem gyűlik meg a bajod. Ha a nővérem neked esetleg bajt okozott, kárt téve ingó javaidban, hozzám járulhattál volna, ebben az ügyben, igazságos ítéletet kérve. Vagy ha te a legyőzött leányt saját kezeddal akarva megbüntetni, fogságba vetted és megbecstelenítetted, feleségül vehetted volna. Ha pedig szándékosan volt megölni őt, semmi módon nem lett volna szabad meggyalázkodni. Most tehát kétszeresen büntetted; a szüzi szeméremmel gyalázatosságot követted el, a halálos ítéletet pedig szánalmasan végrehajtottad. Ezért tudd meg, hogy bosszúból az említett leány haláláért egész haderőmmel meg foglak támadni!” Ezt hallva a gyilkos fejedelem s látva, hogy nem tud ellenállni, saját földjét feladva, övéivel együtt az ornachi szultánhoz menekült.

Míg ezek történtek, a kunok földjén élt egy Withut nevű fejedelem, kinek gazdagságáról olyan mesés hírek keringtek, hogy még barmai a mezőn is aranyvályúból ittak. Ezt egy másik vezér a Bux folyó mellékéről, név szerint Güreg, gazdagsága miatt megtámadta és legyőzte.

Withut legyőzése után két fiával és kevesekkel, akik a harc veszedelmét elkerülték, az említett ornachi szultánhoz menekültek. A szultán pedig, emlékezve egy jogtalanságra, amelyet ez valaha történetesen vele szemben elkövetett - ugyanis szomszédosak voltak -, befogadta, és kapujában felakasztotta őt, népét pedig uralma alá hajtotta. Withut két fia azonban tüstént elmenekült, és minthogy más menekvésük nem volt, az említett Güreghez tértek vissza, ki atyjukat és őket annak előtte kifosztotta. Ez vad dühtől hajtva, a nagyobbikat lovakkal (vonszolva) meggyilkolta, a kisebbik viszont az előbb említett Gürkagánhoz, a tatárok fejedelméhez menekült, és alázatosan kérte, hogy álljon bosszút Güregen, aki atyját kifosztotta, és bátyját megölte, hozzáfűzve e kettőt, tudniillik hogy Gürkagán

tisztessége megmarad, és ő maga bátyja meggyilkolásáért és atyja kirablásáért elégtételt szerez, és bosszút áll. Így is történt.

Miután pedig győzelmet vettek, az említett ifjú ismét megkérte Gürkagán vezért, hogy az ornachi szultánon is álljon bosszút atyja hátrahagyott népe, melyet itt mintegy fogságban tartanak, seregének segítségére lehet az előnyomulás alkalmával. Amaz pedig a kettős győzelemtől és lelkében megittasodva, készségesen belement abba, amit az ifjú kívánt, és kivonulva a szultán ellen, dicsőséges és tisztességes győzelmet aratott felette. Így tehát Gürkagán, a tatárok említett vezére mindenütt dicső győzelmet aratva, teljes erejével hadjáratot vezetett a perzsák ellen némely csatározások miatt, melyeket korábban egymás ellen folytattak; hol is rendkívüli győzelmet vívott ki, és Perzsiát teljesen leigázta.

Ezek után merészebbé vált, és a földön mindenkinél erősebbnek érezve magát, megkezdte előnyomulását más országok ellen azzal a szándékkal, hogy az egész világot leigázza. Ezért a kunok földjére vonult, a kunokat leverte, és földjüket elfoglalta. Innen visszafordulva, Nagy- Magyarországra mentek, ahonnan a mi magyarjaink erednek; harcoltak velük tizennégy éven át, a tizenötödik évben legyőzték őket, amint ezek a pogány magyarok élőszóval elmondták nekünk. Ezek leverése után nyugatra fordultak, és egy esztendő vagy valamennyivel több [idő] alatt öt igen nagy pogány országot foglaltak el: Szakszint, Meroviát; levertek Bolgárországot, és hatvan nagyon erős várat foglaltak el, melyek oly népesek, hogy egyetlen közülük ötvenezer fegyverest tud kiállítani.

Emellett leigázták mind Vedint, mind Meroviát, Pojdoviát, a mordvinok országát, melynek két fejedelme volt; az egyik fejedelem egész népével és családjával a tatárok uralma alá adta magát, a másik megerősített helyek védelmébe menekült népének töredékével, hátha ellen tud állni.

Most pedig, amikor Oroszország végein várakoztunk, megtudtuk a való igazságot, hogy a tatárok egész serege, nyugat felé vonulva, négy részre oszlott. Az egyik rész az Etil folyó mellett Oroszország keleti végeinél Szuszdal felé közeledik; a másik rész dél felé már elérte Rjazany határait; ez egy másik rutén fejedelemség, melyet mindeddig nem győztek le; a harmadik rész a Don folyóval áttelenben Orgenusin várnál táborozik, ez szintén egy orosz fejedelemség. Azok a rutének, magyarok és bolgárok, akik előlük menekültek, élőszóval mesélték nekünk, hogy a tatárok arra várnak, hogy a következő télen, amikor a föld vizei és mocsarai befagynak, egész Oroszországot teljes sokaságukkal olyan könnyen feldúlják, mint az egész rutén földet.

Tudjátok meg így még mindezeket, hogy maga Gürkagán, az első vezér, aki a háborút elkezdte, meghalt. Most pedig az ő fia, a Kán uralkodik a helyén, és a nagy Ornach városban székel, melynek országát atyja az első hadjáratban foglalta el. Székel pedig a következő módon:

Akkora nagy palotája van, hogy ezer lovas lép be egy kapuján, és meghajolva neki, a lovasok ugyancsak lovon ülve ki is mennek. Az előbb említett meg

készítettett magának egy roppant nagy és magas, aranyoszlopokon nyugvó ágyat, mondott aranyágyat a legdrágább mennyezettel, amelyben dicsőülten és dicsőítve ül drága ruhába burkolózva.

A palota kapui pedig mind aranyból készültek, melyen át lovasai épen és sértetlenül haladnak át. Idegen követek pedig, akár lovon, akár gyalog mennek át a kapun, ha lábukkal érintik a kapu küszöbét, ott helyben karddal lekasabolják őket; bárki idegennek a legnagyobb tiszteletadással kell itt átmennie.

Ilyen pompában ülve küldte hadseregét a különböző tájakra, mégpedig -úgy hisszük- a tengeren túl, és mit vitt itt végbe, ti is hallottátok. Egy másik hatalmas sereget a tenger mellett mindazon kunok ellen küldött, akik a magyarországi részekre menekültek. A harmadik sereg pedig – mint említettem – az egész Oroszországot támadja.

Hanem hogy hadviselésükről tudósítsalak Benneteket, azt mondják, hogy messzebbre nyilaznak, mint mint más népek. Az első összecsapáskor mintha nem is nyilaznának, hanem úgy látszik, hogy nyílzápor esik. Karddal és lándzsával nem bánnak olyan jól a harcban. Seregüket meg úgy rendezik, hogy tíz ember élén egy tatár áll, száz ember felett pedig egy százados. Ezt azért csinálják ilyen fortélyossággal, nehogy befurakodó kémek valami módon meglapuljanak köztük, és ha történetesen számuk lecsökken a csatában, tüstént ki tudják egészíteni, és hogy a sokfelől összegyűlt nép, amely különböző nyelvűek és nemzetiségűek közül verődik össze, ne tudjon valamilyen hűtlenséget elkövetni. Minden elfoglalt ország királyait, fejedelmeit és főurait, akikről feltehető, hogy valamikor ellenállást szerveznek, haladék nélkül megölik. A katonákat és erős parasztokat meg a csatába maguk előtt küldik felfegyverkezve, harcra kényszerítve őket. Más parasztokat pedig, akik harcra kevésbé alkalmasak, meghagynak földművelésre, és mindegyik csatába hajsolt vagy megölt ember feleségét, leányait és nőrokonait szétosztják a földművelésre meghagyottak között, némelyiknek tízet vagy többet juttatva, és kötelezik őket, hogy azontúl tatároknak nevezzék magukat.

Azok a katonák, akiket harcra kényszerítenek, ha jól harcolnak, és győznek, kevés kegyben részesülnek - ha viszont csatában elesnek, semmi gond nincs velök. Ha azonban harc közben meghátrálnak, a tatárok tüstént megölik őket; így hát a harcolók inkább törekednek arra, hogy harcban essenek el, semmint hogy a tatárok kaszabolják le őket. Tehát nem azért küzdenek vitézebbül, hogy a jövőben éljenek, hanem hogy gyorsabban meghaljanak. Erős várat nem ostromolnak; hanem előbb a földet elpusztítják, és a népet kifosztják, ugyanazon föld népét egybegyűjtik, és ezeket hajtják csatába és a saját váruk ostromára. Ennek a seregnek a sokaságáról nem írok Nektek egyebet, mint hogy minden elfoglalt ország fegyverfogható katonaságát maga előtt hajtja, és harcolni kényszeríti.

Többen mind biztos dolgot beszélnek, és a szuszdali fejedelem élőlőszóval megüzente általam Magyarország királyának, hogy a tatárok éjjel-nappal tanácskoznak afelett, hogy miképpen győzhetnének le, és keríthetnék hatalmukra a keresztény Magyarországot. Állítólag tervbe vették, hogy továbbnyomulnának, és elfoglalnák Rómát és a Rómán túli területeket.

Ezért követeket küldtek Magyarország királyához, akiket - mikor Szuszdal földjén átmentek - a szuszdali fejedelem elfogott, és a királynak küldött levelet a fejedelem elvette tőlük. Ezeket a követeket mellém adott társaimmal együtt láttam is. Az említett levelet, amelyet a szuszdali fejedelem nekem adott át, elvittem Magyarország királyának. A levelet pogány betűkkel írták, de tatár nyelven. Így hát a király sokakat talált, akik el tudták olvasni, de nem akadt, aki megértette volna. Mi pedig, midőn áthaladtunk egy Kerman nevű nagy pogány városon, találtunk valakit, aki lefordította nekünk. A fordítás pedig így hangzik:

„Én a Kán, az égi király küldötte, akinek hatalom adatott a földön a nekem meghódolókat felemelni és az ellenállókat elnyomni, csodálkozom feletted, Magyarország királya, hogy midőn már harmincadik ízben küldöttem követeket hozzád, miért nem küldesz vissza közülük senkit, de még követeidet és válaszlevelet sem küldesz nekem. Tudom, hogy gazdag és hatalmas király vagy, sok katonád van, és egyedül kormányzol egy nagy országot. Ezért nehéz önként alávetned magadat; mégis jobb és üdvösebb lenne neked, ha önként behódolnál nekem. Megtudtam ezenfelül, hogy kun szolgálmat oltalmad alatt tartod. Ezért utasítalak téged, hogy ezeket a jövőben ne tartsd magadnál, és miattuk ne kerülj velem szembe. Nekik könnyebb elmenekülni, mint neked, mivel nem lévén házaik, sátraikkal vándorolva talán el tudnak menekülni, de te, aki házakban lakol, váraid és városaid vannak, hogy fogsz menekülni kezeim közül?”

Nem mellőzöm az alábbiakat sem. Ismét midőn a római udvarban tartózkodtam, előttem elment Nagy-Magyarországba négy rendtársam, akik átkelvén Szuszdal földön, ennek az országnak a határain találkoztak némely pogány magyarral, akik a tatárok elől menekültek. Ezek készségesen felvették volna a katolikus hitet. És mielőtt a keresztény Magyarországra jöttek volna, meghallotta ezt az említett szuszdali, hogy a római hitet prédikálják azoknak a magyaroknak, és emiatt kiűzte őket földjéről. Mégis, ezek a kellemetlenség megszűntével nem akartak visszatérni és a megtett utat könnyen feladni, tehát elkanyarodtak Rjazany városához, hátha onnan utat találnának Nagy-Magyarországba, vagy a mordvinokhoz vagy magukhoz a tatárokhoz. Két szerzetest itt hagytak maguk közül, és tolmácsok vezetésével az imént elmúlt Péter és Pál apostolok ünnepén 16 elérkeztek ahhoz a másik mordvin fejedelemhez, aki azon a napon, amikor érkeztek, egész népével és családjával felkerekedvén - mint fentebb mondtuk -, a tatároknak vetette magát alá. Hogy azután mi lett ezzel a két szerzetessel; vajon

meghaltak, avagy az említett fejedelem a tatárokhoz vezette őket, senki sem tudja. A két visszamaradt barát, csodálkozván ezek kérésén, a következő Szent Mihály ünnepe körül elküldtek egy tolmácsot, hogy megbizonyosodjanak életben maradásukról, ezt azonban rátámadó morvinok megölték. Én pedig és társaim, látván a tatárok által elfoglalt földet, és megszemlélvén a megerősített vidéket, mivel már semmi gyümölcsöt nem szüretelhattünk, visszatértünk Magyarországra. Jóllehet sok hadsereg és rabló között haladtunk át, mégis az anyaszentegyház imáinak és kegyelmének támogatásával épen és sértetlenül eljutottunk szerzetestársainkhoz és a kolostorba.

Egyébként hogy mi a teendő és cselekednivaló, mikor ilyen Isten ostroma érkezik és közeleg a Krisztussal eljegyzett egyház fiaihoz, Szentségeitek kitűnősége gondterhesen előre látni méltóztatik.

Azután, hogy semmit el nem mellőzsek ezekből, Atyaságodnak megjegyzem, hogy midőn egy rutén pap nekünk valamit idézett a Bírák könyvének történetéből, mondotta, hogy a tatárok midianiták, akik Cethymmel együtt Izráel ellen harcolva, legyőzettek Gedeon által, miként a Bírák könyvében meg van írva. Innen az említett kidianiták elmenekülve, a Tatár nevű folyó mellett laktak, s innen nevezik őket tatároknak.

A tatárok azt állítják, hogy akkora tömeg harcosuk van, hogy negyven részre lehet osztani, és nem akad hatalom a földön, amely egy résznek is ellent tudna állni. Azt is mondják, hogy seregükben van százszázhatvanezer, nem az ő felekezetükből való szolga, és százharmincötezer fajtájukbeli legválogatottabb a csatasorban. Mondják, hogy asszonyaik úgy harcolnak, mint ők; nyilaznak, megülik a csődört és a kancát, mint a férfiak, az ütközetben pedig lelkesebbek a férfiaknál, mivel soha nem menekülnek el a férfiak elől. Mert amíg a férfiak néha meghátrálnak, ők soha nem futamodnak meg, sőt inkább minden veszélynek kiteszik magukat. Vége a tatárok életéről, felekezetéről és eredetéről szóló levélnek.

Adassék tudtul minden Krisztus-hívőnek, hogy ezt az írást Magyarország királya elküldte az aquileiai pátriárkának, a pátriárka pedig továbbította a brixeni püspöknek és Tirol grófjának, hogy abból minden Krisztus-hívőnek küldjenek; figyelmeztetve őket, hogy igyekezzenek Istent könyörületre bírni az egyházárt. Továbbá tudatni kívánjuk mindenkivel, akihez ez az írás elérkezik, hogy a jelen sorok vivője igaz és szavahihető.

Forrás: A tatárjárás emlékezete.

Szerkesztette: Katona Tamás.

TUDÓSÍTÁSOK A MUHI CSATÁRÓL

ROGERIUS MESTER SIRALMAS ÉNEKE (részletek)

28. Béla királynak a tatárokkal vívott szerencsétlen harca

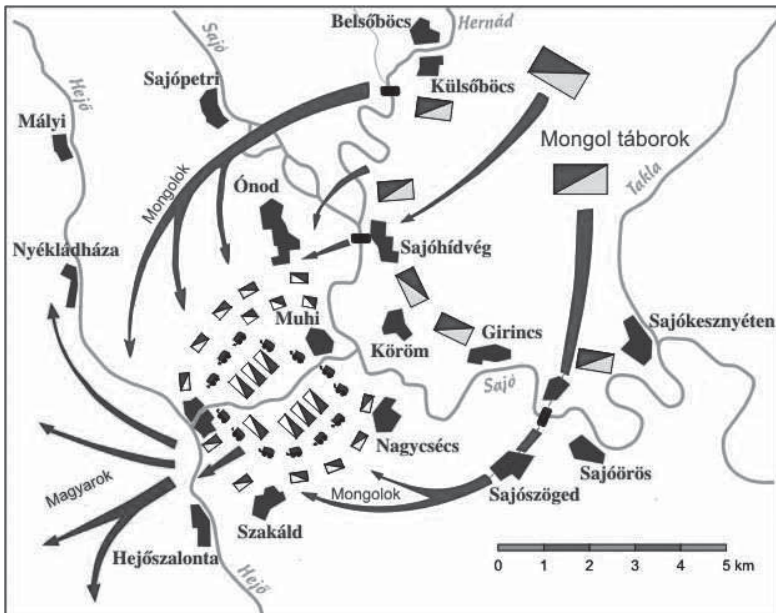
Amikor a király, mint mondtuk, Pest városából kivonulva, a fegyveresek nagy sokaságával a tatárok ellen indult, azok visszatértek a falvak felégetéséből, és hirtelen összegyülekezve, visszavonultak azon az úton, amelyen jöttek. És ahogy lassan a nyomukban voltak, lassan hátráltak amazok is színlelésből. És amikor a magyarok egy bizonyos folyóhoz érkeztek, amelyet Sajónak hívnak - amely Eger városától nem nagyon messze folyik, és a Tiszába ömlik -, a folyón egy hídon átkelve, megálltak, tábort ütöttek, öröket állítottak a hídra, hogy éjszakai őrszolgálatat őrködjének. A tatárok pedig a mocsaras helyen való átkelés után a víz körül a síkságon helyezkedtek el. És mivel a víz nagy volt és mocsaras, nem volt hihető, hogy a hídon kívül bárki átkelhessen. A király eközben buzdította övéit, hogy férfiasan készüljenek a harcra; és nem kevés zászlót osztott ki saját kezűleg a főemberek között. A magyarok pedig, bízva sokaságukban, mindebből gúnyt űztek, de a fentebb jelzett okok miatt nem volt sem kedvük, sem lelkesedésük a csatához. Azt szerették volna, hogy vereséget szenvedjen a király, és azután ők kedvesebbek legyenek neki, mert azt hitték, hogy ez a csapás csak részleges, és csak egyeseket ér, és nem általános lesz mindnyájuk számára; ahogy hallomásból tudtak arról, hogy Magyarországon ilyesmi már akárhányszor megtörtént. Ugyanis a kunok hirtelen szoktak betörni, és az ország egy részét elpusztították, mielőtt a magyarok összegyülekeztek, azután pedig sietve visszavonultak. És néha a magyarok ugyanezt tették Kunországgal. – Ámde nem így állt a dolog! Mert ez utóbbi események a legkevésbé sem feleltek meg az előbbieknak. Mindamellett minden éjjel ezer katonát állítottak fel a hadsereg őrzésére. Minek erről több szó? - A tatárok nem messze a hadseregtől találtak egy gázlót, és egy éjszaka alatt mindnyájan átkeltek rajta, és hajnalban a király egész seregét körülvéve, jégesőként kezdték löni nyilaikat a hadseregre. A magyarok, részint hogy meglepték, részint hogy ravaszsággal megelőzték őket, fegyvert öltve, lóra szálltak, de a katonák nem tudták uraikat, az urak katonáikat megtalálni, és amikor harcba indultak, lanyhán és egykedvűen vonultak. A nyíllövések oly sűrűn estek, hogy a harcosokat szinte árnyékba borították, és a nyilak úgy repdestek a levegőben, mint ahogyan a sáskák és szöcskék szoktak rajokban szállni.

És így, mivel a nyilazást nem tudták megállítani, visszatértek a sereg körletébe. A király pedig nem volt képes felállítani a csatarendet. És ha a magyarok a sereg

egy-egy részéből összevegyülten vonultak a harcba, a tatárok szembejöttek velük nyilaikkal, és arra kényszerítették őket, hogy visszavonuljanak a sereg körletébe, úgyhogy a szerfölött nagy hőség és a hely szűke következtében akkora fáradtság vett erőt rajtuk, hogy a király és a kalocsai érsek, akik aggódva rettegtek, sem fenyegetésekkel, sem ízelgésekkel és buzdítással nem voltak képesek harcba küldeni őket, hiszen hajnaltól egészen délig ebben a szorongatott helyzetben voltak már. Végre, amikor úgy látszott, hogy erejük elhagyja őket, Kálmán herceg, a király testvére²⁸ mindazon embereivel, akikkel ekkora szorongatott helyzetben rendelkezhetett igen kemény ütközetet vívott a tatárokkal a tábor egyik oldalán, harcban töltve a nap nagy részét; de csalódott, amikor azt hitte, hogy a sereg hátralevő része megsegíti.

Mert azt hitték, hogy a legtöbben a tábor másik oldalán harcba vonultak; ezek azonban nem harcba indultak, hiszen a tatárok kissé félrehúzódva, önként utat engedtek nekik maguk között minden nyíllövés nélkül.

Ezért egyre több és több magyar vonta ki magát a seregből, felhasználva ezt az utat. És minél többen vonultak el itt, annál szélesebb utat hagytak nekik a tatárok. És ebben a nagy ütközetben sem láрма, sem egy szó nem volt közöttük. És amikor a király azt hitte, hogy az ütközetbe mennek, ezek inkább elszökdöstek, semhogy a harcba mentek volna. A tatárok pedig a király csapatára várákozva,

nem mozdultak. És amikor már több oldalon is nyitva állt az út a királyi csapat előtt, a király anélkül, hogy felismerték volna, utat talált az erdő felé. Kálmán herceg pedig a sereg egy másik vonalán eredt útnak, és éjjel-nappal váltott lovakon megeresztett gyepölővel sietett a már említett Pest felé, a dunai révhez, nem is az országúton, amelyen a magyar nemzet bukdácsolt, hanem úttalan utakon. És bár a vár polgárai arra kérték, hogy maradjon ott addig, amíg hajókat készítenek az úrasszonyok, feleségeik átszállítására, mégsem tudták őt visszatartani, sem erre rávenni; azt mondta ugyanis, hogy mindenki önmaga gondoskodjon magáról. Az üldözők megérkezésétől félve ugyanis azonnal átkelt egyedül, és Somogyba futott egy bizonyos helységig, amelynek Segesd a neve. És bár Pest polgárai háznépükkel együtt siettek az átkeléssel, mégis közben meglepték őket a tatárok, és akik nem fulladtak a Dunába, azok kard által pusztultak el.

Forrás: A tatárjárás emlékezete. Szerkesztette: Katona Tamás. Magyar Helikon, 1981, 113-119, 129-133. Fordította:

(Horváth János fordítása)

SPALATÓI TAMÁS: A SALONAI ÉS SPALATÓI FŐPAPOK TÖRTÉNETE

[részlet]

36. fejezet. A tatár veszedelemről

András magyar király fia: Béla már ötödik, Garganus pedig második éve uralkodott, amikor a mindent elpusztító tatár nép Magyarország határaihoz közeledett. Ennek a népnek félelmetes híre már évekkel ezelőtt szétterjedt a világon, amikor kelet felől jövet elpusztítottak minden útjukba eső országot, egészen a rutének földjéig. De amikor a rutének hősieken szembeszálltak velük, nem folytathatták további előnyomulásukat. Bár sokszor megütköztek a rutén népekkel, és sok vér ömlött ki mindkét részről, végül és a rutének messzire visszaűzték őket. Ezért aztán elkerülték a rutén földet, és észak tartományai járták keresztül-kasul, ahol is harcolva hús vagy annál is több évig tartózkodtak. Mikor aztán seregeik megsokszorozódtak, főleg kun, de sok más legyőzött néppel is, újra visszatértek a ruténekhez. Először a keresztények nagy városát, Susdált szállták meg, s a sokáig körülzárt várost nem annyira erővel, mint inkább csellel vették be, majd feldúlták, a királyt, Györgyöt pedig népének nagy részével együtt megölték. Ekkor indultak Magyarország felé, pusztítva mindent, ami útjukba esett. Ebben az időben, tudniillik az Úr megtestesülésének 1241. évében, október 6-án vasárnap, ismét napfogyatkozás volt, elsötétedett az egész égbolt, és iszonya-

tos réműlet szállt meg mindenkit, mint a három évvel ezelőtti napfogyatkozásakor is történt, amint azt fõntebb már említettük. Amikor tehát a tatár nép közeledtének réműletes híre a magyarok füléhez eljutott, azt csak valamiféle tréfának vagy alaptalan mendemondának fogták fel egyrészt azért, mert az efféle hírek már sokszor bizonyultak valótlanoknak, másrészt meg azért, mert a hatalmas hadseregükben túlon túl megbíztak. Pedig a hosszú békében már elpuhultak, a tábori élet szigorától elszoktak, kizárólag a testi örõmöknek éltek, s a lomha tétlenségben elerõtlenedtek. Mert bizony a mindenféle jóban dúskáló és termékeny magyar föld lehetővé tette fiainak, hogy a nagy bõség miatt mértéktelenül elmerüljenek az élvezetekben. Ugyan mi más is volt az ifjúság gondja, mint üstökét fésülgetni, bõrét tisztogatni, férfias öltözködését asszonyi piperészkedésre változtatni? Egész napjaikat rafinált lakomákkal vagy puhány játszadozásokkal töltötték, éjszakai alvásukat még kilenc órakor sem igen tudták befejezni. Mivel minden idejükét árnyas ligetekben és kies réteken töltötték feleségükkel, a csaták zajáról nemigen töprenghettek, mint akik nap mint nap nem a komoly dolgokra, hanem csak a játékokra gondoltak; akik viszont józanabb gondolkodásúak voltak, azok a gyászos hírek hallatára megriadtak, és félni kezdtek a romlást hozó nép betörésétõl. Ezért a királyt és a fõembereket állandóan figyelmeztették és sürgették, hogy elõzzék meg ezt a nagy veszedelmet, nehogy óvatlanságuk miatt ez az istentelen nép egy esetleges hirtelen betöréssel még nagyobb bajt zúdítson rájuk. A hangos zaklatások végre hatottak a királyra, és elindult a határ felé, elment azokhoz a hegyekhez, amelyek Ruténia és Magyarország között húzódtak egészen a lengyel határig. Ott körüljárva megsemlélt minden könnyebben járható hágót, óriási erdõrészletek kivágatásával hosszú csapdákat készítettett, a keresztbe fektetett fákkal eltorlaszoltatta mindazokat a helyeket, amelyek könnyen járhatóaknak látszottak. És ekkor visszatérve küldõtteivel, összehívatta országa valamennyi fejedelmét, zászlósúrát és fõemberét, majd a magyar hadsereg minden erejét egy helyre vonta össze. Megérkezett teljes haderejével testvére, Kálmán király, megjöttek Magyarország fõpapjai is, akik nem lévén megelégedve azzal, hogy az egyház mérséklõ követelménye szerint szerény cselédséget tartsanak, a vagyonuk nagyságának megfelelõen hatalmas katonai erõket vonultattak fel. Megjelent Mátyás, esztergomi, megjöött Ugrin, kalocsai érsek; magukkal hozták püspökeiket, akiket viszont prelátusok és szerzetesek követtek nagy számban, összegyûlve mind a királyi táborban, mint az áldozati bárányok. Akkor aztán általános tanácskozásba kezdtek, nem kevés napot vitatkozva arról, hogy hogyan lenne ésszerûbb szembeszállni a közeledõ tatárokkal. S mivel a vélemények teljesen megoszlottak, képtelenek voltak valamiféle közös tervben megegyezni. Egyesek a roppant félelem miatt azt javasolták, hogy egy ideig nem kell velük megütközni, mint általában a mindenre elszánt barbárokkal, akik nem az uralom-

vágy, hanem a zsákmányszerzés céljából kóborolják be harcolva a világot. Mások viszont balgatatag biztonságérzetükben elbizakodva azt mondták: sokaságunknak pusztá megmutatásával azonnal meg kell őket futamítanunk. Így aztán, akiknek már a közelükben ólálkodott a halál, nem tudtak egy tervben sem megegyezni. Míg tehát ők tanácskozásukkal késlekednek, és a fellegekben járva húzzák-halasztják az időt, íme, váratlanul hírnök száguld a királyhoz, és határozottan kijelenti, hogy a tatár nép tengernyi sokasága már beözönlött az országba, és már nincs is nagyon távol. Akkor a király és az ország nagyjai abbahagyták a tanácskozást, és kezdtek készülődni a harcra: a hadosztályok élére vezért állítottak, a nagyobb harci egységeket összevonták. Esztergom mellől elmozdulva, átkeltek a Dunán, és Pest felé mentek, amely igen nagy helység volt. Tehát a nagybőjt napjai már majdnem elteltek, amikor úgy húsvét táján a tatár hadsereg egész tömegével betört Magyarországra. Volt pedig nekik negyvenezer fejszésük, akik a sereg előtt járva, erdőket irtottak, utakat egyengettek, és mindenféle akadályt elhárítottak a bevonulók elől. Ezért aztán azokon a torlaszokon, amelyeket a király készíttetett, olyan könnyedén keresztülmentek, mintha nem is hatalmas fenyőkből és tölgyfákból lettek volna nagy tömegében összehordva, hanem csak hitvány kórókból odakészítve, s olyan rövid idő alatt összetörték és felégették őket, hogy átkelésüket a legcsekélyebb mértékben sem akadályozták. Mikor pedig az ország első településeihez értek, kezdetben nem mutatták ki kegyetlenségük teljes vadságát, mert keresztülnyargalva a falukon, zsákmányt szedtek ugyan, de az egészet tekintve nem okoztak nagy károkat. Hadseregük élén két testvér vezérkedett, az idősebbet Bathnak, a fiatalabbat Kajdännak hívták. Maguk elé küldtek egy kisebb lovascsapatot, ezek a lovasok aztán a táborhoz közeledve és többször is feltűnedezve, csatára ingerelték a magyarokat, azt akarták ugyanis megtudni, vajon a magyaroknak van-e bátorságuk ellenük kiállni. A magyar király pedig megparancsolta válogatott vitézeinek, hogy vonuljanak ki ellenük, akik miután felfegyverezték és kellően hadrendbe állították osztagaikat, megkezdték ellenük a kivonulást. A tatár csapat azonban nem várta be a kézi harcot, szokása szerint nyilakat szórva az ellenségre, sebes nyargalással elvágtatott. Akkor a király, mintegy a futók hátvédjeit üldözve, egész hadseregével a Tisza vizéig nyomult előre, azon átkelve, mintha az ellenséges csapatokat már országa határain túl üzné, vidáman eljutott egy másik folyóhoz, a Sajóhoz. A tatárok egész sokasága azonban tábort ütött a folyó túlsó oldalán, elrejtőzve a sűrű erdőben, ezért aztán a magyarok teljes egészükben nem láthatták őket, hanem csak úgy félig-meddig, egyes részeit. Mikor a magyarok látták, hogy az ellenséges hadak a folyón túl megszállottak, ők is tábort ütöttek a folyón innen. Ekkor a király úgy rendelkezett hogy ne szanaszét, hanem összetömörülve üssék fel sátraikat. Úgy rendeződtek el tehát, mintha valamilyen szűk karámban volnának mindnyájan, körös-körül állítva szekereiket és pajzsait, mintegy a tábor védelméül. A sátrak

tehát úgy összezsúfolódtak, a sátorkötelek úgy összefonódta, kölcsönösen úgy összebogozódtak, hogy az út teljességgel be volt hálózva, a táborban nem is lehetett járni-kelni, olyanok voltak, mintha mindnyájukat valamiféle háló tartaná fogva. Ezt tartották a magyarok erős védelemnek, pedig legfőképpen ez okozta vesztüket. Akkor Bath, a tatár sereg fővezére fölment egy dombra, gondosan megszemlélte a magyar hadsereg egész elhelyezkedését, és visszatérve övéihez, így szólt : „Örvendezzünk, társaim, mert bár nagy annak a népnek a száma, mégsem menekülnek ki kezeink közül, mert rövidlátó tanács kormányozza őket. Láttam ugyanis, hogy nyáj módjára valamiféle szűk akolba vannak berekesztve.” Akkor aztán még azon az éjszakán elrendezte egész seregét, kiadta a parancsot, hogy a hidat támadják meg, mely a magyarok táborától nem messze a folyó két partját kötötte össze. Egy rutén szökevény azonban a királyhoz futott, és jelentette neki, hogy „ezen az éjjelen át fognak jönni hozzátok a tatárok; legyetek hát óvatosak, nehogy esetleg hirtelenül és váratlanul rohanjanak rátok”. Akkor Kálmán király fegyveres csapataival kivonult a táborból, őt Ugrin érsek követte seregével egyrészt azért, mert ő maga is harcias férfi volt, másrészt meg azért, mert a harcot mindenkor készségesen és bátran vállalta. Éjfél tájban meg is érkeztek a hídhöz, és íme, az ellenség egy része már át is kelt rajta. Mikor a magyarok meglátták őket, tüstént rájuk rohantak, és velük elég vízézülni harcolva, legtöbbjüket megölték, másokat meg a hídhöz szorítva, a folyóba fullasztottak. S miután a hídfőhöz öröket állítottak, nagy ujjongással visszatértek övéikhez. A magyarokat tehát a diadalmas esemény igen nagy örömmel töltötte el, s mintha már kivívták volna a végső győzelmet, lerakták fegyvereiket, és egész éjjel mivel sem törődve aludtak. A tatárok azonban a hídfőre hét hadigépet állítottak, s a magyarok őreit jó messzire elűzték, mert hatalmas köveket dobáltak feléjük, meg a nyílveesszők is állandóan záporoztak rájuk. Miután tehát az öröket így megfutamították, egy részük a hídon jött át szabadon és nyugodtan, más részük pedig a folyó gázlóin. És íme, hajnalhasadtára a tatárok egész sokasága szétterült már a mezőségen. Az örök pedig a táborba futva nagy lármát csaptak, de alig bírták felverni a gondtalanul mély álomba merült embereket. Végre a szomorú hír hozói felébresztették őket, de nem a fegyvereik után kaptak serényen, nem a lovaikra pattantak, nem az ellenség ellen vonultak, amint azt ebben a nagy veszedelemben tenniük kellett volna, hanem nagy lassan kikászálódva ágyaikból, szokásukhoz híven inkább a hajukat kezdték fésülgetni, karpereceiket csatolgatni, arcukat mosogatni, a megvívandó csatára pedig jóformán nem is gondoltak. Kálmán király azonban és Ugrin érsek meg a templomosok csapatának egyik mestere nem gondtalan alvásnak adták át magukat, mint a többiek, hanem amint az a serény férfiakhoz illik, az egész éjszakát fegyverben és ébren töltötték, s amikor a lármát meghallották, azonnal kirohantak a táborból. Aztán felöltve harci fegyvereiket és egy csapatba tömörülve, bátran az ellenséges hadsorok közé

rohantak, és egy ideig hősiiesen harcoltak ellenük. De mivel igen kevesen voltak a tatárok végtelen sokaságához képest, akik sáskák módjára kis csapatokban pattantak fel a földről, és mert a társaik közül is sokat elvesztettek már, visszatértek a táborba. Ugrin pedig, mivelhogy rettenthetetlenül szókimondó férfi volt, fennhangon kezdte a királyt hanyagságáért korholni, majd Magyarország minden zászlósúráját, tunya gyávasággal vádolni, mert ekkora veszedelemben kerülve, sem az életükkel nem törődtek, sem az ország megmentésére nem készülnek. Akik tehát már felkészültek, azok kimentek velük; a többiek pedig a hirtelen ijedségtől kétségbeesve, mint az eszelősök, nem tudták, mihez kapjanak, és hová bújjanak nagyobb biztonságért. A három említett vezér tehát minden késedelem nélkül újra kiment a táborból, hogy az ellenséggel megvívjanak. Végül is Ugrin olyan hősiességgel vitézkedett az ellenség legsűrűbb csapatai között, hogy őt, mint a mennykőcsapást, nagy lármával kikerülték; hasonlóan Kálmán is meg a templomos is az ő latin bajtársaival nagy veszteségeket okoztak az ellenségnek, de a túlerő rohamát már nem bírták elviselni; Kálmán és az érsek, súlyos sebektől borítva, alig tudtak az övékhez kimenekülni, a templomos azonban az egész latin csapattal együtt elesett; a magyarok közül is sokan elhullottak ebben az ütközetben. Reggel hét óra tájban, íme, a tatár sereg teljes sokaságával, mint valami tánckórus, körbefogta a magyarok egész táborát, majd felajzott íjakkal mindenünnen szórni kezdték nyilait, mások meg a tábor gyűrűjébe tűzcsóvákat próbáltak behajítani. Amikor a magyarok látták hogy az ellenséges csapatok mindenfelől körülvették őket, fejüket és eszüket veszítve, már nem gondoltak sem a csapataik felállítására, sem egy általános támadásra, hanem roppant veszedelemtől megrémülve, ide-oda járkáltak, mint az akolban levő juhok, meg akarván menekülni a farkasok torkától. A mindenfelől körülözönlő ellenség azonban nem szűnt meg nyilakkal és dárdákkal támadni őket. A magyarok szerencsétlen sokasága pedig, megfosztva minden menekülési lehetőségtől, nem tudta, mit csináljon, mert egymással még csak nem is beszélhettek, ki-ki csak önmagával törődött, és közjóról senki sem tudott gondoskodni. A dárdák és nyilak záporával nem a fegyvereiket helyezték szembe, hanem megfordulva, a hátukat tették ki a csapásoknak, hullottak is mindenfelé olyan sűrűn, mint ahogy a makk szokott potyogni a megrázott tölgyfáról. És amikor az életben maradásnak már minden reménye elveszett, a halál pedig úgy tűnt, mintha tátongó torkával mindenki szeme láttára ott járna-kelne a táborban, a király és a herceg, elhagyva zászlóikat, a futásban keresték menekülésüket. Akkor a többi sokaság is, itt a gyakori haláltól megrémülve, ott a körös-körül harapózó lángoktól rettegve, szívvel-lélekkel már csak a futás után áhítozott. De amikor e roppant nagy bajból futással akartak kimenekülni, íme, egy más, mégpedig egy belső és maguk okozta veszedelemmel találták magukat szemben. A kötelek összeviasszasága, a sátrak sűrűsége ugyanis olyan veszedelmesen akadályozta az utakon való kö-

zlekedést, hogy amikor futva kifelé igyekeztek, egyik ráesett a másikra, és bizony nem tűnt kisebbnek az a veszteség, amelyet a saját hadseregük egymás agyontaposásával előidézett, mint az, amelyet az ellenséges nyílveszők találatai okoztak. Mikor pedig a tatárok látták, hogy a magyarok serege futásnak ered, mintegy kaput nyitottak előttük, megengedve nekik, hogy távozzanak; nem rohamozva, csak úgy lépésben követték őket mindkét oldalon, megakadályozva, hogy erre vagy arra szétszéledjenek. A szerencsétlen emberek kincsei, arany-ezüst edényei, bíbor öltözékei, számlálhatatlan fegyverei ott heverték szanaszét az úton, de a tatárok hallatlan kegyetlensége mit sem törődött a hadizsákmánnyal, a drága kincsek egész zsákmányát semmibe véve, csak az emberek leölésében dühöngött, egyre jobban. Amikor ugyanis látták, hogy az út gyötrelmeitől kifáradva, már sem a kezüket nem bírják kinyújtani a fegyverek után, sem a lábukat további futásra felemelni, akkor kezdték őket innen is, onnan is kopjaikkal leszúrni, kardjukkal lenyakazni, nem kegyelmeztek senkinek, barmok módjára mindenkit leöldöstek. Hullottak a szerencsétlen nyomorultak jobbra-balra, mint télen a levelek. Végig az egész úton hullák heverték, rohanó patakaként ömlött a vérük, s a szerencsétlen haza földje széltében-hosszában piroslott fiainak kiomlott véréből. Akkor a nyomorultaknak azt a tömegét, amelyet a tatárok kardja még nem emésztett el, nekiszorították egy mocsárnak, nem engedve meg, hogy más útra térjenek. A magyarok nagyobb része tehát a tatároktól hajtva belegázolt a mocsárba és ott a vízben, sárban elmerülve, majdnem mind megfulladt. Ott pusztult el a híres-neves Ugrin; ott Mátyás, az esztergomi érsek; Gergely, a győri püspök, ott lelte halálát igen sok prelátus és pap is.

Forrás: A tatárjárás emlékezete.

Szerkesztette: Katona Tamás.

IV. BÉLA KIRÁLY LEVELE IV. KONRÁD NÉMET KIRÁLYHOZ (1241)

Dicsőséges Konrád úrnak, Isten kegyelméből Németország felséges királyának, Béla, ugyanaz által Magyarország királya, üdvözlétét és akaratát, hogy tetszésére legyen.

A szívből jövő keserűség és fájdalom siralmát vagyunk kénytelenek hírül adni, s jókedvünknek szomorúsággá s bánattá változását, mert szerencsétlen esetünkben kifolyólag a kereszténység kiirtásától reszketünk. A mi megváltónk, megsokallva az idő gonoszságát és a gonoszság mindent felülmúló eláradását, olyan vihart támasztott, amely már nemcsak hullámaival dobálja a hívők hajócskáját, hanem elmerüléssel fenyegeti, hacsak az Úr, hosszú szünetelés után, a könyörgők kiáltásaitól és hangjától megindítva, veszélybe jutott népének segítségére nem siet.

Mert erősen hisszük, hogy az, akinek akarata irányít mindeneket, az emberiség bűnei miatt engedte a magukat tatároknak nevező barbár népeket, miként a pusztából előjövő sáskákat, messze keletről, a nagyobbik Magyarország, Bulgária, Kunország, Oroszország meg Lengyelország és Morvaország elpusztítására, néhány vár és erőd kivételével, amelyek a mai napig is tartják magukat. Végtelen sok ember legyilkolásával nyomorultul elpusztították, új lakosoknak hagyva hátra a földet, s újabban a mi országunkat is - ó fájdalom - egészében elfoglalták a Dunáig, s amit a legnagyobb szívfájdalommal vehetünk csak a szánkra, nyomorultul legyilkoltak tiszteletre méltó érsekeket, püspököket, apátokat, szerzeteseket, ferenceseket, dominikánusokat, meggyalázott asszonyokat és szüzeket, a népek tömegét. Pedig keményen készültünk és igyekeztünk ellenállni, elkeseredett ütközetet is vívtunk velük, de mostoha lévén a szerencse, bűneink miatt megengedte az Úr, akibe reményünk horgonyát vetettük, hogy alul maradjunk. Egyébként azt a bizonyos hírt vettük, hogy a tél elején Németországot akarják hirtelen megrohanni, remélve, hogy innen, minden akadály elhárulván, minden országot és tartományt elfoglalhatnak. Mivel tehát nemcsak a mi, de az egész kereszténység reménysege van jelenleg kockára vetve, miután a mi védőfalunk nagyrészt leom-

lott, a Ti Kedvességeket bizalommal kérjük és intjük, könyörgésekkel ostromolva az Urat is, hogy Jézus Krisztus nevének tisztességéért és a mi könyörgésünkért méltóztassatok késedelem nélkül segítségre sietni a mi védelmünkre, helyesebben az egész keresztény emberiség megmentésére, e hitetlenek ellen, kérve és intve alattvalóitokat e kegyes cselekedetre, olyan készséggel hallgatva meg kérésünket, amelyet az egész kereszténység nevében intéztünk Hozzátok, hogy az egész földkerekséget fenyegető veszedelem elkerülhető legyen a Ti és többi krisztushívó segítségével, mi pedig örökké hálások leszünk majd nektek és méltán adósaitok. Értesítsenek hát minket érkezésükről azok, akik hajlandók magukat felajánlani Istennek engedelmeskedve a mi segítségünkre, hogy országunk határán tisztelességgel fogad hassuk őket. Amit pedig e sorok átadója mint követünk helyettünk mond, annak méltóztassatok hitelt és bizalmat adni.

Forrás: Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI-XIV. Század

MAGYAROK LEVELE A PÁPÁNAK / 1242. FEBRUÁR 2.

A Krisztusban szentséges atyának [...], úrnak, a római szentegyház isteni gondviseléséből rendelt főpapjának a székesfehérvári, esztergomi, budai, veszprémi és pécsi káptalan, a ciszterci, premontrei, ágostonrendi és benedekrendi apátok, perjelek és fráterek, a domonkos és ferences rend testvérei, az ispotályosok, templomosok és más rendek fráterei, ispánok, katonák várnépek, városlakók és mindkét nembeli más közösségek Magyarország területéről, tudniillik a tatárok után megmaradtak, akik az említett városokban, várakban, vármegyékben és más megerősített helyeken összegyűltek, csókkal illetik a földet a szent lábak előtt.

Mivel a szentséges római egyház valamennyi egyház anyja és tanítómestere, a leginkább sanyargatott és tanácstalan egyházaknak Isten után egyedüli menedéke, hogy - nem tudva, mit tegyenek - miként az anyai öltre, reá emeljék tekintetüket. És mert evégből az isteni kegyesség az egész egyházzal való gondoskodást tireátok bízta, Szentatya, hogy az irgalmas és könyörületes Isten példájára, akinek helytartója vagytok a földön, irgalmasak legyetek mindenkivel, de legfőképp azokkal, akiket a Megfeszített nevének bántalmazása nyomorúságba sújtott, így méltán bízunk ebben Magyarország egyháza is, mely sok, különféle csapástól kis híján megsemmisült, s a gyötrelmek mélyéről, mint Isten utáni egyetlen menedékre, reátok emeli könnyektől elhomályosult szemét. Eközben erősen reméli, és szilárdan tartja azt, hogy ha az apostoli kegyesség gyorsan a segítségére siet, nemsokára feltámadhat. Tudja meg tehát Szentatyaságtok, hogy a Keresztrefeszített ellenségei, akiket tatároknak hívnak – mint hisszük, bűneik miatt – hirtelen és úgyszólván

váratlanul Magyarországra törve, az ország legnagyobb részét a Duna folyóig elpusztították. Püspököket, apátokat, szerzeteseket, domonkosokat, ferenceseket, templomosokat, ispotályosokat, prépostokat, espereseket, kanonokokat, papokat, klerikusokat, ispánokat, katonákat, síró-rívó kisdedeket ölték meg és mindkét nemből megszámlálhatatlanul sok embert, akiket óvatlanul társaiktól különválva találtak. Falánk tűz emésztett meg ifjút és szüzet, csecsszopót és öreget egyaránt, akik után még jajveszékélő özvegyek sem maradtak, olyannyira, hogy már-már beteljesedik rajtunk a prófétának a meggyilkoltak sokaságát vigasztalhatatlanul elsírató panaszszava.¹ Sőt válogatás nélkül rabságba hurcolták a szegényekkel együtt a selymekbe öltözötteket is, és ami mindennél sajnálatosabb és elretentőbb, Isten szentélyét a hívőkre és a papra gyűjtötták, s szentek ereklyéit és magát az Úr testét kárhozatuk növelésére lábukkal tiporták, a templomokból istállót, a szentek sírhelyéből a jószágnak jászolt csináltak. A nyomorúság eme éjszakáján szívünkkel és szánkkel egyszerre kiáltva, forró könyörgéssel ostromoljuk Szentségek fülét, míg csak irgalmatosságotokhoz hatol a bilincsbe vertek nyögése, hogy bosszút álljon Isten szolgálóinak kiontott véréért, a Keresztrefeszített nevének meggyalázásáért, hogy a gyilkosok, szentségtörők, káromlók mind nyerjék el büntetésüket nagy gonoszságuk mértéke szerint, érezve, kit akartak átdöfni. Mi is vártuk egyház anyánk segítségét, hogy a Duna révjeinél szembeszegülhessünk Krisztus neve ellenségeivel - és nem volt segítség. Végül, mivel a Duna befagyott, mindenütt szabaddá vált az út előttük, és átkelhetek hozzánk. Miután pedig átjöttek, rossz szándékkal telve széledtek szét szerte a vidéken, hogy eltervezett gonoszságukat betöltsék. Mi azonban elég sokan és megfelelően felfegyverkezve behúzódtunk Fehérvár, Esztergom, Veszprém, Tihany, Győr, Pannonhalma, Moson, Sopron, Vasvár, Németújvár, Zala, Léka várába és más Dunán inneni várakba és erődített helyekre, a túlsó oldalon pedig Pozsony, Nyitra, Komárom, Fülek, Abaújvár és más várakba és hasonlóképpen megerősített helyekre, miközben Isten irgalma után Szentségekhez és Isten egyházához fohászkodunk támogatásért, és szilárdan reméljük, hogy ha megszánva minket, kegyesen a segítségünkre siettek, képeset leszünk ellenségeinknek ellenállni, bárha csalárdságuk, mely még erejüknél is nagyobb, váltig fenyeget bennünket. Ezért összetört szívvel és panaszos hangon könyörgünk szent Atyaságotokhoz, hogy e sorok átadóit, Salamon mestert, Krisztusban kedves fehérvári kanonokunkat, a Szent Miklós-egyház prépostját és társait, akiket a magyar egyház megsegítéséért kieszközölni küldünk Kegyessegetek lába elé, mint rendkívüli követeket méltóztatatok együttérzéssel fogadni, Istenre való tekintettel nagylelkűen meghallgatni és, mert a késedelem ránk nézve veszélyes, Isten és a magatok dicsőségére a lehető leggyorsabban visszaküldeni hozzánk. Mivel pedig pusztulásunk szörnyűségét hosszadalmas -

felmérhetetlensége miatt szinte nem is lehet – pontról pontra előadni, s hogy az írás terjengőssége a kényes ízlés ellen ne vétessen, ezért méltóztassatok soraink vivőinek a legteljesebb bizalommal adózni mindenben, amit csak részünkről Szentségek elé tárnak. Kelt Székesfehérvárott gyertyaszentelő napján.

Forrás: A tatárjárás emlékezete.

Szerkesztette: Katona Tamás.

IV. BÉLA ÉS FIAI TÖRVÉNYE (1267)

Mi B. (=Béla) Isten kegyelméből Magyarország királya és I. (István) ugyanazon kegyelem által a magyarok ifjabb királya és erdélyi herceg és B. (Béla) egész Szlavónia ifjabb hercege, tudtára adjuk mindazoknak, akik jelen levelünket megtekintik, hogy Magyarország összes nemesei, akiket királyi servienseknek mondanak, hozzánk járulván, tőlünk alázatosan és hódolattal azt kérték, hogy őket Szent I. (=István) királytól megállapított és elnyert szabadságukban megtartani kegyeskedjünk, hogy nekünk és a koronának annál hívebben és lelkesebben szolgálhassanak, minél kegyesebb szabadságokkal ajándékozzuk meg őket. Mivel úgy találtuk, hogy kéréseik és követeléseik jogosak és törvényesek, tanácsot tartván báróinkkal, s az ő hozzájárulásukkal azokat teljesítendőeknek véltük. Figyelemmel tartva azt, hogy ezáltal az ország jobb állapotáról kell gondoskodnunk.

1. A nemesek népeinek teljes mentességéről az adók és a megszállás alól

Elrendeltük tehát, hogy adókat vagy behajtásokat a kamara haszna címén vagy más címen a nemesek népeitől soha, semmi időben ne szedjenek, hasonlóképpen élelmiszereket sem., és a megszállás címén sem fogjuk őket sem mi, sem mások háborgatni.

2. A várföldek és udvarnokok földjeinek visszaadásáról

Úgyszintén akarjuk, hogy az összes várföldeket és az udvarnokok földjeit, amelyekre a mi nevünkben vagy a királynéasszony nevében népeket gyűjtöttek össze, a várnak és az udvarnokoknak vissza kell adni, nehogy a falvak a szabad vendégek kiváltságos nevének örvendhessenek.

3. A nemesek személyének és vagyonának a király által való tiszteletben tartásáról

Úgyszintén elrendeltük, hogy ne legyen szabad nekünk a nemesek közül senkit sem rossz tanácsra bírói ítélet nélkül elfogni, bebörtönözni vagy személyében megkárosítani. Hanem bíróság elé vonva, a bárók jelenlétében, harag, gyűlölet vagy kedvezés kizárásával kell ítélni az ilyen fölött, megtartván a jog rendjét.

4. A nemeseknek a királyhoz, illetőleg fiaikhoz való szabad átmeneteléről

Úgyszintén megengedtük, hogy a nemeseknek, amennyiben közülünk bárkihez is át akarnak menni, miután erre engedélyt kértek és kaptak, legyen meg a joguk az átmenetre, és ezért birtokaikat ne pusztítsák el.

5. A nemesektől elfoglalt földek visszaadásáról

Ezenkívül elrendeltük, hogy a nemesek földjeit, melyeket a mi vagy a királyné-asszony szabad falvainak a népei, avagy udvarnokok, vagy pedig a várnépek bármely ürüggyel elfoglaltak vagy elfoglalva tartanak, e nemeseknek vissza kell adni, báróink közül kettőnek a belátása és ítélete szerint, akikbe mi és a nemesek bizalmukat helyezték.

6. Az örökös nélkül meghalt nemesek birtokainak öröklési módjáról

Úgyszintén azt akarjuk, hogy ha valaki a nemesek közül esetleg örökösök nélkül hal meg, az ilyennek birtokait és javait addig szét ne szedjék, senkinek ne ajándékozzák, senkinek ne adományozzák, senkinek el ne örökössék, amíg az illető meghaltnak rokonait és nemzetsége tagjait a mi jelenlétünk elé nem hívták, és e birtokokról az ők és báróink jelenlétében intézkedés nem történik, ahogy jog rendje meg fogja szabni. Ezen idő alatt pedig a meghaltnak mind birtokait, mind javait a rokonok és nemzetségbeliek tartozzanak megőrizni.

7. A nemesek hadkötelezettségéről külföldi hadjáratok esetén

Úgyszintén elrendeltük, hogy ha előfordul, hogy országok vagy tartományok elfoglalására vagy megszerzésére sereget indítunk, a nemeseket akarunk ellenére a seregbe nem kényszerítjük, csak ha valaki önként akar hadba vonulni avagy fizetésért; sem pedig arra, hogy fiaink vagy mások megsegítésére menjenek, őket akarunk ellenére semmiképpen nem kényszerítjük.

8. A székesfehérvári törvénynapokról

Úgyszintén elrendeltük, hogy minden évben a szent király ünnepén, közülünk valaki tartozzék Fehérvárra jönni, és minden megyéből két vagy három nemes tartozik megjelenni, hogy azoknak jelenlétében minden kártevésről és jogtalanságról, bárki okozta és követte el azokat, minden panaszosnak elégtételt szolgáltatassunk.

9. A hadjárat alkalmával meghalt nemesek birtokainak öröklési módjáról

Úgyszintén: ha a nemesek közül valaki, akinek nincs örököse, a hadjárat alkalmával meghal, birtokai – bármely módon szerezte is azokat – a király kezére ne háramoljanak, hanem a hadban meghalt személy rokonaira vagy nemzetségére szálljanak, úgy tudniillik, hogy örökös birtokai rokonságának maradjanak, a vásárolt vagy szerzett birtokokat pedig engedjék át bárkinek, akinek ő életében akarta adományozni.

10. Az írásbeli kérvényezés megszüntetéséről

Úgyszintén: a nemesek ügyeit kérvények nélkül kell elintézni. És mindezekben, valamint más, Szent István király által megállapított szabadságokban, eme nemeseket meg fogjuk tartani, és sértetlenül meg fogjuk őrizni, Isten minket úgy segítsen és az Istennek szent evangéliumai és az Úr keresztségének életadó fája.

Ha pedig közülünk valaki a jövőben ezen határozatot és a Szent I. (=István) királytól megállapított szabadságot áthágná, ami távol legyen, őt az esztergomi érsek úr egyházi fenytékkal kényszerítse az előbb elmondottak sértetlenül való megtartására, amit mi magunk is elfogadtunk egyező akarattal.

Hogy pedig ezek a mi rendelkezéseink az érvényesség örök erejével bírjanak, számukra jelen levelünket pecsétjeinkkel erősítettük meg.

Kelt az Úr ezerkétszázhatvanhetedik évében.

Forrás: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I. Szerkesztette: Bolla Ilona – Rottler Ferenc

SZENT MARGIT LEGENDÁJA

Boldogságos szűz Szent Margit királyi nemes nemzetből származott. Kinek test szerint való atyja a magyaroknak negyedik Béla nevű király[a] vala. Ő [nagyatyja] is vala harmadik András király, Szent Erzsébet asszonynak atyja. Őneki egy méhben feküdt atyjafia vala ötödik István király. Az ő anyjának neve vala Mária, görög császárnak leánya.

Midőn szűz Szent Margitot az ő anyja még méhében viselné, a tatárok kemény üldözésének idejében, szűz Szent Margitnak anyja az ő férjével, úgy mint a királlyal, fogadást tőnek néminemű áldozatképpen magoknak és az országoknak megszabadításáért. Fogadást tőnek, hogy az Úristen önekik leány magzatot adna, a szent apáca szüzek kezére adnák azt, mivel e szent szüzön kívül soha a magyar királyok nemzetéből senki apáca nem lett vala...

Születvén pedig Szent Margit és illendőképpen mint a királyi magzatot felnevelék. Legottan még gyermekségében kezde szolgálni nagy ájtatossággal a mi Urunk Jézus Krisztusnak és az ő dicsőséges szent anyjának, Máriának. A szülei adák őtet az Istennek és asszonyunk, Szűz Máriának örökké való szolgálatára, Sámuel próféta hasonlatossága szerint. Mert miképpen Sámuel ő gyermekségében adaték templomba, az Istennek szolgálatára, azonképpen Szent Margit gyermekségében adatott a klostromba Istennek szolgálatára...

E leánygyermek, Szent Margit asszony vön egy keresztfát kezébe és kezdé kérdezni az ő társától, hogy mi volna a keresztfá. Az ő társi pedig úgy mondanak vala neki, hogy Urunk Jézus ekképpen öletett meg emberi nemzetért. Ezeket hallván sír vala e szent gyermek.

... Ezen időben e szentséges gyermek, Szent Margit asszony felvevé a szent szerzetnek ruháját, az ő ideje szerint nagy ájtatossággal, hogy az ő gyenge gyermekségétől fogva éltetnék szerzetes regulák szokásával.

Mikoron e szent szűz volna ötesztendő, látá, hogy a szororok közül némelyek ciliciumban járnak. Kéré az Olimpiádisz asszonyt, kit mindenkoron anyjának hí vala, hogy önéki ciliciumot adna: kit önéki megada Olimpiádisz asszony, de Szent Margit asszony el nem viselheté. Kevés időnek utána növekedvén, keményebb ruhákat és némikoron cilicium foltocskákat mezítelen húsán lassan-lassan szokott vala viselni.

... Azért mikoron e szent szűz, Szent Margit asszony immár volna tízesztendő, az ő szüleinek és prédikátor szerzetbeli frátereknek nagy tisztes társaságival és övele megmaradó jó szororoknak társaságával, Veszprémből, Szent Katerina asszonynak klastromából változtaték, hozattaték a klastromba, melyet az ő szülei a Dunának szigetében - mely sziget az időtől fogva nevezteték Szűz Máriának

szigetének, avagy Boldogasszony szigetének, mert annak előtte mondatik vala Nyulaknak szigetének -, a mindenható Istennek tisztességére és Istennek anyjának, szeplőtelen Szűz Máriának neve és oltalma alá első fundamentomától fogva építének, rakának és mindvégig elvégezék, királyi nemes ajándékokkal megajándékozák, miképpen illik királyi felségeknek.

... Mikoron e szent szűz, Szent Margit asszony volna immár Boldogasszonynak klastromában, professziót tőn az ő szororival együtt [a] szerzet mesterének, fráter Umbertusnak kezébe. Berekeszteték a klastromban, miképpen szokás prédikátor szerzetbeli test nélkül lakozó szororoknak klastromában.

... A községnak étkével mindenkoron megelégszik vala: a községen kívül soha

nem eszik vala, hanem csak mikoron az ő anyja és nénjei, hercegeknek feleségi jönnek vala e klastromba. De ezt is csak alig teszi vala a fejedelemnek kénytelenítése miatt, de ritkán.

... Nagycsüörtökre jutván pedig, megmossa vala a szororok lábait nagy aláztatossággal, akik valának az időben e klastromban számmal hetvenen. És nemcsak a szororok lábait mossa vala meg, de még a szolgálóknak is lábukat megmossa vala nagy aláztatossággal és ájtatossággal és nagy siralommal. Térden állván megyen vala egy szoror lábától a más szoror lábához, és úgy mossa vala és megtörli vala ő fejének fedelével és megcsókolja vala; és azután ugyanazon fedelet avagy ruhát azonképpen fején viseli vala. Ezt pedig Szent Margit asszony, hogy megmoshassa lábukat, megkéri vala a priorissától engedelmességért minden esztendőben, mindattól fogva, hogy Szent Margit asszonynak jó okossága volt. A priorissza pedig örömet neki hagyja vala.

... E nemességes szent szűz magyar királynak nemes leánya hetet tart vala a konyhán, főz vala a szororoknak, fazekat mos vala, tálakat mos vala, a halakat megfaragja vala nagy hidegségnek idején, úgyhogy a nagy jeges víznek hidegségétől e gyenge szűznek az ő kezének bőre megghasadoz vala és vér kijő vala az ő kezéből, és némikoron bekötik vala az ő kezét a nagy fájdalomért. A konyhát megsöpri vala, fát hord vala hátán, vizet merít vala és ő maga a konyhára viszi vala.

... Egy időben mikoron szoror Szabina, Donát úrnak leánya főzne a szororoknak vacsorára rákot, íme a fazék meggyullada mindenestül, kiben valának a rákok. És mikoron e szoror Szabina nem merné kivenni a fazekat a szénből, Szent Margit asszony azon időbe juta a konyhára. Mikoron ezt látná, hogy e szoror nem merné kivenni a fazekat, legottan Szent Margit asszony az ő kezét veté a lángnak közepébe és kivoná a szénnek közepéből. De Szent Margit asszonynak sem kezét, sem ruhájának szőrét sem égeté meg.

... Ezeknek felette e szent szűz a refektóriumba is hetet tartott vala, megsöpri vala a refektóriumot, asztalhoz szolgál vala mindeneknek nagy szerelemmel, aláztatossággal: sem eszik vala addig, míg az egyéb szororok fel nem kelnek vala az asztaltól. Mikoron pedig nem vala mit szolgálni a szororoknak ebédkoron, tehát elmegyen vala a kapitulumházba és imádkozik vala, míg a szororok felkelnek vala az asztaltól. Szent Margit asszony pedig eszik vala másodasztalnál a szolgálókkal, miképpen szolgálóleány. Némikoron e szent szűz a szororoknak kezüknek mosadékjuknak vizét, moslékját kihordja vala.

... Azért mikoron Szent Margit asszony egy napon szokása szerint a mosdóvíznek moslékát akarná kivinni a refektóriumból, de nem viheté el a víznek sokaságáért, híva egy szorort, hogy segéllene neki, szoror Csengét, Bodoldi

ispánnak leányát. Tehát e szororok elmének és mikoron jutottak volna a moslékkal a refektóriumnak kívüle, e megmondott szoror kezdé Szent Margit asszonyt arcul verni a moslékvízzel. De e szent szűz mind békességgel elszenvedé és csak mosolyogván mondá: „szerető atyámfia, mit mívelsz?”

... Ismét e nemes szent szűz megsepri vala a kart és a kerülőt, avagy ámbitust és a dormitóriumot. Azonképpen a kerteket is megtisztítja vala, megsepri vala. Mikoron pedig efféle alázatos dolgot nem lel vala e szent szűz, tehát elmegyen vala és gyapjat mos vala, némikoron pedig gyapjat fon vala. Mikoron pedig e szent szűz a dormitóriumot megsöpri, a szororoknak még ágyuknak alját [is] megsöpri, tisztítja vala.

... Igen szereti vala a szororokat közönséggel, mind nagyokat, mind kisdéket. Ha a szororok közül valamelyiknek atyja, anyja vagy rokonsága meghal vala, tehát e szent szűz vele együtt siratja vala és vigasztalja vala őket mondván: „Akarta volna az Űristen, szerető atyámfia, hogy inkább énnekem történt volna ez, hogynem teneked!” Ha pedig valamely szoror megbetegült és zsolozsmáját meg nem mondhatja vala, tehát ő elmegyen vala a beteghez és megmondja vala a zsolozsmát a beteg előtt. Éjjel felkel vala és úgy hallgatja vala, ha valamely szoror nyög vala és hozzá megyen vala, megkérdezi vala. Némelyeknek bort hevít vala, némelyeknek ruhát melegít vala és odateszi vala, hol a betegnek fájdalma vala. Ha pedig valamely a szororok közül meghal vala, tehát e szent szűz mindaddig el nem megyen vala a meghalt szorornak testétől, mígnem eltemettetik vala, hanem ott a holttestnél imádkozik vala és oly igen siratja vala, nagyobbban hogynem mintha öneki testi atyjafia volt volna.

... Egy néminemű napon jöve Béla király az ő leányához. Mikoron elébe hívatta volna az ő leányát, de Szent Margit asszony nem mere menni ő atyjának eleibe, az ő atyjától való féltében, hanem elfuta e szent szűz szoror Kandidához és kéré e szorort, hogy foltot vessen az ő köntösének ujjára. E szoror megfoldozá, mert mind elszakadozott vala az ő köntösének ujjá és kilátszik vala az ő karjának húsa. Ennek utána elméne [az] ő atyjához. E szent szűznek palástja vala hitvány, szakadozott; és mikoron látja vala a szoror, ki a községnek ruháját tartja és osztja vala, úgy mond vala neki: „Asszonyom, én teneked jobb palástot adok.” Úgymond vala Szent Margit asszony: „Nem úgy tégy szerető atyámfia, hanem két hitvány palástot varrj össze és megfoltozzad énnekem, azt adjad énnekem, és azt viselem én.”

... E szent szűznek ő ágya vala egy gyékény, egy hitvány lazsнок és egy kis vánkos, némikoron pedig egy gyékény csak. Némikoron egy bőrt teszen vala csak feje alá az ő imádkozó helyén. Ezen nyugoszik vala magyar királynak leánya.

... Ezeknek felette e szent szűz ciliciumot visel vala. Egyik ciliciumának fél

része csináltatott lószőrből és fél része gyapjúból. E ciliciumot gyakorta viseli vala.

... De mikoron e gyengeséges szűz megbetegedik vala, nem mondja vala meg, hanem eltűri vala, hogy meg ne bántatnék az ő szokott dolgában és az ő szolgálatiban.

... Egy időben Szent Margit asszony lőn igen beteg negyven napiglan, és vala őrajta vérhas. Mind e negyven napiglan elszenvédé e nehéz betegséget és minden szolgálatot beteljesíte a refektóriumban és betegeknel, miképpen egyébkoron.

... Mikoron jutott volna e szentséges szűz az ő betegségének tizenharmad napjára, egy szombat napon komplétának utána, előtíkszókoron körül állván frátereknek és szororoknak sokasága Krisztus születésének utána, ezerkétszázhetveneg esztendőben, e szent szűznek pedig huszonkilenc esztendejében, február havának tizenötödik napján, meggyullada e méltóságos szűz a mennyei jegyesnek szerelmében, kit kíván vala, kit szolgál vala, kit mindeneknek felette szeret vala, kinek szerelméért mind atyját, anyját és evilági országnak birodalmát elhagyta vala. Az ő ártatlan lelkét, szentséges, méltóságos lelkét ajánlván az ő teremtőjének, az ő édességes, kíváncsatos jegyesének, elnyugovék [az] Urban.

... Mikoron e szent szűz kiműlék e világból, legottan megizenék minden klastromukba, hogy a fráterek jönnének tisztas társasággal e szent szűznek temetésére. Tehát azon vasárnapon, mely vasárnap éjjel e szent szűz kimult vala e gyarló világból, néminemű fráter Péter, ki vala Győrött lektor, annak utána lőn Magyarországon provinciális, ilyen szózatot halla veternyének utána: „A bárány meghalt.” Ennek felette megüzenék esztergomi Fülöp érseknek és egyéb egyházi fejedelmeknek. Azért mikoron immár kedden eljöttek volna a tisztelendő atyák és urak, esztergomi érsek, váci püspök, óbudai prépost, bemenének a klastromba, hol Szent Margit asszonynak ő teste vala egy néminemű nyoszóján. És felemelé az érsek Szent Margit asszonynak orcájáról a vélotot, kivel befődték vala az ő orcáját, és látá az érsek Szent Margit asszonynak orcáját fényleni. Mikoron a szororok nagy mondhatatlan keserőséggel sírnának, azonképpen a fráterek is jóllehet, hogy még az érsek és püspök, prépost és mind övele való nagy sokaság síratlan nem tűrhetik vala ő nagy ájtatosságuknak miatta, csodálkozván Szent Margit asszonynak ő nagy szépségén. De maga az érsek vigasztalja vala a szororokat és frátereket mondván: „Nem kell tinétek sírnotok ez örök királynak leányán, de inkább örülnötök kell, mert immár a mennyei örök örökségnek jutalmát ötet vennie nyilván látjuk.”

V. ISTVÁN KIRÁLY SZABADSÁGLEVELE A GYŐRI HOSPESEK SZÁMÁRA (1271)

István, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya, Krisztus minden hívőjének, akik ezt az oklevelet látni fogják, üdvöt a mindenek Üdvözítőjében. Ahogyan a királyok dicsősége és méltósága a kormányzásban népünk sokaságában gyarapodik, úgy kell gondoskodnunk az erősségek fenntartásában az ország védelméről és az alattvalók sokszoros javáról. Ezért ennek az oklevélnek rendjén az összes most élőknak és az utókornak tudomására akarjuk hozni; jónak láttuk és elhatároztuk, hogy győri hospeseink telepedjenek át a győri várba és ezután éljenek a várban, aszerint a szabadság szerint, amely fehérvári cíviseinké is; ugyanúgy mentesülvén és örökre azonosképpen kivétetvén a győri ispánnak és udvarispánjának bíraskodása, fennhatósága, hatalma és ítélkezése alól, úgy tudniillik, hogy

1. azt válasszák bírónak maguk közül a várból, akit akarnak. Akit megválasztottak, mutassák be nekünk, mi pedig meg fogjuk erősíteni. Neki legyen joga és kötelessége, hogy minden kisebb és nagyobb ügyükben ítélkezék.

2. Ha ez a bíró a panaszosoknak vonakodnék igazságot szolgáltatni, akkor ne a hospeseket, hanem a bírót idézzék jelenlétünk elé az ország szokása szerint.

3. Mentessük és felszabadítjuk őket a fél ferto fizetésétől, amelyet terragium címen kötelesek fizetni évenként a győri ispánnak mansinként, korábbi kiváltságlevelük alapján.

4. Ezenkívül szabad vásár tartását engedélyezzük nekik mind a várban, mind azonkívül. E külön felett sem a győri ispán, sem tisztjei semmiféle hatalmat nem gyakorolhatnak. Azt az egyet azonban ebben az oklevélben is kijelentjük, hogy annak a vásárnak teljes vámját, amelyet szombat napon Győr helységében tartanak a győri ispán kapja ahogyan köztudomás szerint eddig is kapta

5. A győri püspöknek és káptalannak az ugyanama megerősített helységben azokkal a hospesekkel lakó népeit említett hospeseinkhez társítjuk és csatoljuk, hogy mindenben és mindentekintben ugyanazt a szabadságot élvezzék, mint amelynek a mi hospeseink örvendnek, épségben hagyván mégis azt, hogy bírójuk a pünkösöd nyolcadán a győri püspöknek vagy káptalannak járó köteles terragiumot vagyis censust ezekkel a hospesekkel egészében fizettesse meg, ahogyan szokásos.

6. Egyébként elhatároztuk, hogy győri hospeseink sem a vásáron sem országunk határain belül máshol saját áruik után semmiféle vámot ne legyenek kötelesek fizetni, többi királyi hospeseink szokása szerint.

7. Hogy az épületek javításához vesszőjük és karójuk, a földműveléshez és telkeikhez pedig több földjük legyen, átengedtünk ugyanezeknek a hospeseinknek egy szigetet népeivel, amely a Dunában a győri várral szemben nyugatra helyezkedik el, ligeteivel, rétjeivel és halászó helyeivel együtt.

8. Át engedjük nekik a győri vár Malomsok nevű földjét is, amely túl a Dunán Zámolyig terjed, amelyet eredetileg minden hasznával és tartozékával együtt adományoztunk.

9. Hospeseinknek adjuk ezenkívül a Zerphel monostor Terendoiuil nevű Rába mellett fekvő üres földjét, minden hasznával úgy, hogy közülük a gonoszok viszálykodása eltűnjék. A győri vár bizonyos öt nehezéket fizető népeit és a szolgagyőri vár egyes népeit, hospeseket és királyi tárnokmansiókat, Szent János ispotályos háza kereszteseinek népeit is, úgy szintén a népeket a Szent Adalbert utcából és bármilyen állapotú egyéb közrendű népeket is, akik hospeseink közé telepedtek, hospeseinkhez csatoljuk úgy, hogy tekintetbe nem véve korábbi helyzetüket, a várban lakjanak, s nekünk ezeknek a hospeseknek szabadsága szerint legyenek kötelesek szolgálni.

10. Azt is elrendeljük, hogy minden Ausztriából Magyarországra jövő és Magyarországról Ausztriába menő kereskedő áruját rakja ki a győri várba csere végett.

11. Elhatároztuk emellett, hogy báróink közül senki se merjen vagy merészljen rajtuk szállást venni.

12. Mivel biztos tudomásunk van a győri hospeseink szegénységéről, fehervári polgáraink szabadságai közül (őket illetően) attól az egytől eltekintünk, hogy semmiképpen ne tartozzanak velünk vagy valamelyik bárónkkal hadba vonulni.

13. Megengedjük emellett és úgy véljük, előre látóan akként kell rendelkezünk, hogy minden visszavonásnak tőlünk való távoltartása céljából szabad kikötőjük legyen és lehessen számukra a Dunán.

Hogy pedig ennek az általunk ésszerűen tett intézkedésnek örök érvényű hatálya legyen s később az idő haladtával senki se tehesse semmissé, kiadtuk ezt a kettős pecsétünk rátételével megerősített oklevelet.

Kelt Benedek mesternek, az aradi egyház prépostjának, udvarunk alkancellárjának, kedvelt hívünknek kezéből, az Úr megtestesülésének 1271., királyságunknak pedig második esztendejében.

Forrás: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I. Szerkesztette: Bolla Ilona – Rottler Ferenc

IV. LÁSZLÓ I. TÖRVÉNYE (BUDA, 1279. JÚNIUS 23.)

László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya.

Krisztus összes híveinek, akik jelen levelet megtekintik, üdvöt az üdvösség szerzőjében.

Az isteni látogatásnak a kezdete, amellyel miként az igaz Úr fölkelvén meglátogatott a magasból, s amellyel Szent Anyjának szívével egybe kapcsolódunk a katolikus hit fényével megvilágosítva: – elismerjük, amint tartozunk – hogy a mi őszünkben, Szent István királyban, a szentséges római egyház révén történt: benne ugyanis, az isteni kegyesség lehelete nyomán, az igaz hitnek szent olaja illatozott, s benne az isteni kegyelem gyöngédsége sarjadozott. Magyarország legfenségesebb királyaival együtt, akik e dicső törzsből származnak, ugyanattól nyertük (mi is) az ország kormányzását és koronáját. És hogy még fényesebben nyilvánvalóbbá tegye (Szent István), hogy a hitnek az elsősége a szentséges római egyházban áll fenn, és hogy ez (=az egyház) Krisztus nyugóhelye és a Szentháromság lakása: isteni kinyilatkoztatás révén arra lett érdemessé, hogy az ország koronáját nem magától vagy mástól, hanem ugyanazon római egyháztól, mindenkinek anyjától és mesterétől nyerje el, hogy abból mint valamely legfőbb főből az isteni fényesség a maga ajándékait az egész testbe szétárassza és az isteni szolgálatból kirekesztettnek érezze magát (az olyan) aki az útról letévedvén, Péter sziklaszilárdságától eltávozott.

És mivel semmi sincs, ami ragyogóbb fénnel tündökölné, mint a fejedelemben az igaz hit, elménk minden igyekezetével kívánván a krisztusi hit sátorát növelni, s a lehetőséghez képest ugyanazon igen szent István királynak a mi őszünknek nyomdokait követni, – arra, hogy az Úr szérűjébe, a hit egysége alá a többiek közé a kunok népét is (amely nép részben már az Úr jelével van megjelölve s a keresztség szentségét felvette, ámbár még az erkölcsök útján bolyongva jár), a többi részét a pogányság állapotából a keresztény hit megismerésére a tisztelendő és igen szent atyának, Fülöpnek, Isten kegyelméből fermói püspöknek a közbenjárásával és az ő szent szolgálatával, az Úr kegyelmének segítségével odavezetjük,

hogy az égi királyság a földi által nyerjen szaporodást: ünnepélyesen megígértük és megesküdtünk Isten szentséges evangéliumaira, ugyanazon tisztelendő atya, legátus úr és az összes főpapok és egyházi férfiak és főembereink jelenlétében, akik akkor ott voltak.

a) Először is megesküdtünk: hogy a katolikus hitet és az egyházi szabadságot megőrizzük és megtartjuk és országunkban és az uralmunk alá tartozó tartományokban is megtartatjuk és megőriztetjük.

b) És hogy a szent királyoknak, a mi elődeinknek rendelkezéseit és törvényeit és az ezek által megtartott jó szokásokat, nemkülönbben mindazt együtt és különkülön, amire elődeink koronázásuk alkalmával meg szoktak esküdni, sértetlenül meg fogjuk őrizni.

c) és a tisztelendő atyának, Fülöpnek, az apostoli szék legátusának és másoknak, akik erre tisztüknél fogva illetékesek, segítségére leszünk a joghatóság kellő erélyével és hatalmunk karjával, hogy az eretnekeket elnyomják és kiűzzék az országból és a nekünk alávetet tartományokból.

Másodszor: megesküdtünk az előbb mondottak jelenlétében, hogy kilenc további (=a törvénybe nem foglalt) cikkelyt, melyek ugyancsak a katolikus és az egyházi szabadságot, valamint a keresztények és a kunok helyzetét illetik, ténylegesen megvalósítunk, s hasonlóképpen megtartunk s alattvalóinkkal megtartatunk.

Végül megígértük és megesküdtünk a tisztelendő atyának, az előbb mondott legátus úrnak, hogy meg fogjuk tartatni és meg fogjuk tartani az alább következő cikkelyeket, melyeket illetőleg Usuk és Tolon, a kunok¹⁹ főemberei, – akik azt

¹⁹ IV. Béla kb. 40 ezer kunt telepített le a Duna-Tisza közén, akiket a tatárok és a főurak elleni harcban akart felhasználni. Beilleszkedésük nem volt zökkenőmentes: a főurak ellenségesen fogadták őket, azt híresztelték róluk, hogy tatár kémek, az egyház a pogány szokások miatt neheztelt, a köznép a nomádokra jellemző, magántulajdon elleni vétségek miatt orrolt meg rájuk. 1240-ben a tatár ostrom alatt elesett Halics és Kijev. IV. Béla ekkor nekikezdett az ország háborús haderejének megszervezéséhez, és hadseregében közel 10 ezer kun harcosra számíthatott, ám a magyar főurak az óbudai táborban megölték Kötöny vezért, emiatt azok, útjukban pusztítva, kivonultak az országból. IV. Béla Muhinál 1241-ben vereséget szenvedett a tatároktól, akik egy éves pusztítás és öldöklés után 1242 márciusában visszavonultak keletre. A Dalmáciai Zára várába menekült király visszatért az ország belsejébe, és magával hozta a kunokat, akiket másodszor és véglegesen letelepített Magyarországon.

A kunok évtizedekig hűen szolgálták Magyarországot, de amikor az egyház erőteljesen szorgalmazta letelepedésüket és megtérítésüket, fegyveresen fellázadtak. IV. (Kun) László aki egyébiránt nagyon „szerette” őket, kénytelen volt fegyveresen fellépni ellenük. Az 1280-ban, vagy talán 1282 a hód-tavi csatában leverte a lázadókat. Ekkor a kunok jór esze ismét visszatelepült történeti hazájába. Az idő múlásával azonban nagyon gyengült nemzeti tudatuk. Az országba állandóan telepedtek be a románok, akiknek későbbi vezetői, a kenézek jobbára kunok voltak (köztük I. Basarab fejedelem is talán kun származású volt). A kunok másrésze a Balkánra telepedett, őket a szerbek, a bolgárok, vagy a macedónok olvasztották magukba.

mondták, hogy ők azoknak nevében és hozzájárulásával járnak el, – az igazságosság gyakorlása és a hit egységének megőrzése kedvéért ugyanazon legátus úr előtt és a mi jelenlétünkben ünnepélyesen és nyilvánosan magukra vállalták, hogy azokat meg fogják cselekedni és bármely kisebbités nélkül meg fogják tartani: és minden eszközzel gondoskodni fogunk arról és tisztünknek ismerjük el és a királyi felség kötelességének, hogy a kunok e főemberei és az összes kunok az alább következő cikkelyeket, országunk és a mi kezességünk mellett híven megtartsák és ennek elérésére – amennyire ez a mi tisztünket illeti – minden gondunkkal és igyekezetünkkel törekedni fogunk. Ezek a cikkelyek pedig a következőképpen hangzanak:

A kun cikkelyek.

1. Az összes még meg nem keresztelt kunok megkeresztelkedéséről

Hogy tudniillik a kunok mindnyájan, kivétel nélkül, akik még nincsenek megkeresztelve, bármilyen korúak és neműek is, a keresztség szentségét elnyerni akarják és óhajtják, és magukhoz venni és megtartani az összes egyházi szentségeket és minden mást, amelynek megtartását a szent római egyház tanítja s amelyeket megtart és hirdet és a bálványok tiszteletét és mindenféle pogány szokást kivétel nélkül elhagyván és teljességgel megszüntetvén a katolikus hit egységét óhajtják szolgálni.

2. A kunok állandó letelepedéséről

És határozottan kötelezték magukat, hogy eltávozzanak és visszavonuljanak sátraikból és nemezből készült házaikból és keresztény szokás szerint falvakban, földbe épített épületekben és házakban fognak lakni és tartózkodni, s határozottan ígérték, hogy mindenben a keresztény erkölcsökhöz és szokásokhoz fognak alkalmazkodni.

3. Hogy a jövőben a kunok mindenféle erőszakoskodástól és emberöléstől tartózkodni fognak

Azonkívül: országunkban és az uralmunk alá tartozó tartományokban minden erőszakoskodások és gyilkosságok elkövetésétől s a keresztények megölésétől s azok vérének ontásától teljességgel megtartóztatják kezeiket (és) hogy ezután soha semmiképpen sem fognak efféléket szolgálai vagy alattvalóik útján sem elkövetni, vagy effélék elkövetését megengedni.

4. Nyomozók kirendeléséről a kunok egyes nemzetségeihez és nemzetségi ágaihoz

Ezenkívül: a kunok eme (megbízottai) alázatosan könyörögtek a legátus úrnak, hogy a legátus úr rendeljen ki bizonyos hitelt érdemlő nyomozókat, akik azok (=a kunok) mindenegybes nemzetségénél és nemzetségi fokánál, bármely ághoz tartozzanak is és ezek minden alattvalóinál, nyomozzák ki és tudakolják meg az előbb mondottak tekintetében, egészében és részleteiben az igazságot s ezt a legátus úrnak és nekünk jelenteni és előadni tartozzanak, hogy az, aki valamiben az előbb említett dolgok megszegőjének bizonyul, a megérdemelt egyházi büntetést ama tisztelendő atyától és az egyháztól elvegye, és részünkről a világi megtorlásnak méltó büntetését érezze.

5. Arról, hogy a kunok minden általuk elfoglalt egyházat, monostort és egyházi vagy világi birtokot vissza fognak adni

Végül: a kunok többször említett képviselői és megbízottai a maguk és eme kunok nevében lemondásukat jelentették és lemondtak minden monostorról és egyházzal és az egyházak, monostorok, nemesek és más keresztények (ama) birtokairól, melyeket idáig igazságtalanul és jogtalanul elfoglaltak és elfoglalva tartanak, hozzáfűzván, hogy a kunok és ők maguk is készek arra, hogy mindezeket a fentebb mondott dolgokat, a legátus úr parancsa szerint, teljes egészükben visszaadják és visszaállítsák.

(Megerősítő rendelkezések)

a) Azt is ígérjük a hit és a letett eskü fogadalma alatt és a fentebb mondott kötelezettségek mellett, hogy az előrebozsátott dolgokat valamennyit és minden mást, amiket a keresztény hitnek és az egyház szabadságának a növelésére és a királyi trón dicsőségére és országunk békés állapota biztosítására a tisztelendő atya, az apostoli szék követe, a Keresztelő Szent János ünnepe után húszadik napra összehívandó országgyűlésen elrendelendőnek fog vélni, el fogjuk fogadni, meg fogjuk tartani és mindenkivel, aki hatalmunk alá tartozik, jogerősen meg fogjuk őriztetni és meg fogjuk tartani.

b) Mindezeket, tudniillik úgy a fent megjelölt cikkelyeket, mint más (intézkedéseket), melyeket az előbb mondott gyűlésen a legátus úr el fog rendelni és ünnepélyesen kihirdetni, a dolog örök emlékezetéül közhitelű oklevelünkben arany pecsétünk alatt teljes szövegükben össze fogjuk íratni s így összeíratván és megpecsételvén, az említett legátusnak át fogjuk adni.

c) Ha pedig esetleg az említett kunokat az előbb mondott dolgok teljes egészében való megtartására és teljesítésére sem buzdításokkal, sem rábeszélésekkel, sem érvekkel és kérésekkel nem tudnánk rávenni: magunkra vállaltuk,

megígértük és megesküdünk, hogy az említett országgyűlésen az említett kunok ellen az országunkból és az uralmunk alá tartozó tartományokból általános hadfelkelést hirdetünk és rendelünk el, amelyre a mi és országunk barátait is meghívjuk és meghívadjuk, hogy őket a mondott sereg által és bármely hasznos eszközzel a királyi hatalom erejével arra kényszerítsünk, hogy a fentmondott dolgokat teljes egészükben elfogadják, megcselekedjék és meg is tartsák.

d) Ígérjük a fentemlített kötelezettségek mellett, hogy őket kényszeríteni fogjuk, hogy megfelelő kezeseket adjanak, akiket országunkon és tartományainkon kívül kell őrizni és tartani az említett legátus úr parancsa és rendelete szerint azon helyen vagy helyeken, s azon személy vagy személyek által, amelyekről illetőleg akikről a legátus úr majd intézkedni jónak látja.

(Befejező záradék)

Mindezeknek a bizonyosságára, emlékezetére és teljesebb megismerésére, nemkülönben örök érvényességük biztosítására jelen oklevelünket adattuk ki, melyet kettős pecsétünknek a ráfüggesztésével és erősségével erősítettünk meg.

Kelt Budán, Miklós mesternek, udvarunk alkancellárjának, a mi kedvelt hívünknek keze által. Az Úr ezerkétszázhetvenkilencedik évében, június hó huszonharmadik napján. A mi uralkodásunknak pedig a hetedik évében.

Forrás: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I. Szerkesztette: Bolla Ilona – Rottler Ferenc

LODOMÉR ESZTERGOMI ÉRSEK LEVELE IV. MIKLÓS PÁPÁHOZ (1288. MÁJUS 8.)

A Szentséges Atyának, Miklós úrnak, isteni gondviselésből a római szentegyház főpapjának, Lodomér, Isten irgalmából az esztergomi egyház alázatos szolgálja, a legnagyobb tisztelettel csókolja boldogságos lábait.

Egykoron még, mint fiúcska, a poétai hívságok tanulásával foglalatoskodva, valamiféle gyermekes kíváncsisággal töprengve kerestem, mit jelentene az, hogy ama mesebeli Proteust semmiféle bilincs le nem foghatta, és orcáját oly sok ábrázatra változtathatta. És íme, vén lettem immár és nagy kor értem, midőn Magyarország veszedelmes állapotából és saját magamnak is külön gyászos veszedelméből, égen és földön nyilvánvaló dolgoknak jeleiből tapasztalom, hogy a poétai kitalálásnak ráncos héja alatt az igazság magva volt, akár tetszik

ez nekem, akár nem. És hacsak ama csodálatos új Proteus, tudni méltó, László úr²⁰ Isten kegyelméből, vagy inkább az isteni türelemből (ha ugyan a királyi méltóságról ezt szabad mondani) Magyarország kiváló királya e nagy és téres országban, mely széltében-hosszában sok mérföldre terjed, szörnyűséges gaztettei által Isten, az ég polgárai, és nem különben minden emberi teremtmény előtt ezt el nem árulta volna, nyelvezetem leíró készsége a folytonos változékonyság baljós mozgékonyságának leírásával vagy teljesen felhagyott, vagy a tisztesszerűség zárját feltörvén csak keveset mondott volna, a többire nézvést magát a mértékletes hallgatás lakatja mögé zárva. Mert ugyanis ki volna az, hacsak nem olyan, ki, amint mondani szokták, nagyon is közönséges valaki, s a pogány költő szava szerint az út szélén született és sehová sem tartozó, és ki az, hacsak a nemes szeméremérzet, mely az előkelő származást elárulja, minden tisztelettudás nélkül, elfelejtve természetes urának, királyának és fejedelmének, ha nem is erényes, de akárcsak közepesen, de valamennyire is elviselhetően vétkes életét, azt mintegy Theon fogával, mérges szavakkal marcangolva fekélyessé fakasztja? És bárcsak neki lenne úgy szégyenére e szünet nélkül való balra változása és mindig rosszabbra hajlandósága, amennyire nekem és társaimnak, és mindazon országlakóknak, kiknek inye még az epét érzi, fájdalmára van. Mert ugyanis, mérhetetlen fájdalomnak sokféle okát és bőséges tárgyát idézi föl, ó mily szégyen, emez új Proteus, az említett király úr gaztetteinek utálatossága, mivel minden emberi megfontolás lehetősége szerint már a jövőt tekintve úgy tűnik, semmiféle ékesszólással meg nem győzhető, semmi orvoslással nem gyógyítható, soha semmi könyörgéssel meg nem kérlelhető, semmi rábeszéléssel meg nem hajlítható, semmi mesterséggel helyre nem hozható; mondom, felidéződik bennem és társaimban és minden országlakóban szüntelenül az, mit siralmak nélkül elmondani nem lehet, s hogy gyászt ne érezne, nincsen ki hallgassa. Kinek kegyetlen csapásait súlyosan érezvén magán, s a gyógyítás minden reményével, mint előbb érintettük, felhagyván, ez egész magyar egyház nem anélkül, hogy a mennyei Vigasztalóhoz keserősége sóhajait el ne sírná, felzokog. Gyászol az

²⁰ IV. (Kun) László (1262-1290) – akit a kortársak III. Lászlónak neveztek – gyermekként került a trónra, és még nem volt harmincéves, amikor 1290-ben Körösszeg vára mellett a kunok meggyilkolták. Uralkodásának éveit nagyrészt válságokkal, illetve ezek megoldásának a keresésével telt el. Országának belső problémáit a fiatal uralkodó nem tudta kezelni, s talán azért sem, mert a magánéletében – ha beszélhetünk egyáltalán ilyesmiről egy középkori király esetében – sem tudott harmóniát és kiegyensúlyozottságot teremteni. Kortársai szerint labilis, szavát nem tartó ember volt, aki többször került szembe az egyház vezetőivel éppúgy, mint erkölcsi értékrendjével, és akinek a kunok - édesanyja révén a rokonai - sokszor fontosabbak voltak az ország ügyeinél. „Nagyon haragudott királysága nagyuraira és püspökeire, és már semmit sem törődött birodalma ügyeivel... Úgy mondják, egy kun nő szerelme uralkodott rajta annyira, hogy megfedkezett magáról és esküjéről. Ennek a nőnek a férje ölte meg őt, amint ágyában találta” – írja egy krónikás.

egész klérus, s felkiált az egész nép, hogy a király személyének gyógyítására szánt minden gondja hiábavalóan odaveszett. Ennek, sajnos, megátalkodottságában egybehalmozva és teljességgel összegyűjtve megtalálható mindaz, amit a szív keménységéről elegáns stílusával Bernát ékesszólása elmondott: Mi az, úgymond, amit kemény szívnek mondunk? Maga az, amit sem a bűnbánat meg nem szaggat, sem a kegyes jóézés meg nem lágyít, sem kérés meg nem indít, fenyegetésnek nem enged, a csapásokkal szemben kemény, jótéteményre hálátlan, tanácsadásra bizalmatlan, ha ítélkezik kegyetlen, az ocsmányságokban szégyentelen, veszélyek meg nem rettentik. emberségesség helyett embertelen, az isteni dolgokban könnyelmű, az elmúlt jó dolgokról megfélekedzik, a jelenvalókkal nem törődik, a jövőre nem gondol, maga az, úgymond, mi sem Istent nem féli, sem az embert nem tiszteli. Ó, hogy mennyi esküt, mennyi levélben szerzett kötelezést, mennyi kiközösítésnek, felfüggesztésnek és még ünnepélyes kiátkozásnak kötelékét szakította szét szégyentelenül, repesztette meg bilincseit! És hogy az ország határaival szomszédságban levő tatárok táborába ne menjen, saját személyét és az egész országát nyilvánvaló és hirtelen halálveszedelemben ne döntse, nem tudom hányszor ígére meg színlelve, mit tudom én, honnét fakadó könnyekkel és hányféle ígérettel, hány testi akadályt legyőzve és gátakat törve; immár most csaknem minden gonosztettel teljes mélységre jutva, nyilván hirdeti, hogy a tatárokkal összeszövetkezett, és maga is olyan lett, mint a tatár. De nem elégedve meg országa katolikusainak sok könnyhullatással említendő vére áradásával, mit maga a király által és sok követőjének szolgálata közbejöttével öt teljes esztendőn által szakadatlanul ontott a tatári vadság, minden elképesztő gonosztettelnél állatibb szilajsággal nem csupán országa, de minden katolikus ország valamennyi keresztényének mind egészen a Város szentséges faláig teljes kiirtásával nyíltan fenyeget. És amint a tiszteletre méltó atyának, Fülöp úrnak, Isten kegyelméből fermói püspököknek idejében, ki sokkal elmúlt esztendőkben Magyarországon és Lengyelországban az apostoli követség tisztjében járt el, sok és alig elhíhető esküszegésbe bonyolódott, de hogy e szörnyűséges Proteusnak ez esztendőben mily változása esett, jelen levelünk által, hogy Kegyességed előtt nyilvánvaló legyen, mégse legyen terhes megtudnia.

Midőn ugyanis e legközelebb elmúlt esztendőben, mielőtt Kegyességedet boldog Péternek, az apostolok fejedelmének, az örökélet kulcstartójának szentséges katedrájára emelte volna a mennyek fölött való gondviselés, a bíborosok tiszteletre méltó gyülekezetének Szentségedben isteni módon árasztott kegyessége által szerzett levelet vettem, melyben arról volt szó, hogy a királynéi jogok minden illetéktelen fogvatartóját és erőszakos csorbítóját méltó elégtételadásig és teljes jóvátételig a legfőbb Szék tekintélyével egyházi büntetéssel kell hogy sújtsam. E szentséges parancsolatnak, mely égi kegyességgel teljes, az én alázatosságomra

bízott, és előttem nem csekély módon nyilvánvalóan szükséges ügyét véghez is vittem, és alázatos szolgálójának jövedelmeiből nagy részt e szent élete által ajánlott, életmódjának és oly magas nemességének illendősége szerint is híres-neves, de éppen oly szerencsétlen királynénak sikeresen visszajuttattam. Magát a királyt ugyanezen időben, nehogy egész országának kegyetlen végveszedelmét szerezze azáltal, hogy a tatárokat, kikhez mindig is húzott és ma is hozzájuk szít, kárhozatos igyekezetével behozza, e gyalázatos szándék végrehajtásában az egész ország tanácsából való némely bárók testében megakadályozták. Végezetül azonban a gazdagságnak, ideigvaló tisztségeknek sokféle eskütellettel, melyben ő annyira bővelkedik, megerősített nagyzóló ígéreteivel két nagyravágyó ország-zászlósa által (kik azonban árulásuk után igen kevés nappal már magukon érezték az isteni bosszúállást, minthogy magában a királyi udvarban végezték életüket) a király visszahelyeztetett és visszaadatott elvetemedett akarátának szabadságába. Egész királyi kíséretével hozzám jött Esztergomba, hogy hitet tegyen előttem és az ország lakói előtt, hogy megtérése és beismerése kétségtelen. Nagy megalázkodásnak jegyeit mutatta és csalárd szemeiből, mit csak nehezen tud észbevenni a keresztényi egyenesség, csodás mesterséggel bőséges könnyeket ontott, s a feloldozás jótéteményét alázattal esdette. Nekem pedig – ámbár ez elmúltott esküszegéseit tapasztalván, kevésbé hittem neki – nehogy azzal vádoljanak, hogy mértéktelen szigorúságot mutattam kelleténél túl, és netalán az egyszerű lelkeknek inkább botrányára lennék, feloldozása előtt, szerzetes és világi bármely állapotú főpapok, hogy úgy mondjam, végtelen sokaságának jelenvoltában, meg kellett esküdnie ez általam szerzett cikkelre. Mindenekelőtt, hogy a tatár hitetlenséggel való nyilvános vagy titkos szövetkezéstől és barátkozástól magát szívből távoltartja, sem pedig a tatárokhoz ünnepélyes vagy egyszerűbb követséget semmi alkalommal nem küld, mivel tartományi zsinaton, sőt az egész magyar egyház jóváhagyásával

minden követeket vagy hírvivőket, akár a király küldetéséből, vagy bárki másnak ürügyén, nyilván vagy titkosan, jól lehet maguk a katolikus hit megvallói, ha azokhoz utaznak vagy utaztak, már régen kiközösítettem, sőt hogy igazabban szóljak, kiközösítetteknek jelentettem ki, mint eretnekeknek és kárhoztatottaknak pártolóit, kik – hacsak méltó bűnbánatot nem tartanak – a szüntelen tűz örök büntetésére jutnak. Továbbá, hogy miként tatárt nem, hasonlóképpen szerectent, nyögért, zsidót, kunt vagy bárki mást bármilyen névvel nevezendőt, ki az igaz hit egységétől idegen, akár háziszolgálatban vagy külső szolgálattételben, különösképpen méltóságban, várispánságban, nyilvános és magán királyi vagy országos hivatali tiszt igazgatásában meg nem tűr, sem pedig nem engedi, hogy mások maguknál ilyeneket tartsanak, vagy megtűrjenek, mindaddig, míg valóban, és nem csalárd módon, a keresztség kegyelmét el nem nyerték, s az, hogy a hitben megszilárdultak, nevezetes módon tűnik ki és nyilván. Továbbá, hogy mindenképpen elvetve a pogány szerzések szentségtöréseit, undok, és isteni ítélettel kárhoztatott szokásait, a katolikus viselkedés becsületes formájára térjen vissza maga és övéi, ne térjen el másoktól, különösen ételben, ruházatban, szakáll- és hajviseletben, és hogy ama gyalázatos katolikusoktól (kik ily gonosz, hitszegő és tisztátalan tanácsadásnak mesterei), akárcsak mint valódi mérgektől, magát és övéit a szokottnál is gondosabban óvja, ugyanazon igyekezettel és óvatossággal kerülve őket, mint akiktől tudja, mert tudnia kell, hogy óvakodni szokás; ne érintsen mérges állatot. Továbbá, hogy országa minden egyházának kiváltságait és szabadságait, melyek nem csupán elégtelenedtek, de csaknem semmivé lettek, helyreállítja, és helyreállítván megőrzi az atyai kánonok előrelátó intézkedése szerint, miként nyilvánvalóan katolikus ősei cselekedtek is, különösen azok, kiket érdemeik kitűnősége okából a szentek katalógusába írtak, és kik nem csupán a menny polgárai között is különösképpen szentek, de kiket itt e földön is mint embereket méltó, hogy tiszteljenek. Továbbá, hogy Erzsébet királyné asszonyt, ki oly előkelő katolikus királyok véréből származott, ki neki Isten rendeléséből törvényes ágyának társa, és neki rendelt felesége, tisztán és teljességgel, hűségesen és nem csalárd módon, azután, hogy neki visszaadatott, férji szeretettel illesse, minden királynéi jogát teljesen és bármiféle csorbitás nélkül neki ténylegesen visszaszolgáltassa.

Mindezekről és sok más dologról – kifejezetten és beleértve – úgymint a rablók megfékezéséről, országa szabadságainak és mindennemű állapotának helyrehozásáról a papság és a nép, világi és szerzetes személyek szeme láttára és tanúságtétele mellett a szentséges evangéliumot és az Úr keresztségének életadó fáját megérintvén, ahogyan mondtuk, nyilvánosan és ünnepélyesen esküt tett, testi mivoltában. És mielőtt a feloldozást elnyerte volna, mindenkinek, ki jelen volt, füle hallatára, tiszta hangon, midőn még előttem, bűnös előtt alázatosan

térdrehullva máskor sem nem hallott, sem nem látott szelídséggel hallgatta mindezeket, megmondottam, hogy ha, mi távol legyen, előbbi tévelygéseibe visszahullva magát beszennyezné, e kánonszerű, de emberi ítélettel is hozott kiközösítés büntetésébe nem csupán újra visszataszítjuk, de hogy már abba vissza is taszítottam, azonnal tudja meg. De azt sem hagytam érintetlenül, mivel hogy el sem mellőzhettem ez előbb írott esküvések során, hogy ama személyt, ki által házasságtörő ölelkezésekbe bonyolódott, más egyéb tévelygései között is mint legkevesébbé illendőt főként távoztassa el; mint olyat, ki Istentől mindemképpen távol van, küldje el országának legtávolabbi, vagyis inkább a szomszédos és határos országok távoleső végeire, mindazonáltal úgy, hogy valamely katolikushoz menjen férjhez. Ezután pedig az említett esküt, miként azt tőle kívántam, előttem és az ország előtt letette, a feloldozása előtt és azután is következő három napon át Esztergomban tartózkodott, sok és borzalmas átkozódásokkal, nyilvános szóval hirdetve, hogy ő és egész országa testben-lélekben halott volt; most pedig, mert az isteni kegyelem áradása megvilágította szívének rútsággal teljes sötétjét, új fényre támadt. A királyné asszonyt férji kebeléhez fogadta, és csalárd módon királynéi jogaiba is visszahelyezte. Hogy ez csupán színlelés volt, igen kevés nappal ezután nyilvánvaló tettéből tűnt elő. E színlelésével öregeket és ifjakat egyaránt ravaszul megejtett, mert e személy szerint való és szóval ejtett fogadkozásait látván és hallván, mint előbb érintettem, testi valóságában tett esküvéseivel, bámulatos átkozódásaival, mik közel és távollevőknek egyaránt hallomására jutottak, ismét magához vonta az ország lakóinak lelkét, melyet hitszegésével magától már sok évek előtt eltávolított. Ez ördögi okosságának eredményét nem sok idő elteltével meg is látta. Mert összegyülekezvén tiszta, mint vélték, beismerésének és nemcsak mutatott megtérésének reményében és nagy bizodalmaiban országának bárói és nemesei, reménykedésükben és nagy bizakodásukban arra vette őket, hogy neki kezesekeket adjanak. Részben hízeltetésekkel lágyította meg, részben pedig a pénz olajával kenegette, de halál és egyéb más testi veszedelem fenyegetésével is nem kevésbé megriasztotta, és akarva, nem akarva rávette, vagy inkább rákényszerítette őket erre. Kezeseiket magához véve, a királyi vár legfőbb erősségeit gondos őrizet alá helyezte, s hosszú időtől kezdve minden gonoszságban megkeményedett szívének mérgét, melyet sokáig rejtgetett, mindenki előtt így nyilván kimutatta. Mert azon nyomban, ama mérges viperának, ki a varázsló mesterség művészeiben nem kevésbé jártas volt, ama fajtalan Éduának, mint közönségesen mondják, rabszolga atya és rabszolga anya leányának mindenki szeme láttára ágyastársává lett. És felesége gyalázatára a királynéi jövedelmekeket az általam előbb ünnepélyesen hozott ítélet megvetésével magának nyerte e szemérmetlen ágyas. És midőn a királyné asszonynak egy bizonyos vámfajtából amit királynéi harmincadnak mondanak, 1200 finom ezüst márkát tettek le, ezt

tőle részben elvette, e legutóbbi napokban pedig teljességgel megfosztotta attól, és az előbb mondott nőnek, ki nemhogy királyi, nemesi vagy szabad emberrel, de még szolga állapotúval való házasságra sem lenne méltó, a királynéi birtokokat és jövedelmeket adományozta, és így a királyné asszonyt, Szentséged szolgálóját, kit testi szépségének híre, de még inkább tisztaságos életének ragyogása, minden tisztességgel teljes erényének messzeterjedő híre, mint ez királyi sarjadékhoz illik, különösképpen megékesít, kitette őt mondom, miként már előbb is, a nyári hőség, s a téli hideg kártevéseinek, s királynéi házanépe valamelyest vigasztalásától is, mely pedig előbb megvolt neki, nyomorult módon megfosztotta, bizonyos gonosztevőket helyezvén nagy pénz ígérete mellett a királyné kunyhójába. És azt mondják, hacsak az esztergomi várban, mely ámbátor nem is eléggé biztos, személyét gondos őrizet céljából meg nem vonja, titokban méreggel emésztí el; Isten irgalmából azonban mindez ideig sem vassal, sem tűzzel, sem bármi más halálnak nemével érdemeinek kiválósága miatt szerencsétlen véget élete nem ért (bár kétségkívül örökélet jut neki, ha az ideig valókat bevégzi).

A király és a királyné közötti eme viszálykodásnak kígyótermészetű magvetője Erzsébet, a király húga volt, ki az apácáknak a budai szigeten levő kolostorában kolostorbalépésének 30., szerzetesi fogadalmának, elfátyolozásának és felszentelésének mintegy 26. évében járt. Több esztendőől fogva a tatárfélékkel való nászra vágyakozott, mivel pedig erre semmiképpen sem juthatott, pünkösöd ünnepe előtt legközelebb múlt kedden egy bizonyos cseh emberrel – kinek neve Zoys, ki ennek előtte magának Erzsébetnek másodfokú vérokonát, tudniillik saját volt úrasszonyát, Ottokárnak, Csehország királyának özvegyét, a mondott cseh király eleste után házastársi szövetségre vette – lépett házasságra. Erzsébet, aki nem annyira sancti-, mint antimonialis, testvérének, a királynak mindarra, ami Istennek nem tetsző, készséges és nagyonis hajlékony lelkiületét gyakori sürgetéseivel felindította, vele az említett kolostor ajtait feltörette. A szent életű férfiút, Pál testvért, a prédikátor testvérek rendjének magyarországi tartományfőnökét és ugyanazon rend némely más testvéreit a király csatlósai királyi parancsolatból rút testi bántalmakkal illették, sőt egy laikus testvért kegyetlenül meg is sebeztek, kinek vértől pirosuló öltözetét, maga a tartományfőnök az én tartományi zsinaton, amely éppen ama napokban, midőn ezek történtek, egybegyülekezett, könnyhullatások között mutatta meg mindazoknak, kik a zsinaton jelen voltak, és akik ily elmondhatatlan gonosztettnek borzalmaitól megrendülve keserves könnyekben törtek ki. Így ragadta őt ki a kolostorból, s e kéjvágyó léleknek még nagy tetszése is telt abban, hogy azt mutassa, mintha erőszakkal ragadná őt el, azután pedig nagyon is kárhóztos ünnepélyességgel, nem azt mondom, hogy feleségül, hanem rútabb módon, ágyasként, házasságra lépett. Ezzel, tudniillik Erzsébettel, ki még arra sem méltó, hogy nevén nevezzük, egy bizonyos kisleányt,

nővérenek, Szerbia királya feleségének leányát, ki lelki szolgálat közbenjöttével szerzetesi ruhába öltöztetett, és ezen kolostorban sok évtől fogva nevelkedett, bár siránkozott, és amennyire e gyengéd kor erejéből tellett, hogy el ne vezessék, minden módon amint tehetette, ellenállott, maga a király ragadott el. Jézus Krisztus pedig, ama szerzetes nővérekkel, kik a kolostorban maradtak, nagy irgalmasságot cselekedett annyiban, hogy az erőszakos megrontás gyalázatát el tudták kerülni, ámbár a király ama gonosztevő és arcátlan sokaságnak, mely a kolostort megostromolta, megengedte, hogy mindazt, ami kedvére van (mily borzasztó ez), szabadon megcselekedheti. Hogy pedig sem a király, aki mindenestül, ó gyalázat, olyan lett, mint aki törvényen kívül áll, sem ama vérfertőző és házasságtörő cseh, vagy az előbb említett vérfertőző és házasságtörő nőszemély, azt ne állíthassák, hogy az isteni, valamint az emberi, a természeti és a tételes jognak vaskos tudatlanságában cselekedték ezt, míg a dolog a maga változatlanságában volt, mielőtt e szentségtörő és vérfertőző házasságtörés bekövetkezett volna, alkalmas követek által küldött szóbeli üzenetekkel, meg levélben fogalmazott rábeszélésekkel, amennyire egyszerűségemtől tellett, nemegyszer sem másszor, hanem többször is megismételt tanácsadásban részesítettem őket. Mindazonáltal úgy látszott, e határokon sem állnak meg. Magam és egész tartományi zsinatom részéről két tiszteletre méltó főpapot küldöttem a király úrhoz. Egyikük bővebb tudása miatt volt alkalmas, a másik pedig, mert a törvényben buzgólkodó. És midőn azt, amit magam és társaim, valamint igen sok más világi és szerzetes főpap nevében neki üzentünk, tudtára adták, mint ez illendő volt, egyikük Isten törvénye iránti buzgalomtól lángolva, hathatós okokkal bizonyította igazát, s a királlyal, ki eme gázságot elkövette szembe szállt. Maga a király pedig őt sok gyalázkodással illette, és az egész magyarországi és az azon kívüli klérust is borzasztó fenyegetésekkel átkozta. Az esztergomi érsektől, mondá, és az alája rendelt püspököktől elkezdvén, ezt az egész fajzatot tatár kardokkal fogom kiirtani, mind egész Rómaig. És hozzátette még, ha éppen tizenöt, vagy annál több nővérem lenne apáca akárhány kolostorban, mind kiragadnám őket onnét, törvényes vagy nem törvényes házasságra adnám, hogy így akaratom végrehajtására olyan rokonságot szerezzek, mely minden erejével mellettem áll, hogy így lelkem minden indulatát végbevihessem. Nagyon keveset, vagy éppen semmit sem törődnék azzal, hogy amit cselekszem, az az egyházi törvényekkel, amelyekre mindig hivatkoztok, egybehangzó, vagy azoktól eltérő-e? A magam számára ugyanis én vagyok a törvény, és hogy valamiféle papok törvényei korlátozzanak, el nem tűröm. De már ezelőtt is sok alkalommal, szelíd kérésekkel és hízelgő kedveskedésekkel igyekeztem őt meghajlítani és kedvében járni, midőn akár személyesen, akár követem útján, akár pedig mind hathatós, mind pedig kedves levelek által magát a királyt, hogy üdvösségének gondját viselje, megintettem. Hogy országát a ta-

tároknak, az egész katolikus egyház kegyetlen ellenségeinek alá ne vesse, hogy szerencseneket, nyögékeket és kunokat és bárki mást, kik az igaz hit egységétől hitetlenségük következtében idegenek és távol állók, keresztényeknek elébe ne helyezzen, hogy a katolikus hit kigúnyolásául és megvetéseképpen a szerencsenek, nyögékek és bármiféle pogányok előtt a katolikusok térdre ne hulljanak, hogy országa keresztény lakosainak törvényes feleségei az ő hatalmából törvényes férjeiktől elragadva szerencsenjeinek és nyögékeinek kárhozatos ölelésébe ne jussanak; hogy a szerencseneknek, nyögékeknek és kunoknak és főképpen pedig a tároknak a keresztények várait királyi hatalmával el ne foglalja és át ne adja; hogy az említett; Isten előtt gyűlöletes népek által elfoglalt és megerősített egyházakat és a mennyei áldozat tisztelendő helyeit, mint ahogyan eddig történt és most is teszik, tisztátalan nőszemélyek lakóhelyeivé ne tegyék; hogy kedvük szerint feltöretvén az egyház ajtait, a keresztények legbiztosabb menedékhelyeiből, azaz a szentegyházakból a szegények ott elhelyezett dolgait el ne ragadják, és nem csupán férfiakat, de nőket, öregeket és ifjakat, fiúkat és leányokat bilincsbe verve tisztátalan népek hitetlen és pestises táborába ne vigyenek; és hogy magukban az egyházakban, és mit még hallani is borzalmas, az isteni áldozatra egykoron felszentelt oltárok mellett meggyalázott katolikus nők, özvegyek és szűzek, kik ugyanezek által oly erőszakot szenvedtek, mit elgondolni sem lehet, ellene és egész országa ellen az Isten haragját ki ne hívják. Midőn, mondom, mindezeket tőle követeltem, midőn ilyeneket és sok más ehhez hasonló dolgot jelen voltomban és távol lévén - az előbb említett módon - tudtára adtam, ilyen vagy ehhez hasonlókat, miket az előbb említett tiszteletre méltó atyának felelt, nekem is szokott volt felelni; követeimnek és üzenetem hordozóinak pedig még ezt is hozzátette: Nem uratok dolga, mondá, hogy nekem törvényt szabjon, hanem hogy kövesse azt a törvényt, amelyet én hoztam. Az engedelmesség az, mely neki jut, nem pedig, hogy parancsoljon, a hatalom. De még ennél többet, hasonlóképpen gyalázatos, de még inkább tisztátalan dolgokat; ki az ki elmondaná? Alkalmasabban szól erről csupán a lélek, mint a nyelv. Mindezt szűkösen és igen rövidre fogva tartottam csupán elmondandónak, mert hogy mindent elmondjak, a túlságos hosszadalmasság lehetetlenné teszi. Félek mindazonáltal attól, hogy mivel csak válogatva mondtam el ezeket, azok, kik az egész ügyet ismerik, úgy látják majd, hogy a még fontosabbakat elmellőztem.

Mindezen előrebozsátott dolgoknak okából én és Szentséged egész magyar egyháza és Magyarországon való minden katolikusok Boldogságodhoz, miként Jákob pátriárkának éhségtől lankadozó fiai, kiáltani így kényszerülünk: Szent-séges atyánk és urunk kezében van a mi üdvösségünk, ne engedje, kérjük, hogy ez Istentől oly reménytelenül elfordult embernek keze által katolikus, isteni és apostoli családja elvesssen. Ne viselje el, hogy ez a nem ember, ki az emberi

állapot szelidségétől mérhetetlen távolságra szakadt, ez országban szüntelen igyekezetével arra törekedjék, hogy behozza, mint ahogy most is erre törekszik, a tatár barbárságot, és hogy kegyetlenül szétszaggassa és eleméssze a Szentséged gondjaira isteni rendeléssel bízott és hitére hagyott nyáját Krisztusnak. Az apostoli vigasztalás egyéb orvosságszerei között pedig a tatárok, de maga a király ellen is, ki a tatár szövetség aljasságában makacsul kitart, az egész ország és Szentséged egész magyar egyháza nem éppen keserves könnyeknek áradása nélkül velem, vagy inkább csekélységem személyében azt kéri, hogy nem csupán Magyarországon, hanem egész Németországban és Lengyelországban, különösen pedig Németország közel való részeiben, mint Csehországban, Ausztriában, Stájerországban és Karinthiában, az életadó kereszt igéjét meghirdettesse. És arra kérjük Szentségedet, hogy különleges leveleit Rudolfhoz, a rómaiak királyához, Csehország királyához, Ausztria, Stájerország és Karinthia, valamint Lengyelország minden hercegéhez küldje el, különösképpen a krakkói herceghez, e nagyon katolikus férfiúhoz, ki a tatárokkal való hadakozásban mód felett sok tanulságot szerzett magának. A siralmak mélységes völgyébe jutott szolgálójának és leányának, az előbb említett királynénak szerencsétlenségét is apostoli vigasztalásokkal karolja fel, és amaz Isten és a menny lakói által kárhoztatott, a földkerekségen minden krisztushívó előtt gyűlöletes szentségtörő, vérfertőző és házasságbontó hitehagyását Erzsébetnek apostoli tekintélye éles kardjával kiirtván, hatalmas és mérhetetlen irgalmassággal megadni méltóztassék a legszentebb orvoslást. Kelt az Úr 1288. évében, Szent György ünnepének 15. napján, május nyolcadikán.

Forrás: Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI-XIV. Század

TIMÓT ZÁGRÁBI PÜSPÖK LEVELE A MAGYARORSZÁGI FŐPAPOKHOZ (1281)

Krisztusban tisztelendő atyáknak: L(odomér) úrnak, Isten kegyelméből esztergomi érseknek, D(énes) győri, P(éter) erdélyi, A(ndrás) egri, T(amás) váci püspöknek, A. mester székesfehérvári prépostnak, továbbá a tisztelendő szerzetes testvéreknek: P. a domokosrendiek magyarországi és szlavóniai tartományfőnökének, A. a pálosremeterendiek perjelének, A. a ferencrendiek magyarországi és szlavóniai főnökének s a többi egyházak előljáróinak Timót, az isteni irgalom folytán zágrábi püspök, kölcsönös szeretetet az Úrban.

Tudja meg Atyaságtok, hogy március tizenharmadikán, csütörtökön, mihelyt hazaértem a tisztelendő atyának, Fülöpnek, Isten kegyelméből fermói püspöknek és az apostoli szék követének udvarából, püspökségem Vaska nevű birtokára

mentem, hogy szemügyre vegyem, milyen nyilvánvaló prédálást, erőszakos megszállást, pusztítást és rablást műveltek ott Henrik bán fiai: Miklós, egész Szlavónia bánja, és Henrik ispán meg az ő csatlósai és cinkosai, s azt olyan elhagyottnak és elpusztítottnak találtam, hogy nemcsak az ott lakóknak mindenét elrabolták, hanem a pusztítás miatt ember is alig maradt benne. A házakból kiüldözött őt asszony megfagyott a nagy hidegben, az apróbb marhát pedig, a juhokat, és kecskéket, amelyeket a nagy hó miatt elhajtani nem tudtak, megnyúzták az irhájukért. Mikor pedig más birtokainkra mentünk, azokat János mester, Szána, Orbász, Garics és Gecks ispánja, Miklós bán és Henrik ispán által teljesen elpusztítva és lerombolva, minden feltalálható javaikból kifosztva találtuk, az egyházi szabadság és a dicső magyar királyok eddig tiszteletben tartott levelei ellenére. S ellenük egyetlen báró vagy bán sem mert valamit is megkísérelni. Ezekben alig maradt emberi életre lehetőség. Ugyanez a János mester meg Miklós bán bitorolják a mi és egyházunk nagy sérelmére és kárára Gerzence vármegyét is, amelyet a felséges László urunk, Isten kegyelméből Magyarország királya adományozott nekünk, s eszünk ágában sincs visszaadni királyi parancslevél meg a követ úr kérelmei, intései ellenére sem. Henrik bánnak ugyanezek a fiai, János, Miklós bán meg Henrik ispán szedetikbe csatlósaikkal az erről a területről nekünk járó tizedeket is Isten és a szentegyház sérelmére. Miklós bán még tisztjeinket és főbb alattvalóinkat is fogságba vetette, s egy országszerte körözött, bizonyos Wrycz nevű útonálló és lator által addig kínoztatta őket, míg az utolsó fillérüket is ki nem csikarta belőlük. Ennyi, püspökségünk és káptalanunk ellen elkövetett gonosztettre, pusztításra, rablásra, rombolásra nem hunyhattunk szemet és az igazság és lelkiismeretünk követelésére, miután ami és akkori helynökünk többszöri intéseit, figyelmeztetéseit semmibe vitték, Verőcén, március 25-én a ferencrendieknek Szűz Mária tiszteletére épített templomában János bánt, Miklós bánt, Henrik ispánt és követőiket nyilvánosan kiközösítettük, írásban is kiközösítettnek nyilvánítottuk, s harangzúgás és gyertyák kioltása mellett kihirdettük, hogy mindenki kerülje őket és birtokaikra is egyházi tilalmat vetettünk ki, mindaddig tartót, amíg az istennek, egyházunknak, nekünk és zágrábi káptalanunknak okozott károkat és sérelmeket jóvá nem teszi. Ezért buzgón kérjük Atyaságotokat is hódolattal arra, hogy a megnevezett János mestert, Miklós bánt, Henrik ispánt és cinkosait kerüldőknek tekintse, mindenki által kerültesse. Kelt Zágrábban, nagyszombat napján, az Úr 1281. esztendejében.

Forrás: Árpád-kori és Anjou-kori levelek XI-XIV. Század

III. ANDRÁS TÖRVÉNYEI (1290-1291 ÉS 1298)

A III. ANDRÁS-KORI I. TÖRVÉNY (1290–1291)

(A gyulafehérvári káptalan bevezető szövege a törvény egykorú átiratához:)

A (————) arkangyalról elnevezett erdélyi káptalan.

Krisztus összes híveinek, akik jelen iratot megtekintik üdvöt a mindenek Megváltójában. Mindeneknek tudatára akarjuk adni eme levél során, hogy midőn András úr, Isten kegyelméből Magyarország dicső királya – Magyarország nemeseinek régi szabadságait összeírván s némely újonnan engedélyezett cikelyeket is beleszövéen – eme neméseknek kiváltságlevelet adott, s eme nemések ezt a kiváltságlevelet nálunk, mint közhitű helyen helyezték el, azért, hogy ahhoz könnyebben hozzáférhessenek: az említett nemések némely küldötteik által azt kérték tőlünk, hogy ennek a kiváltságlevélnek a szövegét átírván, pecsétünkkel erősítsessük meg avégből, hogy szükség esetén azzal élhessenek. Ennek a kiváltságlevélnek tehát a szövege a következő:

András, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya – Krisztus összes híveinek, akik a levelet megtekintik, üdvöt a mindenek Megváltójában. Mindeneknek, mind a most élőknek, mind az eljövendőeknek, tudtára akarjuk adni jelen levelünkkel, hogy midőn az Úr (1290) esztendejében a tisztelendő érsek és püspök atyának, országunk báróinak, előkelőinek és összes nemeseinek (————) tanácsával (————) és hozzájárulásával, Fehérvárott, a mi székhelyünkön, az Úr jóvoltából megkoronáztattunk, és a származás jogánál és rendjénél fogva az ország kormányzásába beiktatást nyertünk (————)-ban országos gyűlést tartván (————) erős hittel megfogadtuk, hogy országunk nemeseinek a mi szent elődeink által adott (————) (Jogait és kiváltságai?) (————), melyek az alább írt cikkelyekben foglaltatnak, sértetlenül meg fogjuk tartani.

1. Az egyházak összes birtokjogainak helyreállításáról

Először is, hogy az egyházaknak összes birtokokban vásárhelyeken, vámokban és egyebekben rejlő jogait, melyeket az egyházaknak a szent királyok vagy a többiek, a mi elődeink vagy országunk más lakói adtak és engedtek, megtartjuk, és mindent, amit az egyházaktól elfoglaltak, teljességgel helyre fogjuk állítani.

2. Arról, hogy a megyék nem adományozhatók el

Ügyszintén országunk megyéi közül egyet sem adományozunk el örökre sem egyházaknak, sem azok főpapjainak, sem báróknak, sem neméseknek, sem

egyeseeknek, sem többeknek, követvén e tekintetben a mi szent elődeinknek Magyarország dicső királyainak nyomdokait erőnk és tehetségünk szerint.

3. Arról, hogy az országos méltóságok és várak idegeneknek, pogányoknak és nem nemeseknek nem adományozhatók

Ígérjük azt is, hogy országunk méltóságait vagy ispánságait vagy várait idegeneknek vagy vendégeknek, avagy pedig pogányoknak vagy nem nemeseknek, azoknak, akik országunkban sokszor okoztak ártalmakat, semmiképpen nem adományozzuk, és nem engedjük őket tanácskozásainkon jelen lenni.

4. Az ország főtisztviselőinek visszaélései ellen

Azt sem fogjuk megengedni, hogy a bárók méltóságait bizonyos pénzössze-
gért bérbe adják, és nem fogjuk tűrni, hogy a megyében helyetteseikként vagy bírókként nem nemeseket alkalmazzanak.

5. A megyei ispánok bíraskodásáról

Úgyszintén a megyei ispánok vagy alispánok jelenléte elé senkit se lehessen a káptalanok vagy konventek tanúbizonysága nélkül intézni, s a (megyei) ispán ne merészeljen ítéletet hozni vagy bíraskodni a négy választott nemes nélkül.

6. Arról, hogy IV. Béla és V. István adományai érvényesek maradjanak

Úgyszintén: azokat az adományozásokat, melyeket Béla és István urak, Magyarország boldog emlékü, dicső királyai tettek, (————) semmikép-
pen sem vonjuk vissza, mivel ezek Magyarországot igazságosan, szerencsés és kedvező eredménnyel kormányozták, és mindig üdvös tanácsokkal éltek.

7. IV. László jogos adományainak felülvizsgálásáról

Azt sem mellőzzük, el, hogy mivel László király úr, a mi atyánkfia, zsenge
korban lett királlyá, és Magyarországra (————) (az ő idejében?) (————)
a tatárok többször betörték, s a mi országunk némely nemeseinek atyái és
testvérei az ország védelmében elpusztultak: azokat az adományokat, melyeket az
ő érdemes szolgálataikért ugyane László király igazságosan és törvényesen adott,
érsekeink, püspökeink és az ország által kiküldött tanácsosaink tanácsa szerint
fogjuk megtartani.

8. IV. László jogtalan adományainak visszaadásáról

Azokat az adományokat pedig, melyeket eme László király idejében meg
nem érdemelten és igazságtalanul tétettek, vissza fogjuk venni, ugyanezen
tanácsosok tanácsa szerint. Azt mégis kijelentvén, hogy ezeket a László király
által tett adományokat Szent István király most következő ünnepéig meg fogjuk
hagyni azoknál, akiknek adattak, kivéve az egyházi jogokat, nevezetesen várakat,
birtokokat, városokat, vendégeket és udvarnokokat, amely jogaikat illetőleg azok,
akik ilyeneket bírnak vagy nyertek, együttesen és külön-külön megígérték, és
vállalták, hogy nekünk visszaadják és visszaállítják.

9. A nádor, tárnokmester, alkancellár és országbíró tisztségének betöltéséről

Úgyszintén: a nádort, tárnokaink mesterét, az alkancellárt és az országbíró országnak nemeseinek tanácsából, országnak régi szokása szerint fogjuk kinevezni. Épségben hagyván azonban a székesfehérvári egyháznak ama jogát és kiváltságát, melyet fehérvári egyházunk eme alkancellárság tekintetében régtől fogva és köztudomás szerint bír.

10. A nemesek és az erdélyi szászok hadkötelezettségéről

a) Úgyszintén: ha valamely külföldi hatalom országnak megtámadására jönne, vagy az országnak valamely része vagy tartománya a király vagy az ország iránti engedelmességből vagy függésből magát kivonná, vagy valamely módon elszakadni akarna, országnak nemesei és azok az erdélyi szászok, akiknek birtokai vannak, és magukat nemesek módjára viselik, mellénk állni és minket segíteni tartoznak.

b) De ha egy külső ország elfoglalására akarnánk vonulni, nem tartoznak kivonulni, csak ha felségunktól pénzt kapnak.

c) Kinyilvánítván azt is, hogy országnak nemesei és az említett erdélyi szászok kedvük vagy akarata ellenére, az ország sem belső, sem külső ügyében és dolgaiban – nélkülünk és pénz nélkül – báróink egyikével sem tartoznak menni.

15. A egyházi és világi bíraskodás kérdéseiről

Úgyszintén elrendeltük:

a) hogy az érsekek, püspökök és kiváltságolt egyházak népeit világi dolgokban semmiféle bíró ne ítélhesse a mi személyünkön kívül;

b) és hogy az érsekek bírái közül egy se ítélhesse az említett érsekek vásárhegyein és falvaiban országnak nemeseit, sem azoknak népeit;

c) úgyszintén a szabad falvak, tudniillik a király és királyné falvainak vendégei felett, országnak nemesei ne ítélkezhesenek.

19. Az újonnan épült tornyok és várak lerombolásáról

Azonkívül: az egyházak fölé, avagy más helyeken épített tornyokat vagy várakat teljességgel le kell rombolni.

25. Az országgyűlésnek évenként leendő megtartásáról

Úgyszintén: minden évben egyszer országnak összes bárói és nemesei Székesfehérvárra (ország-)gyűlésre tartozzanak jönni, (————) (hogy ott?) (————) az ország állapotáról (————) (tárgyaljanak?) (————) és megvizsgálják a bárók tetteit, miképpen járt el ki-ki közülük a saját tisztségében, és tartották meg az ország jogait, és ki-ki érdemei szerint jutalmát vagy mulasztásai és vétkei szerint büntetését a mi és tanácsosaink ítélete szerint még aznap elvegye.

27. A hatalmaskodások jóvátételéről

Ügyszintén: ha valamely nemes vagy mások hatalmaskodásokat követnek el, a királyi kegyességünk folytán kénytelenek lennénk vagy tartoznánk ezen személyt megkímélni, mindazonáltal a panaszosoknak minden tekintetben teljes igazságot fogunk szolgáltatni.

28. A hatalmaskodók megbüntetéséről

Ügyszintén, ha valamely hatalmaskodó, aki valamely bíró előtt lemarasztaló ítéletet kapott, megszönik, semmiképpen sem fogjuk őt befogadni, sem meg nem védjük, és hasonlóképpen nem akarjuk és nem fogjuk tűrni, hogy az ilyent báróink megvédelmezzék.

34. A jószágvesztésre ítélt nemesek és szászok birtokainak megváltásáról

Ügyszintén: ha valaki a nemesek vagy az említett erdélyi szászok közül kihágásai vagy büntetetei miatt birtokait esetleg el kellene hogy veszítse, rokonainak és hozzátartozóinak legyen joguk eme birtokot megváltani, nehogy az ő saját és ősi birtokaiban idegen birtokost legyenek kénytelenek eltűrni.

35. Az erdélyi nemesek és szászok, valamint a szlavóniai nemesek mentességéről a beszállásolás alól

Ügyszintén: akarjuk, hogy a az erdélyi vajda az erdélyi rész nemeseire és az említett szászokra, egész Szlavónia bánja pedig a Dráva melletti résznek a nemeseire, semmiképpen ne szállhasson, sem őket valamiben jogtalanul meg ne terhelje.

(Befejező formulák)

Hogy tehát ez a mi rendelkezésünk, (————) helyesebben (————) melyet már a mi elődeink, Magyarország dicső királyai megtartottak: örökké érvényes erővel bírjon, jelen kettős pecsétünkkel megerősített oklevelünket engedélyeztük.

Kelt a jeles férfiúnak, Theodorus székesfehérvári prépostnak, udvarunk alkancellárjának, a mi kedvelt hívünknek keze által.

Az Úr ezerkétszázkilencvenegyedik esztendejében, február hó 22. napján, uralkodásunknak pedig az első évében.

Forrás: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I. Szerkesztette: Bolla Ilona – Rottler Ferenc

A III. ANDRÁS-KORI II. TÖRVÉNY (1298)

András úrnak, Magyarország dicső királyának koronázása idején, Magyarország régtől fogva megtartott szokásai és szabadságai, ha nem is mind, mégis e szabadságok és szokások közül a nevezetesebbek és fontosabbak, ugyanazon király úrnak a pecsétjével megerősített közokiratban nyertek kihirdetést, mivel azonban ezeket a rosszindulatú és szenvedélytől elvakult emberek gonoszsága következtében igen kis mértékben tartották meg és a király úr lanyhasága folytán teljességgel el is hanyagolták, Magyarország minden részében ingadozni kezdett, és a bárók és más hatalmasok erőszakosságából eredő különböző és igen sok pusztítások folytán annyira megsemmisült, hogy az egyházak és nemesek és más országlakók is dolgaikban és vagyonukban csaknem teljes kifosztásig jutottak.

Ezt látván ugyanezen András király a Szentlélektől vezéreltetve, ökegyességének füleit megnyitotta, és a hű tanácsokra hallgatva, országos gyűlést hirdetett avégből, hogy a főpapok és egyházi férfiak, valamint az ország nemesei – kizárván némely bárókat, amint az szokás – ez országnak, mely az elesés előtt állt és a szerfeletti pusztításoktól kisebbedést szenvedett, üdvös tanáccsal, amennyire lehet, segítségére jöjjenek a gonosz emberek rosszakaratával és ravasz igyekvéseivel szemben.

Mi tehát: János, Isten kegyelméből kalocsai érsek, a király úr udvarának kancellárja, Péter erdélyi, András egri, Tamás boszniai, Benedek veszprémi, Pál pécsi püspökök, akik ünnepélyes követek útján képviseltették magukat, valamint Haab váci, Theodorus győri, Mihály zágrábi, Imre váradi, Antal csanádi püspökök – Pesten, a ferences barátok egyháza mellett, az Úr ezerkétszázkilencvennyolcadik évében Boldog Domonkos hitvalló ünnepén, Magyarország összes nemeseivel, valamint egyes szászokkal és kunokkal egybegyűlvén – a király úrnak valamint az egész ország báróinak, valamint másoknak is meghatalmazásából és beleegyezésével, a Szentlélek kegyelmének segítségül hívása után, tárgyalni kezdtünk ezekről, amelyek a király nagyságának és az egész ország állapotának, valamint az illető egyházi személyeknek és más rendeknek hasznára lehetnek.

1. A király iránti tiszteletről

Hogy András urat, aki királyi nemzetségből származik, úgy tiszteljük, mint az ország törvényes urát.

2. A jogtalanul elfoglalt királyi és királynéi birtokok visszaadásáról

És hogy az ősz személyében a királyi méltóság a maga fenségének megfelelően ragyoghasson, minden királyi, valamint királynéi birtokot, amit bárki – akár férfi, akár nő – jogtalanul elfoglalt, teljes joggal vissza kell adni.

3. Az egyházak és nemesek birtokjogainak visszaállításáról

Az egyháznak és a nemeseknek birtokokra, vásárhelyekre, vámokra és egyebekre vonatkozó jogait, melyeket bármely időben és bárki jogtalanul elfoglalt, teljességgel vissza kell állítani.

4. Az eddigi hatalmaskodások megszüntetéséről

a) A bárók és más hatalmaskodók a pusztításoktól és fosztogatásoktól teljességgel tartózkodjanak, és azok helyett, melyeket gonoszul cselekedtek, megsértvén a királyi felséget, forduljanak a király úr kegyelméhez, bocsánatot kérvén vétkeikért.

b) És hogy ezután a pusztítások, kínzások, rablások és foglalások és ártalmak teljességgel szűnjenek meg.

6. A hatalmaskodók ellen a király külföldi segítséget is igénybe vehet

Ha pedig valaki ezek közül (————) fölkelne, s ezeket a király urunk az ő Magyarországnak összehívott és egybegyűjtött csapatával leverni, és a fent említett büntetéseket rájuk kivetni nem tudná, szabad legyen neki máshonnan kérni segítséget, amely által a vétkesek vadságát legyőzhesse.

10. A közbiztonság szempontjából veszélyes erődítmények és várak lebontásáról

a) Úgyszintén: az újonnan s a király engedélye nélkül épült erődítményeket és várakat, vagy ha voltak olyanok, amelyekből károkat okoztak vagy a jövőben okozni merészelnek, valamint az olyanokat is, amelyekhez az illető birtokok nem megfelelőek, úgyszintén az egyházak és kolostorok fölött épült kisebbeket is, haladéktalanul le kell rombolni.

b) Ha ezeket nem rombolják le, az ilyen erődítmények birtoklói a most hozott kiközösítési ítélet alá esznek.

c) Hasonlóképpen a király úr, amerre az országban utazik, vagy a nádor, az ilyenféle erődítményeket romboltassák le.

d) Az olyan földek pedig, ahol a király úr vagy a nádor efféle erődítményeket talál (azoktól), akik az erődítményeket építették (elvétetvén) a királyi jog alá esznek, nem engedvén meg semmi visszaváltást vagy kicserélést, ha pedig (ezek a földek) másokéi voltak, igazi és saját uraiknak adják vissza azokat.

21. Hogy a király az ország elszakított részeit szerezze vissza

És ha az ország valamely része bármely címen vagy ürüggyel bármely király által elidegenített volt, ugyanezen király úr is tartozzék (az ilyeneket) a királyi joghoz visszaszerezni, hogy Magyarország mint egy bizonyos jogi egész, örvendezhessen része sértetlenségének. S ha ezt a király úr, hacsak fontos akadály nem áll útjában, elhanyagolná jóvátenni: ugyancsak a kalocsai érsek (kiközösítési) ítélete alá essék, melyet az ország főpapjaival együtt mondjon ki.

23. A király mellett állandóan működő tanács szervezéséről és annak hatásköréről

Úgyszintén elhatároztuk:

a) Hogy a király úr udvarát méltóságteljesebben igazgassák és Magyarországot illendőbben kormányozzák, király urunk három hónaponként váltakozva, két-két püspököt tartson maga mellett, és pedig a rendnek megfelelően egyiket az esztergomi, másikat a kalocsai egyháznak alárendelt püspökök közül, s ugyanannyi, illetőleg valamennyi nemest – akiket most választottunk –, s ezeket a királyi kincstárból megfelelő fizetéssel lássa el.

b) És ha a király úr elmulasztaná ezt megcselekedni, bármit tesz is ezen említett, mellérendelendő tanácsosok tanácsa nélkül, a fontosabb birtokadományok és a méltóságok eladományozása vagy más nagyobb dolgok tekintetében: azokat nem kell megtartani.

27. A meghalt püspökök javairól, ha az illető végrendelet nélkül halt, meg

A meghalt püspök javait se foglalhassa el a király úr vagy bármely más személy, hanem az (az illető) végrendelet nélkül hal meg (e javak) azon egyház használatára fordíttassanak, amelynek tudomása szerint főpapja volt.

33. A másoknak szolgáló nemesek, serviensek védelméről

a) Úgyszintén elrendeltük, hogy a nemesek szolgálhassanak akiknek akarnak, önkéntes akaratukból.

b) És ha valaki a hatalmasok közül az ilyen nemeseket erőszakkal vagy hatalommal arrra (kényszeríti), hogy neki szolgáljanak, vagy őket emiatt személyükben vagy vagyonukban megsérteni vagy megterhelni (————) (merészkedik?) (————) (és így?) (————) eme rendelkezés ellen jár el, e cselekedet által azonnal a most hozott kiközösítési ítélet alá essék.

c) És ha efféle a nemesek elnyomásáról a király úrnak tudomására jut, az ilyen elnyomókat üldözni tartozzék, hogy őket méltó büntetéssel sújthassa.

34. Arról, hogy a birtokos nemesek bírói ítélet nélkül nem foghatók el

a) Azt is elrendelték, hogy a királyi udvar bírója (országbíró) vagy bármely más bíró valamely birtokos nemest, bíraskodás vagy bíraskodások ürügyével elfogni ne merészkedjék;

b) ha ezt megteszik, hivatali vagy bírói tisztüktől, amelyekben működnek, cselekedetük által azonnal fosztassanak meg.

37. Az új pénz szabályozása

Elhatároztuk azt is, hogy az egész országban egységes királyi és általánosan használt pénz legyen, amelynek egyötöde lesz hozzáolvasztva (nem nemes fémről) s (e pénz) két évig (lesz forgalomban).

b) Az azután következő években pedig tizes évetésű ezüsből (legyen) készítve, és az ország valamennyi városában és vásárral bíró falvában legyen érvényes meghatározott értékkel.

40. A hamis pénzverők büntetéséről

És ha valamely személy vakmerő merészséggel saját birtokán vagy házában pénzt veretne, eme birtokától vagy házától fosszák meg, s a törvény büntetését nyerje el.

(Befejező rész:)

És mivel ezeket az igen üdvös határozatokat, melyek a királyi méltóságnak és az országlakók állapotának nagy hasznára szolgálnak, a fentebb megnevezett tisztelendő atyák és egész Magyarország lakói a király úrnak és a báróknak e törvényes beleegyezésével alkották meg, mint az a fentiekben kifejtettük (———) azért, hogy (———) az engedett (———) ? (szabadságjogok) kellő érvénnyel bírjanak, a főpapok pecsétjeihez hasonlóan a király úr és az ország bárói is, a határozatokat tartalmazó eme oklevélre pecsétjeiket ráerősítették.

Forrás: Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I.

Szerkesztette: Bolla Ilona – Rottler Ferenc

Tartalomjegyzék

I. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról.....	5
Arab és perzsa források.....	5
Török források.....	6
Tarih-i Üngürüsz.....	6
Madzsar Tárihi.....	7
Görög források.....	8
Latin nyelvű források.....	10
Ekkehard: Sankt Gallen-i történetek.....	11
Magyar krónikák.....	14
A Csodaszarvas-monda.....	14
Anonymus: Gesta Hungarorum.....	15
Álmos, az első vezér.....	15
Álmos vezér.....	15
Álmos vezér megválasztása.....	16
Hung vára.....	16
A fehérló-monda.....	17
II. Az Árpád-ház uralkodása Magyarországon.....	19
Szent István király kis legendája.....	19
I. István I. törvénykönyve (1001 körül).....	25
Szent István király intelmei Imre herceghez.....	2
A katolikus hit megőrzéséről.....	28
A vendégek befogadásáról és gyámolításáról.....	29
A fiak kövessék az elődöket.....	29
A kegyességről és az irgalmasságról, valamint a többi erényről.....	30
Szent Imre herceg legendája.....	31

Szent Gellért püspök kis legendája.....	35
Péter király kegyetlenkedéséről.....	40
A Tihanyi alapítólevél 1055-ből.....	41
A várkonyi találkozó.....	45
VII. Gergely pápa levelei	
Salamonhoz és Gézához (1074. október 28.).....	47
VII. Gergely pápa Géza herceghez.....	48
VII. Gergely pápa levele Géza herceghez.....	49
A kerlési csata.....	50
A mogyoródi csata.....	52
Szent László király legendája (1192 után).....	53
I. László törvényei.....	62
I. László törvénykönyve (1077 körül).....	63
Az I. László korabeli egyházi zsinat határozatai.....	65
Kálmán törvénykönyve 1100 körül.....	68
Tudósítások egy Párizsban tanuló magyar diák haláláról 1177–1192. között.....	72
István, a párizsi Szent Genovéva apátja	
III: Béla királyhoz (1177–1192 között).....	72
István, a párizsi Szent Genovéva apátja	
Bethlehem deák szüleihez (1177-1192 között).....	72
Halotti beszéd és könyörgés (1192–1195 között).....	73
Példa liturgikus imádságra.....	74
Imre király levele III. Ince pápához (1199 végén).....	75
Az 1222. évi Aranybulla.....	77
A beregi egyezmény (1233).....	83
Beszámolók Julianus útjáról.....	88
Jelentés Julianus első útjáról.....	88
Jelentés Julianus második útjáról.....	92
Tudósítások a muhi csatáról.....	98
Rogierius mester siralmas éneke.....	98
Spalatói Tamás: A salonai és spalatói főpapok története..	100
IV. Béla király levele IV. Konrád német királyhoz (1241)...	105
Magyarok levele a pápának / 1242. február 2.	107

IV. Béla és fiai törvénye (1267).....	109
Szent Margit legendája.....	111
V. István király szabadságlevele a győri hospesek számára (1271).....	116
IV. László I. törvénye (Buda, 1279. június 23.).....	118
Lodomér esztergomi érsek levele IV. Miklós pápához (1288. május 8.).....	122
Timót zágrábi püspök levele a magyarországi főpapokhoz (1281).....	131
III. András törvényei (1290-1291 és 1298).....	133
A III. András-kori I. törvény (1290–1291).....	133
A III. András-kori II. törvény (1298).....	137

